

**T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**II. MEHMED VE II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI
DEVLETİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI**

**Hazırlayan
Yasemin BAŞKIR**

**Danışman
Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ**

Yüksek Lisans Tezi

Mart 2025, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**II. MEHMED VE II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI
DEVLETİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Yasemin BAŞKIR**

**Danışman
Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ**

Mart 2025, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Yasemin BAŞKIR

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : İslam Tarihi Ve Sanatları

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : II. Mehmed ve II. Bayezid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Karadeniz Politikası

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 98 sayfalık kısmına ilişkin 24/03/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 21' dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) **kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 24/03/2025

Danışman: Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ

Öğrenci: Yasemin BAŞKIR

KILAVUZA UYGUNLUK

“II. Mehmed ve II. Bayezid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Politikası”
başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü
Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Yasemin BAŞKIR

Danışman

Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ

İslam Tarihi ve Sanatları ABD Başkanı

Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Funda DEMİRTAŞ danışmanlığında **Yasemin Başkır** tarafından hazırlanan **“II. MEHMED VE II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ’NİN KARADENİZ POLİTİKASI”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

28/01/2025

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ

Üye : Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

Üye : Doç. Dr. Murat BIYIKLI

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Tez konusu olarak seçilen “II. Mehmed ve II. Bayezid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Politikası” adlı çalışma bu zamana kadar literatüre konu olmamış, alandaki eksikliği tamamlamak amacıyla bu konuda çalışma yapılabileceği düşünülmüştür. Çalışma, giriş ve iki kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve kaynakları ele alınmış, temel kaynaklar bağlamında konunun anlaşılabilmesi için gerekli olan ön bilgiler verilmiştir. Çalışmanın birinci kısmı Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’i Türk gölü haline getirme sürecindeki fetih politikası ve Karadeniz’e yönelme amacından oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Karadeniz’in ticari önemi ve limanlarındaki ticari faaliyetler ele alınmıştır.

Tez çalışma sürecinde her zaman yanımda olan, ihtiyacım olan her şeyde yardımını esirgemeyen, tezin şekillenmesinde ve tamamlanmasında emeği geçen, her soruma cevap bulabildiğim tez danışmanım çok kıymetli hocam Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ’a değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamın değişik aşamalarında önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN ve Doç. Dr. Murat BIYIKLI hocalarıma da teşekkür ederim. İhtiyacım olduğu zamanlarda her türlü işimi kolaylaştıran, desteklerini esirgemeyen ilçe müftüm Mustafa Nafi ÇİFTÇİ hocama da desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Yorulduğumda, pes ettiğimde maddi, manevi elimden tutan ve beni destekleyen değerli ablam Ayşegül’e ve aileme, tezimin her sürecinde fikir alışverişinde bulunduğum, yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli sınıf arkadaşlarım Nurullah GÜZEL ve Kemal TIRAŞ’a, manevi destekleriyle hep yanımda olan kıymetli arkadaşım Zarife’ye ve bu süreçte her türlü stresimi çeken, yardımcı olan değerli arkadaşlarım Zeynep, Aslı, Ayşe ve Elif’e teşekkürü borç bilirim.

Yasemin BAŞKIR, Kayseri, 2025

II. MEHMED VE II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

Yasemin BAŞKIR

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Mart 2025
Danışman: Prof. Dr. Funda DEMİRTAŞ**

ÖZET

Osmanlı'nın tarih sahnesine çıkıp Karadeniz'e açılma çabalarının başladığı dönemde Karadeniz'de Latinler ve Rumlar, Anadolu beylikleri ve çeşitli devletler hüküm sürmektedir. Karadeniz'de yaşanan bu siyasi parçalanmışlıktan XV. yüzyılda İtalyanlar de payını almış, bölgeye büyük oranda ekonomik olarak hâkim olmuşlardır. Böylece Karadeniz Havzası hem etnik olarak parçalanmış ve çok uluslu bir yapıya sahip olmuş hem de ekonomik olarak farklı devletçiklerin mücadele alanı haline gelmiştir.

XV. yüzyılda II. Mehmed Karadeniz'e hâkim olabilmek için fetih faaliyetlerine Karadeniz'de devam etmiş, bölgenin parçalı siyasi yapısına sonlandırarak bütün gücün Osmanlıya geçmesi için çaba sarfetmiştir. Karadeniz kıyılarındaki fetihleri büyük ölçüde tamamlamış, önemli limanları Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Latin kolonilerinin hâkimiyeti yerli tacirlerin kontrolüne geçmiş, Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. Bu çalışmada II. Mehmed ve II. Bayezid döneminde Osmanlı'nın jeopolitik olarak önemli bir konuma sahip Karadeniz'deki politikalarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Karadeniz'deki ticari faaliyetlerden bahsedilerek XV. yüzyılın sonunda Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirme çabalarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Karadeniz, II. Mehmed, II. Bayezid, Siyaset.

BLACK SEA POLICY OF THE OTTOMAN STATE DURING THE REIGN OF MEHMED II AND BAYEZID II

Yasemin BAŞKIR

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, March 2025

Supervisor: Prof. Funda DEMİRTAŞ

ABSTRACT

During the period when the Ottoman Empire entered the historical scene and began its efforts to open up to the Blacksea, the Latins and Greeks, Anatolian principalities and various states ruled the Blacksea. The Italians also took their share of this political fragmentation in the Blacksea in the XVth century and dominated the region economically to a large extent. Thus, the Blacksea Basin became both ethnically fragmented and multi-national in structure, and economically it became a battleground for different states.

In the 15th century, Mehmed II continued his conquest activities in the Blacksea in order to dominate the Blacksea, and he made efforts to end the fragmented political structure of the region and transfer all power to the Ottomans. He largely completed the conquests on the Blacksea coast, and its important ports came under Ottoman rule. The dominance of the Latin colonies passed to the control of local merchants, and the Blacksea became a Turkish lake. This study aims to evaluate the policies of the Ottomans in the Blacksea, which had a geopolitically important position, during the reigns of Mehmed II and Bayezid II. The commercial activities in the Blacksea are mentioned, and the efforts to turn the Blacksea into a Turkish lake at the end of the 15th century are mentioned.

Keywords: Ottoman, Blacksea, Mehmed II, Bayezid II, Politics.

İÇİNDEKİLER

II. MEHMED VE II. BAYEZİD DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ'DE SİYASİ VE DİNİ FAALİYETLERİ

1.1. Karadeniz'in Adı, Konumu ve Jeopolitik Önemi	8
1.2. Osmanlı Devleti Öncesinde Karadeniz Kıyılarında Hâkimiyet	12
1.2.1. Karadeniz'in Kuzey Kıyılarında Hâkimiyet.....	12
1.2.2. Karadeniz'in Güney Kıyılarında Hâkimiyet.....	14
1.3. Osmanlı Devleti Döneminde II. Mehmet ve II. Bayezid'in Karadeniz'de Fetih Faaliyetleri.....	16
1.3.1. Karadeniz'in Güney Kıyısındaki Fetihler.....	20
1.3.1.1. Amasra'nın Fethi (1460).....	21
1.3.1.2. Sinop'un Fethi (1461).....	23
1.3.1.3. Trabzon'un Fethi (1461).....	27
1.3.2. Karadeniz'in Kuzey Kıyısındaki Fetihler	35
1.3.2.1. Eflak Seferi (1462)	35
1.3.2.2. Kırım'ın Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi ve Kefe'nin Fethi (1475)	40
1.3.2.3. Boğdan Seferi (1476).....	48
1.4. Karadeniz Kıyılarında Fethedilen Bölgelerde Dini Faaliyetler	60

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ'DE TİCARİ FAALİYETLERİ

2.1. Osmanlı Dönemine Kadar Karadeniz'de Ticaret	63
2.2. Osmanlı Döneminde Karadeniz Ticareti	70
2.2.1. Osmanlı Döneminde Karadeniz'in Kuzey Limanlarının Ticari Önemi	74
2.2.2. Osmanlı Döneminde Karadeniz'in Güney Limanlarının Ticari Önemi	83
2.3. Osmanlı Döneminde Karadeniz'de Vergilendirme	90
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	99
EKLER	109

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
MUTAD	: Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi
OÜSBAD	: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Ö.	: Ölümü
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
Sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.y.	: Tarih yok
V.d.	: Ve diğer

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.	Karadeniz'in Kuzeyindeki Nehirler	11
Şekil 1.2.	II. Mehmed döneminde Karadeniz'de alınan yerler.....	53
Şekil 1.3.	Amasra fethedildikten sonra kiliseden dönüştürülen Fatih Camii	61
Şekil 1.4.	II. Mehmed Döneminde Kiliseden Dönüştürülen Fatih Cami	62
Şekil 2.1.	Karadeniz kıyılarındaki önemli liman şehirleri ve deniz ticaret ağları	71
Şekil 2.2.	Anadolu'daki Trabzon'la Bağlantılı Kara ve Deniz Yollarını Gösteren Harita.....	87

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1.	1470 yıllarında Kuzey Bölgelerinden İstanbul’a Gelen Ticari Ürünler	75
Tablo 2.2.	Kefe Limanı’na Gelen Mallar (1487-1490)	77
Tablo 2.3.	Karadeniz’de Osmanlı Gümrük Vergisi Oranları (1470-1487).....	91
Tablo 2.4.	1484 Yılı Akkırman’daki gümrük vergileri.....	92

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Tarih boyunca İstanbul'u egemenliği altına alan hemen her devlet jeopolitik olarak önemli bir konumda bulunan Karadeniz'e de egemen olmak istemiştir. Çünkü Karadeniz'e egemen olmak Akdeniz, Orta Doğu, Kafkasya ve Avrupa'nın geri kalanına ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte Karadeniz, limanları ve farklı kıtalarla olan bağlantıları sayesinde ticari anlamda büyük limanlara ve önemli bir geçiş yollarına sahiptir. Karadeniz'e egemen olan devlet bu yolların kontrolünü de eline almış olacak ve ekonomik olarak güçlenmiş olacaktır.

Orta Asya, Doğu Avrupa ve Kafkasya arasında bir köprü konumunda olan Karadeniz, pekçok devlet gibi Osmanlı Devleti'nin de egemen olmak istediği bir yer olmuştur. Çünkü Karadeniz'deki küresel ve bölgesel faaliyetler Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasal olarak kalkınmasını sağlayacaktır. Eğer Karadeniz kontrol altına alınırsa buradaki ekonomik ve ticari faaliyetler de kontrol altına alınmış olacak, devlet yeni fetih faaliyetlerinde bulunabilmek için maddi kaynaklara ulaşmış olacak ve devletin daha da güçlenmesi için gelir sağlanmış olacaktır. Başta tarım ürünleri olmak üzere Osmanlı ülkesinde yeterli miktarda bulunmayan ve ithal edilen ürünlere de kolaylıkla ulaşılabilecektir. Kuzey Karadeniz steplerinde üretilen buğday ve tahıllar devletin en önemli ekonomik parçası haline gelecek, kuzey ve güney arasındaki ticaret akışı Osmanlı Devleti'nin en önemli ekonomik parçasını oluşturacaktır. Ayrıca Karadeniz kıyılarında hüküm süren beylikler ve devletler Osmanlı egemenliğine katılarak devletin sınırları genişletilecek, limanlar ve ticaret yolları kontrol altına alınmış olacaktır.

II. Mehmet (1444-1446, 1451-1481), 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra kendine yeni hedefler belirlemiş, Karadeniz'e hâkim olmanın Osmanlı Devleti'ne katkılarını göz önünde bulundurarak siyasi politikalarını bu yönde düzenlemiştir. Karadeniz'e ve bu

bölgenin ticaretine hâkim olabilmek için adımlar atmaya başlamış, fetih faaliyetlerine Karadeniz kıyılarında devam etmeye karar vermiştir. Çünkü kıtalar arasında bir transit merkezi özelliğinde olan Karadeniz’e egemen olmak Osmanlının bu kıtalar arasındaki egemenliğinin de artmasına ve kuzey ülkelerine kolayca fetih faaliyetlerinde bulunmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin üç kıtadaki egemenliği incelendiğinde tarih araştırmalarında bu hazinenin ele alınmayan yönleri olduğu görülmektedir. Yüzyıllar boyunca üç kıtada hükmeden böyle güçlü bir devletin buralara hâkim olabilmek için izlediği politikalar yeteri kadar bilinmediği müddetçe tarihimizdeki eksiklikler tamamlanamamış demektir. Bu çalışma Osmanlı Devleti’nin fetih politikalarının daha iyi anlaşılmasına ve bahsedilen eksikliğin bir parça da olsa giderilmesine, Osmanlı tarihi ilgili bir dönemin daha göz önüne çıkarılmasına önemli katkı sağlamıştır. Tarihi olayları temel kaynaklara dayanan inceleme ve olayları sebepler zinciri içinde açıklama metodu kullanılmıştır. Çalışmada Karadeniz’in Osmanlı Devleti için siyasi ve ticari açıdan önemi, Osmanlı Devleti’nin II. Mehmed ve II. Bayezid dönemindeki Karadeniz siyaseti, II. Mehmed’in Karadeniz’e yönelme amacı, Karadeniz’i Türk gölü haline getirme çabaları ve Karadeniz ticaretinin Osmanlı ekonomisi için önemi ön plana çıkarılmıştır. Temel olarak II. Mehmed ve II. Bayezid (1481-1512) döneminde Karadeniz’i ve bu iki hükümdarın izlediği politikaları ele alınan çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

2. Literatür

Çalışmanın hazırlanması için Osmanlı Devleti’nin II. Mehmed ve II. Bayezid dönemi ile ilgili önemli bilgi kaynağı olup o dönemde yaşayan “*Âşıkpaşazâde (1393? -1484?)*,” “*Tursun Bey (ö. 1490’dan sonra)*” ve “*Oruç Bey (ö. 908/1503’ten sonra)*” gibi müverrihlerin ve XVI. yüzyıldan itibaren yazılan kaynaklardan olan “*İdrîs-i Bitlisî (ö. 926/1520)*,” “*Neşrî (ö. 926/1520 [?])*,” “*Hadîdî (ö. 937/1530-31’dan sonra)*,” “*Kemalpaşazâde (ö. 940/1534)*,” “*Matrakçı Nasuh (ö. 971/1564)*,” “*Feridun Bey (ö. 991/1583)*,” “*Hoca Sâdeddin Efendi (ö. 1008/1599)*,” “*Solazâde Mehmed Hemdemî (ö. 1068/1658’dan sonra)*,” “*Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah (ö. 1113/1702)*” “*Mustafa Nûri Paşa*” (ö. 1890) ve gibi müverrihlerin eserleri taranmıştır. Ön hazırlık sürecinde; literatür taraması yapıp, konu ile ilgili arşiv maddeleri, yazılmış temel ve ikincil kitaplar, dergilerde yayımlanmış makaleler, yayımlanmış doktora ve yüksek lisans tezleri

incelenmiştir. Elde edilen veriler ortaya konulurken, tarihi olayları temel kaynaklardan inceleme ve olayları sebepler zinciriyle açıklama yöntemi kullanılmış, literatür taraması sonucunda toplanan veriler sentezlenerek konu anlatılmıştır.

Âşıkpaşazâde tarafından yazılan “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eser kaynaklar arasında yer almaktadır ve döneme yakın en önemli eserlerden biridir. Asıl adı Derviş Ahmed, mahlası ‘Âşıkpaşazâde’dir. “*Tevarih-i Al-i Osman*” veya “*Aşık Paşazade Tarihi*” adıyla anılan bu eser yazarı bilinen, gerçek anlamda ilk Osmanlı tarihidir. Osmanogulları’nın Anadolu’ya gelişleri, kaç bölük oldukları, hangilerinin Anadolu’da kaldığı ve kalanların Türk tarihinde oynadıkları roller, XV. yüzyılın onuna kadar gelinceye kadar bütün ayrıntılarıyla ele alınmıştır.¹ II. Mehmed döneminde yaşayan ve İstanbul’un fethine katılan Âşıkpaşazâde şahit olduğu olayları kronolojik olarak kaleme almış, Ankara Savaşı’na olan kısımları başka bir eserden aktarmış ancak sonrasını kendi gördüğü şekilde yazmıştır. Kronolojik olarak yazılan ilk eser olan ve Türkçe yazılan bu eserin konusu sadece Osmanlı Devleti’dir. Çalışmanın en önemli kaynaklarından olan ve bahsedilen dönemin en yakın şahidi olan “*Târîh-i Ebu’l-Feth*” adlı eser XV. yüzyılda yaşamış olan Tursun Bey tarafından kaleme alınmıştır. Müellifin asıl adı kendi ifadesiyle ‘Tûr-ı Sînâ’dır ancak Tursun Bey olarak tanınmıştır. Tursun Bey II. Mehmed’le birlikte seferlere katılmış ve Osmanlıda divan kâtibi olarak görev yapmıştır. II. Mehmed dönemindeki olayların ve seferlerin birinci şahidi olan yazar eserinde “*Müşâhede ettim*” ve “*beyne’n-nâs tevâtür ile sâbittir*”² gibi ifadeler kullanarak çoğu olayı bir görgü şahidi olarak kaleme almıştır. 1444 yılında II. Mehmed’in tahta çıkışından itibaren 1488 yılına kadar olan kırk dört yıllık süreçteki olayları kendi tanıklığıyla eserine kaydetmiştir. Eserin kapsamı II. Mehmed dönemi ve II. Bayezid döneminin ilk yıllarıdır. Bu dönemlerde Osmanlı’nın fetih siyaseti ve stratejileri hakkında bilgi vermiştir. Kitabın 1496 yılından önce tamamlandığı düşünülmektedir. Dursun Bey, bu eseriyle Kemalpaşazâde’nin kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Osmân* için önemli bir kaynak olmuştur. *Târîh-i Ebü’l-Feth*, aynı yüzyılda kaleme alınan *Âşıkpaşazâde*, *Oruç Bey* ve *Neşrî* tarihlerinden bazı yönleriyle kısmen farklıdır. Bu eserlerde üslup olarak kısa cümleler kullanılırken Tursun Bey eserinde uzun ve süslü

¹ Âşık Paşazâde, *Osmanogulları’nın Tarihi*, çev. Kemal Yavuz ve Yekta Saraç (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), 25.

² Tursun Bey, *Târîh-i Ebu’l-Feth*, çev. Mertol Tulum (İstanbul: Baha Matbaası, 1977), XXVI.

cümleler kullanmıştır.³ Çalışmanın en önemli kaynaklarından olan “*Oruç Bey Tarihi*” de döneme yakın Osmanlı kroniklerinden biridir. II. Mehmed döneminde yaşayan ve bizâtihi seferlere katılan Oruç b. Âdil tarafından literatüre kazandırılmış olup II. Bayezid döneminde yazılmıştır. Eser sade bir Türkçe ile yazılmıştır. 1503 yılına kadar olan olayları birinci tanık olarak anlatmaktadır. Önceki müverrihlerin eserlerini kaynak olarak kullanmış ancak kendisi kaydettiği günlük olayları ve gözlemlerini de ekleyerek eserini yazmıştır. Kemalpaşazâde ve Hoca Sâdeddin Efendi gibi XVI. yüzyıl müverrihleri de Oruç Beğ tarihini kaynak olarak kullanmıştır.⁴

XVI. yüzyıl müverrihlerinden olan “*Heşt Behişt (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*” adlı eser İdrîs-i Bitlisî tarafından yazılmıştır. Eserini benzersiz bir bahçeye benzettiği için Farsça “Sekiz Cennet” anlamında Heşt Behişt olarak isimlendirmiştir. Farsça olarak yazılan eser II. Bayezid’in isteği üzerine kaleme alınmış olup Osmanlı Devleti’nin ilk 8 padişahının dönemleri anlatılmaktadır. Yazarın II. Mehmed döneminde yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda söz konusu olan döneme oldukça yakın bir şahit olarak kabul edilmektedir. Eserini süslü bir üslupla yazarak tarih yazıcılığında farklı bir ekol başlatmıştır.⁵ XVI. yüzyılda yaşayan ve asıl adı Mehmed olup “*Neşrî*” mahlasıyla tanınan Neşrî’nin “*Kitâb-ı Cihannümâ*” adlı eseri de Osmanlı tarihi için ayrıntılı bilgiler veren önemli bir kaynak olup müellif, bahsi geçen dönemle ilgili bilgilerin bir kısmını kendi şahitliğiyle veya olayı görenin bizatihi ağzından dinlemiş, bir kısmını döneme ait bazı kaynaklardan ve saraya ait takvimlerden elde etmiş, birbiriyle çelişen olayları düzenlemiş ve daha anlaşılabilir hale getirmiştir. Eserde Osmanlı Devleti’nin 1485 yılına kadar olan dönem ele alınmıştır.⁶ Asıl adı bilinmeyen ancak babasının veya kendisinin mesleğinin demircilik olmasından dolayı “*Hadîdî*” mahlasını kullanan XVI. yüzyıl tarihçilerinden Hadîdî de “*Tevârih-i Âl-i Osmân*” adlı eseri de konumuz olan XV. yüzyılın ikinci yarısıyla ilgili bilgilerin yer aldığı manzum bir Osmanlı tarihidir.⁷ II.

³ Tursun Bey, *Târîh-i Ebu’l-Feth*, XI-XXVI; Mertol Tulum, “Dursun Bey”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1994), 6.

⁴ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, ed. Osman Sevim, çev. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), IX.

⁵ İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketîbe (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, 2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), LII.

⁶ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*, çev. Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen, c. 2 (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957), 7-8.

⁷ Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman: (1299-1523)*, çev. Necdet Öztürk (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991), XXX.

Mehmed dönemine yakın sayılan Kemalpaşazâde de II. Bayezid'in isteğiyle “*Tevârih-i Âl-i Osmân*” adlı eseri kaleme almıştır. Her Osmanlı padişahına bir defter ayırmış olup 1451’den 1481’e kadar olan II. Mehmed dönemi “*VII. Defter*” içinde yer almaktadır. Kendinden önceki yazılı kaynakları ve sözlü kaynakları değerlendirerek kendi eserini ortaya çıkarmıştır. II. Bayezid döneminin canlı şahidi olup II. Mehmed dönemine en yakın kaynaklardan biridir.⁸ XVI. yüzyılda yazılmış olup birincil kaynak olan “*Târîh-i Âl-i Osman*” adlı eser de yazarı tam olarak bilinemese de Matrakçı Nasuh tarafından yazıldığı düşünülmektedir ve “*Rüstem Paşa Tarihi*” olarak da bilinmektedir. 1560’lı yıllarda vefat etmiş olan Matrakçı Nasuh’tan sonra eseri başkası tamamlanmış, eser 1573 yılında sonlandırılmıştır. Eserde Neşrî’nin “*Cihannümâ*” adlı eserinden faydalanılmış olup II. Bayezid devrine kadar olan kısımlar neredeyse birebir aynıdır.⁹ “*Tâcü’t-tevârih*” adlı eser de Osmanlı tarihi için önemli bir kaynak olup Hoca Sâdeddin Efendi tarafından yazılmıştır. Müellif ilmiye sınıfına mensup olup 1556-1573 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde müderrislik yapmıştır. Eser, Osmanlının kuruluşundan I. Selim dönemine kadar olan süreci kapsamına almış el yazması bir eserdir. XVI. yüzyılda tamamlanan eserde kendi şahit olduklarından ayrı olarak müellif, olaylara daha yakın olan ve kendinden önce yazılan Âşıkpaşazâde, İdrîs-i Bitlisî, Neşrî tarihlerini kaynak olarak kullanmıştır. Fransızca, İtalyanca gibi birçok dile çevrilen eser bahsi geçen dönem için önemli bir kaynaktır.¹⁰

XVII. yüzyılda yaşayan Solakzâde Mehmed Hemdemî tarafından kaleme alınan ve içinde II. Mehmed ve II. Bayezid döneminin de yer aldığı “*Solakzâde Târîhi*” 1660’lı yıllara kadar olan dönemleri kapsamaktadır. Müellif I. Selim devrine kadar olan süreci kaleme alırken saraya yakın biri olan Hoca Sâdeddin Efendi’nin yazdığı ve birincil kaynak sayılan “*Tâcü’t-tevârih*” adlı eseri kaynak kullanmıştır.¹¹ “*Müneccimbaşı Ahmed b. Lutfullah*” olarak tanınan Şeyh Ahmed b. Lutfullah el-Mevlevî tarafından kaleme alınan, Arapça aslı “*Câmi’u’d-düvel*”, Türkçe tercümesi “*Sahâifü’l-ahbâr*” olarak bilinen

⁸ Kemâlpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, çev. Şerafettin Turan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957).

⁹ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, ed. Erhan Afyoncu, 118. 17 (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 27.

¹⁰ Hoca Sâdetdin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, çev. İsmet Parmaksızoglu, 3. Baskı, c. 1 (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), IX-X.

¹¹ Mehmed Hemdemî Solakzâde, *Solakzâde Târîhi* (İstanbul, 1880).

“*Câmi ‘u’ d-düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*” adlı eser XVII. yüzyılda yazılmış olup bu döneme kadar (1678-1679) olan olayları içermekte ve konuyla ilgili kaynağa yakınlığından dolayı birincil kaynak olarak sayılmaktadır. Eserini ilk Osmanlı kroniklerine göre telif etmiş, padişahlarını tek tek ele alarak tecrübe ettiği olayları eserine almış, Osmanoğulları’nın Anadolu’ya gelişinden 1673 yılına kadar olan olayları kaleme almıştır.¹²

Mustafa Nûri Paşa tarafından literatüre kazandırılan “*Netâyic-ül Vukuât*” adlı kaynak da XIX. yüzyılda (1873-1881) yazılmış olup altı bölümden oluşmaktadır. Söz konusu kısım olan II. Mehmed dönemi ikinci bölümde geçmektedir. Müellif eserini hazırlarken mevcut Osmanlı tarihleriyle birlikte Bâb-ı Âli ve Defterhâne belgelerini de kullanmıştır. Sefâretnâmeler ve eski teşrifat defterleri de kaynak olarak kullanılan ve olaylarla birlikte müellifin değerlendirmelerini de içermektedir. Olayların nedenlerinin araştırılarak sonuca varıldığı çözümsel tarih yöntemi kullanılan eser konu için önemli bir temel kaynak niteliğindedir.¹³

XV. yüzyıl civarında yaşayan ve eserler kaleme alan yerli ve yabancı bazı seyyahların seyahatnameleri de birincil kaynak olarak çalışmada kullanılmıştır. Osmanlı ordusunda bir yeniçeri olarak bulunan ve II. Mehmed’le birlikte Osmanlı Devleti’nin 1461 Sinop ve 1462’de Trabzon Seferi’ne ve bunlar dışında birçok savaşa katılan Sırp asıllı Konstantin Mihailoviç’in yeniçeri olduğu dönemdeki yaşadıklarını yazdığı “*Bir Yeniçerinin Hatıraları*” adlı hatırat kitabı da çalışmanın kaynakları arasında yer almaktadır. Çek ve Leh dillerine de çevrilen bu kronik söz konusu dönem için birincil kaynak niteliğindedir. Orta Çağ’da yaşayan İbn Battûta (ö. 1368) da seyahatnamesinde Karadeniz kıyısındaki bazı şehirlerin öneminden bahsetmiştir. XV. yüzyılda Venedik elçisi olarak Akkoyunlu Devleti’ne (1340-1514) gönderilen Josaphat Barbaro (ö. 1494), yolculuğu sırasında Osmanlı topraklarından geçmiş ve izlenimlerini not alarak “*Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*” adlı eserini oluşturmuştur. Venedik ile Tana arasında ticari faaliyetlerde bulunan ve Osmanlı-Venedik ve Osmanlı-Akkoyunlu savaşlarına şahit olan Barbaro’nun bazı

¹² Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü’ d-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, çev. Ahmed Ağırakça (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 19-24.

¹³ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyic-ül-Vukûât: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, 3. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), XIII.

Osmanlı şehirleri ve ticaret yollarıyla ilgili önemli bilgiler verdiği eseri döneme ait önemli bir kaynak niteliği kazanmıştır.

Çalışmada birincil kaynaklara ek olarak Osmanlının birincil kaynaklarını esas alan ikincil kaynaklar da kullanılmıştır. Uzunçarşılı, “*Osmanlı Tarihi-İstanbul’un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar*” adlı eserinde Osmanlı döneminin temel kaynaklarının ışığında Kuzey Karadeniz seferleri, Ceneviz kolonilerinin alınması ve Kırım hanlığının Osmanlı himayesine girmesinden bahsetmektedir. Halil İnalcık, “*Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*” adlı eserinde; II. Mehmed’in “*Sultanü’l-berreyn ve hakanü’l-bahreyn*” olma hayalinden ve Venediklerle mücadelesinden bahsetmiş, “*Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300–1600*” adlı eserinde; Karadeniz ticaretinin Osmanlı ekonomisinin en önemli parçalarından biri olduğunu ve Karadeniz kıyılarındaki limanların hem ekonomik hem de politik açıdan Osmanlı için öneminden, “*Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahitname Meselesi*” adlı makalesinde; II. Mehmed’in Kırım’a hâkim olmasından bahsetmiştir.

Konu için temel kaynak olarak kullanılan “*Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*” adlı eserinde Selahattin Tansel, II. Mehmed’in Karadeniz siyaseti, Karadeniz’in Anadolu sahilleri ve Amasra Ceneviz kolonisinin ortadan kaldırılması, Trabzon Rum İmparatorluğu’nun ortadan kaldırılması, Karadeniz’in kuzeyindeki Ceneviz kolonilerinin fethi ve Kırım Hanlığı meselesini; “*Sultan II. Bayezit’in Siyasî Hayatı*” adlı eserinde de II. Bayezid dönemindeki Karadeniz’le ilgili faaliyetleri anlatarak çalışma için önemli bilgiler sunmuştur. Karadeniz’le ilgili birçok çalışmaya imza atan Yücel Öztürk, “*Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe*” adlı eserinde Osmanlı Devleti’nin Kefe’ye verdiği önemden ve Kefe’nin tarihi ve coğrafi olarak Karadeniz ve Osmanlı için öneminden bahsetmiştir. Ayrıca diğer çalışmalarının bazısında da Karadeniz’i ele alarak konu için kaynak olabilecek eserler sunmuştur. Johann Wilhelm Zinkeisen’in ve J. Von Hammer’in “*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*” adlı eserlerinde; yabancıların bakış açısıyla Osmanlı Devleti’nden ve Karadeniz sahillerindeki fetihlerden bahsedilmektedir. Bunların haricinde söz konusu döneme dair güncel kitap, makale ve sempozyum bildirisi gibi çalışmalardan da faydalanılarak bu eserlerden de elde edilen bilgiler ışığında konu aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ'DE SİYASİ VE DİNİ FAALİYETLERİ

1.1. Karadeniz'in Adı, Konumu ve Jeopolitik Önemi

Kaynaklarda “*Büyük Deniz*” olarak da adlandırılan Karadeniz’e Eski Çağ ’da Romalılar “*Pontus Euksenos*” adını vermiş, Yunanlılar “*Pontus*”, İranlılar da “*Pont Ahşana*” adını vermiştir. Anadolu’ya Türklerin hâkim olmasıyla beraber Karadeniz olarak adlandırılmıştır.¹⁴ Tarihçi Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî (ö. 732/1331) Karadeniz’i “*Kırım Denizi*” ya da “*Pontus Denizi*” şeklinde adlandırmıştır.¹⁵ Ünlü tarihçi ve seyyah Yakût b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229) tarafından da “*Trabzon Denizi*” veya “*Doğu Konstantinopolis Denizi*” olarak adlandırılan Karadeniz,¹⁶ üçüncü jeolojik zamanın sonunda doğuda Aral Gölü ile Hazar Denizi’nden batıda Viyana Havzası’na uzanan bir denizin ikiye bölünmesiyle oluşmuştur. Zamanla jeolojik evrimini tamamlayarak günümüzdeki halini almıştır.¹⁷

Karadeniz, bulunduğu konum itibarıyla Asya, Avrupa ve Akdeniz’i birbirine bağlayan bir alanda bulunmaktadır. Kıtalar arasında bir iç deniz özelliğinde olup, batısında Balkan Yarımadası, kuzeyinde Kuzey Avrupa sahilleri, doğusunda Kafkasya ve güneyinde

¹⁴ Karadeniz adı diğer dillere çevrildiğinde İngilizce’de, “Black Sea”, Fransızca’da, “Mer Noire”, Almanca’da, “Schwarze Meer”, Rusça’da, “Черное море”, Arapça’da ise “el-Bahrü'l-Esved” olarak kullanılmaktadır. Metin Tuncel, “Karadeniz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 385.

¹⁵ Ebu'l-Fidâ, *Takvîmul-Büldân: Ebu'l-Fidâ Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 43-44.

¹⁶ Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l- Büldân*, c. 1 (Beyrut: Daru's - Sadır, 1388), 242; Abdulhalik Bakır ve Fatih Aksoy, “North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 6, sy 1 (Haziran 2022): 20.

¹⁷ Tuncel, “Karadeniz”, 385.

Anadolu sahilleri bulunmaktadır.¹⁸ Tuna, Dinyeper ve Don gibi nehirlerle sahip olan Karadeniz¹⁹ sayesinde Orta ve Doğu Avrupa'nın önemli bir kısmına ulaşım sağlanmaktadır. Bu nehirler ve sahip olduğu boğazlarla Karadeniz, Kafkaslar tarafından Hazar Havzası'na, Doğu Anadolu tarafından İran ve Irak'la, İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla da Akdeniz'e kadar uzanmıştır. Karadeniz'e dökülen bu nehirlerin sefere ve taşımacılığa elverişli olması, denizin Avrupa ve Asya kıtasına sahillerinin bulunması, İstanbul ve Çanakkale boğazıyla Akdeniz'e bağlanması, Akdeniz'in de okyanusa açılması tarih boyunca Karadeniz'i önemli kılmıştır. Karadeniz'in bulunduğu bu coğrafya eski zamanlardan beri birçok devletin Karadeniz Havzası'na hâkim olma hayali kurmasına sebep olmuştur.²⁰ Coğrafi konumundan dolayı farklı kavimlerin uğrak noktası olmasının yanı sıra Karadeniz önemli ticaret yollarının ve kültürlerin de kesiştiği bir nokta olmuştur. Çin'in kuzeyinden başlayan ticaret yolunun bir bölümü Mezopotamya'dan Suriye'ye uzanırken önemli bir parçası da Karadeniz üzerinden Balkanlara ulaşıyor ve Avrupa'ya kadar giderek kültürel ve ticari etkileşimde bulunmaya sebep olmuştur.²¹

Karadeniz coğrafi olarak dört ana bölüme ayrılmaktadır. Balkanlar, Pontik Bozkır, Kafkasya kıyıları ve Anadolu kıyılarından oluşan bu bölümlerin her biri sahip oldukları özelliklerle Karadeniz'i göz önüne çıkarmışlardır. Batı Karadeniz sahilleri denilen Balkanlar, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Trakya sahillerinden oluşur. Kuzey-Güney ve Doğu-Batı hatlarının kavşak noktası olan Batı Karadeniz sahilleri, İstanbul'a hâkim olan devletlerin Baltık Havzası'na ulaşmak için kullandıkları bir merkez konumundadır. Asya'dan gelen karayollarının Balkanlara ulaşımı, Avrupa'ya ulaşım ve Kırım'a bağlanan kara ulaşım hattı bu sahillerden sağlanmaktadır.²² Karadeniz'i Batı Avrupa'ya kadar ulaştıran en önemli kol Tuna Nehri'dir. Tuna Nehri Almanya, Avusturya, Macaristan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan topraklarından geçerek Karadeniz'e dökülür. Nehir, Karadeniz'den Doğu ve Orta Avrupa'ya kadar ulaşım sağlar. Tuna Nehri

¹⁸ Abdulhalik Bakır ve Muhammet Berberoğlu, "Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 1 (Aralık 2017): 156.

¹⁹ Bakır ve Aksoy, "North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries", 29.

²⁰ Hamit Selen, "Doğu Akdeniz ile Karadeniz'in Siyasi Coğrafyasına Dair", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 2, sy 3 (1947): 413.

²¹ A. Erhan Bakirci, "The Black Sea: A New Transport Focus for East-West Trade", *J. Black Sea/Mediterranean Environment* 11 (2005): 298-99.

²² Yücel Öztürk, "Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları", c.1 (Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu, Giresun, 2009), 138-61.

arkeolog ve coğrafyacılar tarafından “*Büyük Avrupa Koridoru*”, “*Tabii yol*” olarak tanımlanmıştır. Napolyon ise Tuna’yı “*Nehirlerin Kralı*” olarak nitelemiştir. Nehrin hacmi Fırat ve Dicle Nehirlerinin ikisinin hacminden büyüktür.²³ Tuna Nehri’nin kolları Karadeniz’i Baltık Havzası’na bağlar. Çeşitli medeniyetler tarafından bu nehir silah, asker, mühimmat nakliyesi ve ticaret için ulaşım yolu olarak kullanılmıştır. Orta Çağ’da bu niteliği azalsa da XIV. yüzyılda Cenevizliler tarafından tekrar aktif hale getirilmiştir.²⁴ Osmanlı Devleti zamanında da ordunun ihtiyacı olan mühimmat kara yoluna göre nakliyatı daha kolay olduğu için Karadeniz’le Tuna Nehri üzerinden taşınmıştır.

Karadeniz’in diğer bir bölümünü oluşturan Pontik Bozkırı ve Kırım Yarımadası, Kuzey Karadeniz Bozkırı ve Kırım Yarımadası’ndan oluşur. Burada da Tuna Nehri gibi iç kısımlara ulaşımı sağlayan Özü (Dinyeper) Nehri bulunmaktadır. Rusya’nın Dorogobuzh şehri yakınlarından doğan Özü Nehri Belarusya, Kiev, Çehrin ve Zoporejye şehirlerinden geçerek denize dökülür. Karadeniz Özü Nehri’yle Kiev’e, Moskova’ya ve kuzeyden Baltık Havzası’na bağlanır. Nehrin Karadeniz’e döküldüğü kısma yakın yere Osmanlı zamanında kaleler yapılmıştır ve Tuna gibi Özü de önem kazanmıştır.²⁵ Özü için “*Karadeniz’in Sedd-i Sedîdi*” ve “*Serhadd-ı azîm*” gibi tanımlamalar yapılmıştır.²⁶

Kerç Boğazı’nın doğusundan Türkiye sınırlarına uzanan yerler de Karadeniz’in Kafkasya sahillerini oluşturmaktadır. Bu kısımlar Doğu Karadeniz sahilleri olarak da anılmaktadır. Burada da Karadeniz’i İtil’e ve Orta Asya’ya bağlayan ve önemli bir su yolu olan Don Nehri bulunmaktadır. Don Nehri XIV. yüzyılda çoğunlukla ulaşım yolu görevi görmekteydi. Rusya ve Bizans Devleti arasındaki ticari faaliyetlerde en kısa ticaret rotası olarak Don Nehri kullanılmıştır.²⁷ Üzerinde kürk, bal mumu gibi önemli ürünlerin taşımacılığı yapılan bu nehir önce Azak Denizi’ne oradan da Kerç Boğazı’yla Karadeniz’e bağlanmaktadır.²⁸ Doğu Karadeniz kıyılarında Karadeniz’i Hazar Denizi’ne

²³ Bakır ve Aksoy, “North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries”, 29.

²⁴ Öztürk, “Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları” 142.

²⁵ Öztürk, “Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları” 143.

²⁶ Yücel Öztürk, “Osmanlı Karadenizi Hakkında Bir Risale”, *Karadeniz Araştırmaları* 13, sy 13 (2007): 76.

²⁷ Alexander Lavrentiev, “Ryazan Possessions in the Upper Reaches of the Don River «to the Top of the Don Dubok» and the Don Way of the 14th – 15th Centuries”, *Historical Geography Journal* 2, sy 2 (2023): 25.

²⁸ Bakır ve Aksoy, “North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries”, 30.

bağlayan Kuban Nehri ve Doğu Karadeniz şehirlerini iç kısımlara ulaştıran Çoruh Nehri de bulunmaktadır. Dünya ticareti açısından önemli bir yere sahip olan ve Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan Tarihi İpek Yolu'nun da Karadeniz'e çıkış noktası olan Doğu Karadeniz sahilleri önemli ulaşım ağlarının da merkezidir. İpek yolu Trabzon Limanı'yla Karadeniz'e bağlanmaktadır ve bu bağlantı Karadeniz'in ve Trabzon Limanı'nın önemini artırmaktadır. Liman, Orta Asya'dan gelen kervan yolunun deniz yoluyla kesiştiği noktada konumlandırılmış olması ve işlevselliği bakımından Doğu Karadeniz'in en önemli limanı olarak ön plana çıkmaktadır.²⁹

Karadeniz'in güneyi olan Anadolu kıyıları da Anadolu'nun sahil kentlerinden oluşmaktadır ve bu kıyılarda da Karadeniz'in önemini artıran limanlar bulunmaktadır. Samsun, Sinop, Kastamonu, Ereğli ve Amasra Orta ve Batı Anadolu kıyılarının en önemli liman kentleridir. Bu limanlardan Samsun Limanı nehirlerle iç Anadolu'ya bağlanmaktadır ve Samsun Limanı'ndan Kefe Limanı'na ulaşım ağı bulunmaktadır. Sinop Limanı ise Karadeniz kıyılarının ulaşım ve ticaret için üs olarak kullanılan önemli bir limandır. Kefe'ye giden ulaşım yolunun çıkış noktasıdır ve Kefe, Özü ve Tuna'ya sevk edilecek her türlü asker ve mühimmat Sinop Limanı'ndan gönderilmektedir.³⁰

Şekil 1.1: Karadeniz'in Kuzeyindeki Nehirler³¹

²⁹ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti* (Türk Tarih Kurumu, 2014), 253.

³⁰ Öztürk, "Osmanlı Karadenizi Hakkında Bir Risale", 90.

³¹ Önder Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası" (Doktora Tezi, Elâzığ, Fırat Üniversitesi, 2018), 29.

1.2. Osmanlı Devleti Öncesinde Karadeniz Kıyılarında Hâkimiyet

1.2.1. Karadeniz'in Kuzey Kıyılarında Hâkimiyet

Karadeniz Havzası eski çağlardan beri Asya-Akdeniz-Avrupa arasındaki sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle uluslararası alanda cazibe merkezi haline gelmiştir. Osmanlı hâkimiyetine kadar bu bölgeye çeşitli devletler hâkim olmuş, birbirleriyle önemli mücadelelere girişmişlerdir. Karadeniz'e hâkim olan güçler zaman zaman değişmiş, bu kıyılarda eski çağlardan beri birçok kavim yaşamış, bölgede değişik kültürler etkili olmuştur. Karadeniz kıyılarında çeşitli zamanlarda Kimmerioslar, Yunan kolonileri, Hun Türkleri, Slavlar, Peçenekler, Avarlar gibi topluluklar yaşamıştır. VI-X. yüzyıllar arasında Karadeniz'in güney kıyılarına Bizans İmparatorluğu hâkimken, kuzey kıyılarında ise Hazarlar hüküm sürmekteydi. Doğu-batı arasındaki ticaret yollarının ağları da bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Ticari ağlar sayesinde Karadeniz bir taraftan Asya ve Avrupa'yı, diğer taraftan Akdeniz ve Baltık sahillerini birbirine bağlayan önemli bir konum haline gelmiştir. Karadeniz Havzası boğazları ve sahip olduğu hinterland sayesinde yoğun işleyen bir ticaret alanı olmuş, Asya, Akdeniz ve Avrupa arasında irtibat sağlayarak küresel önem kazanmıştır.³² IV. Haçlı seferi sonrasında da Karadeniz uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

Osmanlı Devleti hâkimiyetine kadar Karadeniz Havzası'nda siyasi bir parçalanmışlık yaşanıyordu. XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar çeşitli zamanlarda Karadeniz'in güney kıyılarında Bizans, Doğu Karadeniz'de Bizans'ın varisi olduklarını iddia eden Komnenoslar ve bunların imtiyaz tanıdıkları Venedik ve Ceneviz kolonileri, Karadeniz'in kuzey kıyılarında Macarlar, Eflak ve Boğdan prenslikleri, Kefe'de Cenevizliler, Azak'ta Venedikliler ve onların mücadele ettiği henüz yeni kurulan Kırım Hanlığı, Altın Orda Devleti (1241-1502) ve Batum civarında da Gürcüler hâkimiyet sürmüştür.

Osmanlı Devleti hâkimiyetine kadar Karadeniz'in kuzey kıyısındaki Kefe civarında Hazarlar, Peçenekler ve Kıpçaklar da zaman zaman hâkimiyet kurmuş, Kırım'ın güney sahilinde yer alan Suğdak şehrine buralarda yaşayan Kıpçaklardan dolayı "Kıpçak Şehri"

³² "Karadeniz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 386; Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy 7 (Bahar 2009): 36; Mustafa Işık, "701 Nolu Tapu Tahrir Defterlerine Göre Akkirman Sancağı" (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, 2008), 5.

denilmiştir. XIII. yüzyılda Altın Orda Devleti Kıpçakları yenilgiye uğratarak Kırım'ın güneyini ve Azak şehrini egemenliği altına almıştır. Bu süreçte Karadeniz'de ticaret yapmak isteyen dönemin en güçlü denizcileri olan Cenevizliler ve Venedikliler yönlerini Karadeniz'e çevirmişlerdir. Karadeniz için iki taraf uzun süre mücadele etmişler ve Venediklilerle Cenevizliler Karadeniz'in işlek limanlarına hâkim olmaya çalışmışlardır. Cenevizler 1261 yılında Bizans'la Kemal Paşa Antlaşması yaparak ticaret için izin almışlar, Venedikliler de Trabzon Rum Devleti ile anlaşma yaparak Karadeniz'de ticaret hakkına sahip olmuşlar ve önemli limanlarda koloniler kurmaya başlamışlardır. Cenevizliler Karadeniz'in güney sahillerinde olduğu gibi Kırım sahillerinde de egemenlik kurmak istemişler, Kırım'da hâkimiyet sürdüren Altın Orda Devleti'nin kendi iç olaylarıyla mücadele etmesini fırsat bilerek Kefe'ye yerleşmişlerdir. Altın Orda Devleti ile ettikleri uzun mücadeleler sonrasında Kefe'nin bütün sahillerine hâkim olmuşlar, Altın Orda yönetimine üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir. Bu üstünlük sadece ticari yönden olup siyasi ve hukuki üstünlük Altın Orda Devleti'nde kalmıştır.³³

XIII. yüzyıl sonlarında Altın Orda Devleti bir yandan kendi iç sıkıntılarıyla mücadele ederken bir yandan da Timur'la mücadeleye girişmiş, bu mücadele en çok İtalyan devletlerin işine yaramıştır. İçte ve dışta sürekli mücadele halinde olan Altın Orda Devleti'nin XV. yüzyılın ilk yarısında dağılma sürecine girmesiyle Kefe kıyılarına iyice hâkim olan Cenevizliler, bu kıyılarda kurulan Kırım Hanlığıyla kıyıların hâkimiyeti ile ilgili yeni bir mücadelenin içine girmişlerdir.³⁴ Kırım Hanlığı sahil şehirlerini ele geçirip limanın ticaretine hâkim olmak isteyerek Ceneviz hâkimiyetini zayıflatmaya uğraşmış, birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Mücadele sonucunda Cenevizliler hâkim oldukları Karadeniz kıyılarını 1434 yılında Kefe de içinde bulunmak üzere Kırım Hanlığına bırakmıştır. Cenevizlilere ise sadece bu kıyılarda ticari faaliyetlerini sürdürme hakkı verilmiştir.³⁵

Karadeniz kıyısındaki Dinyester Nehri'nin ağız kısmına yakın bir yerde kurulan Akkırman şehri de ilk çağlardan beri değişik Türk kavimlerin hâkimiyeti altına girmiş, ancak bu kavimler varlıklarını fazla sürdürememişlerdir. Şehir Asya ve Avrupa arasında

³³ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, 2. Basım (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), 53.

³⁴ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, 53-55.

³⁵ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, 57-58.

bağlantı sağlayan önemli bir ticaret merkezi konumunda olduğu için birçok milletin uğrak noktası olmuştur. XIII. yüzyılda Moğolların, XIV. yüzyılda Cenevizlilerin hâkimiyetine girmiş, XV. yüzyılda ise Osmanlı hâkimiyetine kadar Boğdan prensliğine bağlı önemli bir liman şehri olarak varlığını sürdürmüştür.³⁶

1.2.2. Karadeniz'in Güney Kıyılarında Hâkimiyet

Karadeniz'in güney kıyılarında Osmanlı Devleti öncesinde Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) hâkimiyet sürmüştür. Bizans boğazlara da hâkim olarak Akdeniz-Karadeniz ulaşımını kontrol etmiştir. Bizans'ın Karadeniz kıyılarındaki hâkimiyeti devam ederken Malazgirt Savaşı (1071) sonrasında Türklerin Anadolu topraklarında kurduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin (1077-1243) yavaş yavaş güçlenmesiyle dengeler değişmiş, Anadolu Selçuklu Devleti de Karadeniz kıyılarına hâkimiyet için mücadelelere başlamıştır. Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu kıyılarında hâkimiyet kurma hayaline engel olmuş, Batı Karadeniz kıyılarına kadar birçok yere sefer düzenlemiştir.³⁷

1204 yılında Haçlı seferleri sonrasında Bizans'ın Karadeniz'deki hâkimiyeti zayıflamıştır.³⁸ Bizans İmparatorluğu zayıflarken Karadeniz kıyılarında çeşitli küçük koloniler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir yandan Sırp ve Bulgarlar diğer yandan Venedik ve Cenevizler Karadeniz'de ön plana çıkmaya başlamıştır. Bizans hanedanından olan Komnenoslar da Bizans parçalandıktan sonra Karadeniz kıyılarında hâkimiyet kurmaya çalışarak Bizans'ın varisi olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu aileden I. Aleksios Komnenos (1204-1222) Doğu Karadeniz kıyılarında Trabzon merkezli Trabzon Rum İmparatorluğu'nu (1204-1461) kurmuştur. Sinop ve Ereğli civarına da Bizans hanedanından olan David Komnenos yerleşmiş ve Karadeniz ticaretini kontrol altına almaya çalışmışlardır.³⁹ Aynı süreçte Doğu Karadeniz'in diğer kıyılarında Gürcistan Krallığı (1008-1490) hüküm sürmekteydi.⁴⁰ Doğu Karadeniz kıyıları bir süre bu iki devletin hâkimiyeti altında kalmıştır.

³⁶ Işık, "701 Nolu Tapu Tahrir Defterlerine Göre Akkırman Sancağı", 6.

³⁷ Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası", 124.

³⁸ Elif Kelikli, "Türkiye Selçukluları Döneminde Kırımda Selçuklu Yönetimi" (Yüksek Lisans Tezi, Bartın, Bartın Üniversitesi, 2019), 29.

³⁹ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", *İslam Tarihi ve Medeniyeti- 10 /Selçuklular*, ed. Mehmet Şeker, 2.Baskı, c. 10 (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 211.

⁴⁰ Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası", 123; Öztürk, "Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları", 145.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin de Doğu Karadeniz kıyılarında mücadeleleri görülmüş, Bizans İmparatorluğu ve Gürcü Devleti ile karşı karşıya gelmişler, bölgedeki siyasi denge alt üst olmuştur.⁴¹ Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhusrev (1205-1211) döneminde Trabzon Rum Devleti yenilgiye uğratılarak önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Samsun ve Sinop fethedilmiştir. Böylece hem devletin kuzeyindeki liman kenti ihtiyacı karşılanmış hem de Karadeniz kıyılarının güvenliğiyle birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuzeyinin güvenliği de sağlanmıştır. Trabzon Rum Devleti de vergiye bağlanarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne tabi olmuş,⁴² Moğol tehlikesi ortaya çıkana kadar her yıl vergi vermiştir.⁴³

XIII. yüzyılda Sinop'tan Ünye'ye kadar olan yerlere hâkim olan Anadolu Selçuklu Devleti yönünü Karadeniz'in kuzeyine çevirmiş hem bölgedeki ticareti ele geçirmek hem de önce Moğollar tarafından sonra da Rumlar tarafından işgale uğrayan Suğdak şehrini kurtarmak için Kırım'a sefer düzenlemiş, Suğdak Limanı'nı fethetmiştir.⁴⁴ Selçuklu Devleti'nin ilk denizaşırı seferi olan Suğdak Limanı'nın fethiyle Kırım da Selçukluya bağlanmış, bölge ticaretinde söz sahibi olunmuştur.⁴⁵

Anadolu Selçuklu Devleti Gürcistan üzerine de ordu göndermiş, Trabzon Rum Devleti gibi Gürcüleri de vergiye bağlayarak tebaası haline getirmiştir. Ancak bu durum fazla sürmemiş, Moğolların Anadolu'ya gelmesi ve 1243 yılında Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'yla rüzgâr tersine dönmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti Karadeniz kıyılarındaki hâkimiyetini kaybetmeye başlamıştır. Savaş sonunda yapılan anlaşmayla da Anadolu Selçuklu Devleti Moğolların üstünlüğünü kabul etmiştir.⁴⁶ Anadolu Selçuklu Devleti'nin

⁴¹ İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 93.

⁴² Tufan Gündüz, *Türklerin Kısa Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022), 182.

⁴³ Coşkun AlpTekin, "Türkiye Selçukluları", içinde *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, c. 8 (İstanbul: Çağ Yayınları, 1988), 276; Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", 211-16; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, 2.Baskı, Tarih dizisi (İstanbul: E Yayınları, 1979), 131.

⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, 2.Baskı (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992), 66.

⁴⁵ AlpTekin, "Türkiye Selçukluları", 288.

⁴⁶ Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, 97-100.

Moğol üstünlüğünü kabul etmesiyle Trabzon Rum Devleti de Selçuklunun tebaası olarak bu üstünlüğü kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷

Selçuklu ve Moğolların bölgeden yavaş yavaş çekilmesinden sonra Trabzon Rum Devleti güçlenmeye başlamış, Karadeniz'in güney kıyılarında da çeşitli beylikler kurulmaya başlamıştır. Canik ve civarında Canik Beylikleri (Taceddinoğulları Beyliği , Bafra Beyliği, Kubadoğulları Emirliği, Taşanoğulları Beyliği, Kutluşahlar Beyliği, yaklaşık 1300-1460 arasında), Kastamonu çevresinde Çobanoğulları Beyliği (yaklaşık 1227-1309) kurulmuş, bu beylikler Osmanlı dönemine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁴⁸ Sinop kıyılarında Çepniler etkili olmuş, Hacı Emiroğulları adıyla beylik kurarak Samsun yönüne doğru yayılmışlar, yörenin demografik yapısını büyük oranda etkileyecek girişimlerde bulunmuşlar, doğruya doğru Karadeniz kıyılarının Türkleşmesinde etkili olmuşlardır.⁴⁹

1.3. Osmanlı Devleti Döneminde II. Mehmet ve II. Bayezid'in Karadeniz'de Fetih Faaliyetleri

XV. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti için küresel anlamda imparatorluk misyonu taşıdığı dönemdir. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti yeni bölgeler fethetmeye çalışmış, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar hâkimiyet alanını genişletmek için gayret etmiştir. Osmanlı tahtında bulunan II. Mehmed ve onun ardından tahta çıkan II. Bayezid birçok fetih faaliyetlerinde bulunmuş, bunun için stratejiler geliştirmişlerdir.

II. Mehmed Karadeniz'e hâkim olma politikası doğrultusunda Cenevizliler, Bizans İmparatorluğu, Altın Orda Devleti, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Akkoyunlu Devleti gibi çeşitli güçlerle mücadele etmiştir. Çünkü Karadeniz kıyıları, Osmanlı toprağı olan bazı ilçeler dışında ticari olarak Venedik ve Cenevizlerin hâkimiyetinde, siyasi olarak da beylikler ve Trabzon Rum İmparatorluğu ve Gürcü Krallığı'nın hâkimiyetindeydi. Kuzey

⁴⁷ İbrahim Tellioğlu, “Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 1, sy 1 (2006): 21; Melek Öksüz, “Kuruluşundan 19.yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Karadeniz Araştırmaları* (5), sy 5 (Bahar 2005): 22.

⁴⁸ Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Bülent Arı (Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 1998), 245.

⁴⁹ Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, 133.

kıyılarında ise batıdan gelen bir Macar baskısı, Cenevizlilerle sürekli mücadele içinde olan Kırım Hanlığı, kuzeybatıda Eflak ve Boğdan Prenslikleri hüküm sürmekteydi.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin bu fetih faaliyetlerinin arkasında çeşitli nedenler bulunmaktaydı. Bunların en başında Osmanlı topraklarını genişletmek ve buralarda İslam'ı yaymak bulunmaktaydı. 1451 yılında ikinci defa Osmanlı tahtına çıkan II. Mehmed Osmanlı Devleti sınırlarını genişletmek için yeni fetih politikaları belirleyerek Anadolu'nun birçok yeri gibi İstanbul'u da topraklarına katmış, boğazları hâkimiyet altına almıştır ve İstanbul'un fethinden sonra gazi sıfatıyla İslam dünyasının en önemli hükümdarı olmuştur. II. Mehmed İstanbul'un siyasi ve ekonomik her yönüyle imparatorluğun merkezi⁵¹ olması ve İslam birliğinin sağlanması için gayret göstermiştir.

II. Mehmed ülkenin ekonomik gücünün artması için denizlere açılarak Karadeniz kıyılarında bulunan önemli ticaret merkezlerini kontrol altına almayı hedeflemiştir. Bu hedeflerini gerçekleştirmek için harekete geçmiş, işe ilk olarak donanmadan başlamıştır. İstanbul'un fethi sırasında Osmanlı donanmasının yeterince güçlü olmadığını fark ettiğinden öncelikle bu duruma çözüm bulunması için harp meclisini toplamıştır.⁵² Çünkü Osmanlı donanması denizaşırı seferlere çıkmak için yeterince uygun değildi ve donanmanın bu seferlere çıkabilmesi için oldukça güçlendirilmesi gerekiyordu. Bunun için İstanbul Gemlik ve İzmit'te bulunan tersanelerde donanmayı güçlendirme çalışmaları yapmıştır. İstanbul'un ilk tersanesi olan Kadırga Limanı'nda gemi üretmek için tezgahlar kurdurmuş,⁵³ gemiler yaptırmış, iyi gemicilerin yetişmesi için girişimlerde bulunmuştur.⁵⁴ Topraklarına kattığı denizci beyliklerin tersanelerinden de faydalanmış, daha sağlam bir donanmaya sahip olabilmek için çalışmalar yapmıştır. Böylece donanmayı denizlere açılmaya hazır hale getirmiş, siyasi hedeflerini gerçekleştirebilmek için denizlere yönelmiştir.

⁵⁰ Öztürk, "Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları", 149.

⁵¹ Özhan Öztürk, *Pontus Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, 3. Baskı (Ankara: Nika Yayınevi, 2016), 82.

⁵² Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), 333-34.

⁵³ Erdinç Sancar, *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), 112.

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 12.Baskı, c. 2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 29.

Anadolu birliğini sağlamak için Anadolu’da hüküm süren beylikleri topraklarına katarak tek çatı altında birleştirmek ve Anadolu’nun Karadeniz kıyılarındaki limanlarını hâkimiyet altına alarak buralardan geçen ticaret yollarını kontrol altına almak da II. Mehmed’in hedefleri arasındaydı. Devletin sınırlarını Tuna Nehri’nden Fırat Nehri’ne kadar genişletmeyi temel bir siyaset edinmişti. O, “Sultanü’l-berreyn ve hakanü’l-bahreyn”, yani Anadolu ve Rumeli’nin sultanı, Akdeniz ve Karadeniz’in hâkimi olmak düşüncesindeydi.⁵⁵

Karadeniz’in jeopolitik olarak konumu, önemli ticaret yollarının güzergâhında bulunması ve limanlarında ticari faaliyetlerinin yoğun olması II. Mehmed’in yönünü Karadeniz’e çevirmesine sebep olmuştur. Karadeniz’in kıtalar arasında bir koridor niteliğinde olması buraya hâkim olan devletin Akdeniz Havzası’ndan Orta Doğu’ya, Kafkasya’dan Avrupa’ya kadar kolaylıkla ulaşım sağlamasına neden olmuştur. Ayrıca Karadeniz ticaretine hâkimiyet Osmanlı Devleti’ne yeni fetihlerle topraklarını genişletebilmek için maddi güç sağlamıştır.⁵⁶

İstanbul’u fethederek boğazları hâkimiyeti altına alan II. Mehmed, İstanbul ve boğazlardan sonra Karadeniz kıyılarına seferler düzenlemeye karar vermiştir. Önemli ticari ağlara sahip Karadeniz’e hâkim olmak Osmanlı Devleti için oldukça gerekli olmuştur. Çünkü Karadeniz’in kontrol altına alınması demek Osmanlı Devleti’nin uluslararası alanda güç kazanması demektir. Boğazlardaki hâkimiyet güçlenecek, ticari ağların yönetimi Osmanlı’nın eline geçecek ve devlet ekonomik olarak da büyüyecektir. Böylece II. Mehmed devleti güçlendirmek için ihtiyacı olan ekonomik kaynaklara ulaşacaktır.⁵⁷

Fransız tarihçi Fernand Braudel (ö.1985) Karadeniz’i “*İstanbul’un özel avlanma sahası*” olarak tanımlamış ve şöyle demiştir; “*Ulaşılması kolay olan Karadeniz muazzam başkent için, olmazsa yaşayamayacağı bir beslenme bölgesidir, çünkü İstanbul, iâşesi için*

⁵⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, c.1, II (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 112.

⁵⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, çev. Halil Berktaş (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 330.

⁵⁷ İnalçık, 330.

Balkanlardan toplanan vergilerle (özellikle koyun sevkiyatı) ne de ona İskenderiye'den gelen buğday, pirinç, bakla, baharat ve müstahzaratla yetinemez.”⁵⁸

II. Mehmed'in Karadeniz kıyılarına yönelik fetih hareketlerine yönelmesi Papa III. Calixtus tarafından hoş karşılanmamış ve Haçlı Seferi düzenleme teklifiyle Trabzon Rum İmparatorluğu ve Gürcistan'a elçi göndermiştir. Bölgede güçlü bir otoritesi olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı (1453-1478) da ziyaret eden elçi Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak teklifinde bulunmuştur. Anadolu kıyılarında hüküm süren Candaroğulları'nın (1291-1461) da ittifaka katılmasıyla Osmanlı karşıtı bir ittifak kurulmuştur. Ancak II. Mehmed'in Karadeniz'de fetihlere başlamasıyla bu ittifak başarılı sonuçlara ulaşamamıştır.⁵⁹ Çünkü II. Mehmed Karadeniz kıyılarını tamamen Osmanlı topraklarına katıp Bizans hanedanından kim varsa hepsini ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bizans'ın batıdaki kalıntısı Mora'yı da fethettikten sonra Bizans'tan geriye sadece Trabzon Rum İmparatorluğu kalmıştı. “*Urum sınıfında Tekvur adına bir adam*”⁶⁰ bırakmamak düşüncesiyle Bizans'ın Trabzon şubesini de ortadan kaldırmayı ve Trabzon İmparatoruyla akrabalık kurup Osmanlıya düşmanlık güden Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı da etkisiz hale getirmeyi hedeflemiştir. Tüm hazırlıklarını da bu doğrultuda tamamlamıştır.

II. Mehmed siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için fetih planlarını hazırlayıp fetih için gerekli hazırlıkları yapmış Karadeniz'e yönelmişti. Osmanlı kroniklerinde rastlanmayan ancak anonim Gürcü kaynaklarında geçen bilgilere göre II. Mehmed Karadeniz'de ilk olarak Gürcistan kıyılarında bulunan Sokum ve Dadyan ülkelerini hâkimiyeti altına almıştır. İstanbul Osmanlılar tarafından fethedilince buralarda yaşayanlar II. Mehmed'e bağlılıklarını bildirerek Osmanlıya tâbi olmuştur.⁶¹ 1820 yılına ait bir belgede bu konuyla ilgili delil sayılacak bilgiler bulunmaktadır. Belgeye göre Batı Gürcistan Ruslar tarafından işgal edildiğinde bölgenin yöneticisi o zamanki Osmanlı yönetiminden yardım

⁵⁸ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, c. 1 (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989), 59.

⁵⁹ Öztürk, “Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları” 154.

⁶⁰ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 1:112.

⁶¹ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, XIII (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 1-5.

istemek adına “*Ahıska Vâlisi Ali Paşa’ya*” mektup yazmıştır. Söz konusu olan mektupta şöyle geçmektedir;

*Ahıska valisi Ali Paşa’nın ellerini öperek kendisinden rica ederiz; halimizi Osmanlı Devleti’ne bildirsin; Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul’u zaptettiği gün Açık Başlılara da nâme göndermişti. Biz o günden beri Osmanlı tebaası olmağı kabul ettik. Babam gönül rızasıyla Osmanlı Devleti’ne hizmet etti; benim ocağım da devletin mülkü, halkı onun reâyâsıdır. Biz hiçbir vakit başımızı Moskof reâyâlığına vermedik; kanımızı dökmeyince de Moskof’a tâbi olmayız...*⁶²

Bizans tarihçisi Dukas’a (ö. 1481’den sonra) göre ise buralar II. Mehmed’in tahta çıktığı yılda yani İstanbul fethedilmeden önce hâkimiyet altına alınmıştır. Dukas’ın eserinde belirttiğine göre İstanbul fethedildikten sonra Edirne’ye dönen II. Mehmed’in burada kendisini bekleyen elçilere yönelik sarfettiği cümleler bunu kanıtlamaktadır. Eserde şöyle geçmektedir; “*Tırabuzon (Komminoslar) Hükümeti’ne, Karadeniz taraflarında oturanlara (Tırabuzon’a komşu Gürel ve Megrel ile Abaza’ya) her sene hediyeler ile İstanbul’a gelip arz-ı tazimat eylemelerini ve tayin olunan haracı takdim eylemelerini emretti.*”⁶³

Ceneviz kaynaklarına göre ise 1454’te Kefe’yi kuşatmak için Karadeniz’e açılan ve 56 kadırgadan oluşan Osmanlı donanması önce Akkirman’ı kuşatmış, buradan sonuç alamayınca Kafkas bölgesine yönelerek Sokum’u ele geçirmiştir. Buraları hâkimiyetine alarak kendi düzenlerinde bırakmışlar, bölge 1829’a kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Kafkasya bölgesinde hâkimiyet altına alınan ilk toprak olan bu yerler Osmanlının elinden en son çıkan Kafkas toprakları olmuştur.⁶⁴

1.3.1. Karadeniz’in Güney Kıyısındaki Fetihler

Karadeniz’i siyasi ve ticari olarak hâkimiyeti altına almak isteyen II. Mehmed, Osmanlı tahtına çıktığında ilk olarak boğazın kenarında Boğazkesen (Rumeli) Hisarı’nı yaptırmıştır.⁶⁵ Böylece boğazdan gelip geçen, İstanbul’a giren veya çıkan her gemi Osmanlı Devleti tarafından kontrole tâbi tutulmuştu. Bu da Karadeniz’de kolonileri

⁶² Şinasi Altundağ, “Osmanlı İdaresi ve Gürcüler”, *IV. Türk Tarih Kongresi* (Türk Tarih Kongresi, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948), 322-23.

⁶³ Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, 2.

⁶⁴ Kırzioğlu, *Osmanlılar’ın Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, 6-7.

⁶⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek* (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 61.

bulunan İtalyan tacirlerin işlerini zorlaştırıyordu. Bunun bir örneği olarak; 1452 yılında Konstantinopolis'e buğday taşıyan Venedik gemisi boğazdan geçerken durması için uyarı yapılmasına rağmen durmamış ve bundan dolayı Osmanlılar tarafından batırılmıştır. Geminin batırılmasıyla endişeye kapılan Cenevizliler, Osmanlıların topraklarını genişleterek ilerleyen zamanlarda kendilerine zarar vereceğini düşünmüşler, Amasra'daki bazı önemli mühimmat ve erzak depolarını boşaltarak malzemelerini korumak için Galata ve Kefe'ye aktarmışlardır. Ancak İstanbul'un fethedilmesiyle işler bütünüyle karışmış II. Mehmed fetihten sonra Cenevizlileri İstanbul'dan çıkarmak istemiştir.⁶⁶ Galata civarında hüküm süren Cenevizliler Galata'yı teslim etmemek için çaba harcamışlar ancak II. Mehmed bu toprakların savaşarak alındığı için Osmanlı mülkü olduğunu ve bölgeyi kendisine teslim etmeleri gerektiğini söylemiştir. Cenevizliler de Galata'nın anahtarlarını istemeyerek de olsa 1 Haziran 1453'te II. Mehmed'e teslim etmişlerdir.⁶⁷ Cenevizlilerin Galata'dan tamamen çıkarılması sonraki süreçte Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tavır takınmalarına sebep olmuştur.

1.3.1.1. Amasra'nın Fethi (1460)

Osmanlı Devleti Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusu dışında birçok yerine ve her açıdan önemli bir şehir olan İstanbul'a hâkim olduktan sonra siyasi ve iktisadi gücünü artırmak için Karadeniz kıyılarındaki önemli şehirlere yönelmiştir. Bu süreçte Karadeniz'in güney kıyılarındaki Amasra Cenevizlilerin elinde, Sinop Limanı ve civarı Candaroğulları Beyliği'nin hâkimiyetinde, Trabzon ve civarı ise Trabzon Rum İmparatorluğu hâkimiyetindeydi. II. Mehmed bu şehirlerle ilgili fetih planını yaparak hazırlıklara başlamıştır. Plana göre aynı dönemde peş peşe üç tane sefere çıkılacaktı. Planı uygulamaya ilk olarak Amasra'dan başlamıştır.⁶⁸ Çünkü Amasra Karadeniz'in batı kıyısında bulunan önemli bir ticaret şehri olmasının yanı sıra İslam toprakları arasında kalmış bir Frenk diyarıydı. Şehir yarımada şeklindeydi ve iki körfez arasındaki burun üzerinde kurulmuş iki tane limana sahiptir. Ticari olarak Cenevizlilerin kontrolündeydi ve Cenevizliler Osmanlıya yıllık olarak vergi vermiştir.

⁶⁶ Öztürk, *Pontus Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, 82.

⁶⁷ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, 7. dizi, 134 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 46; Halil İnalcık, *Kısa Osmanlı Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Kuşbakışı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 93.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:47.

Amasra halkı fırsat buldukça haramilik yapıp Müslüman tacirlere ve yolculara zarar vermişlerdir.⁶⁹ Bunun nedeni de Galata'nın II. Mehmed tarafından Cenevizlilerin elinden alınmasıdır. İstanbul Osmanlı topraklarına katılana kadar Ceneviz-Osmanlı ilişkileri ılımlı olmuş, ticaret için anlaşmalar yapılmıştır. Fetihten sonra da II. Mehmed'in Cenevizlilere Osmanlı topraklarında ticaret için izin vermiş olmasına rağmen⁷⁰ Galata'nın tesliminden sonraki süreçte Cenevizliler Osmanlıya karşı düşmanca bir tavır sergilemiştir.⁷¹ Kendi hâkimiyetlerinde olan Amasra'da yolcu ve tacir ayırmaksızın şehrin etrafından karadan veya denizden geçen herkesin mallarına ve canlarına zarar vermişlerdir. Anadolu'dan kaçan esirlerin de sığınma yeri olan Amasra, korsanların da en gözde sığınağı olmuştur.⁷² İslam toprakları arasında böyle tehlikeli bir yerin bulunması II. Mehmed'i rahatsız etmiştir.⁷³

II. Mehmed Amasra'nın bu zamana kadar neden fethedilmediğine şaşırılmış ve bunu şöyle dile getirmiştir:

Mahmud! O hisar nasıl bir yerdedir ki benim atam ve dedem almadılar." dedi. Vezîriâzam Mahmud Paşa "Devletlü sultanım! Bu hisarın şimdiye kadar alınmamasına sebep Hak Teâlâ'nın hikmetinde bu hisarı da sizin fethedecek olmanızdır. Takdir-i ilahide böyle mukadder imiş." dedi. Padişah "Mahmud! Hemen bunun hazırlığını yap da varalım, Allah'ın takdirinde ne yazılmış ise onu görelim,"⁷⁴ dedi.

Ceneviz sıkıntısını tamamen ortadan kaldırmak ve İslâm toprakları arasında kalan bu şehri egemenliği altına almak için II. Mehmed Mahmut Paşa'yı (ö.1474) hazırlık yapması için görevlendirmiş, Mahmud Paşa da gemileri hazırlatıp en seçkin askerlerini gemilere bindirmiştir. 150 parça gemiden oluşan Osmanlı donanması Amasra'ya doğru yola çıkmıştır. Amasra şehrinin etrafı surlarla çevriliydi ve deniz yoluyla ele geçirilmesi daha kolay görünüyordu. Osmanlı donanmasıyla Amasra kıyılarına gelen vezîriâzam Mahmut Paşa şehri denizden kuşatmıştır. II. Mehmed de avlanmaya çıkmış gibi karadan yola

⁶⁹ Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, c. 1, t.y., 138a.

⁷⁰ Halil İnalçık, "Mehmed II", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2003), 401.

⁷¹ Yücel ve Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, 46.

⁷² Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 1:138a.

⁷³ Hoca Sa'deddin Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-tevârih*, c.1 (Tabhane-i Âmire, 1279a), 471; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih* 3, çev. İsmet Parmaksızoğlu, c. 3 (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 39.

⁷⁴ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), 153; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 232; Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*, 2:739.

çıkarak önce Bolu'ya, Bolu'dan da Amasra'ya geçerek şehri karadan kuşatmıştır. Amasra beyine yapılan kaleyi teslim etmesine dair teklif edilmiş, Amasra beyi de kurtulma şansının olmadığını farkına vararak “*Oğlumuz ve kızımız esir olmadın kendümüz virelüm*”⁷⁵ deyip şehrin anahtarlarını II. Mehmed'e kendisi teslim etmiştir ve şehir savaşılmadan fethedilmiştir.⁷⁶

Fetih sonrasında II. Mehmed Amasra beyini malları ve ailesiyle birlikte İstanbul'a göndermiştir.⁷⁷ Osmanlının fetih politikasının gereğince şehirde düzenlemeler yapmış ve şehir Bolu Sancağı'na bağlanmıştır.⁷⁸

II. Mehmed'in Amasra üzerine sefere çıkmasıyla Candaroğulları Beyliği üzerine geleceğini sanıp endişeye kapılan Candaroğlu İsmail Bey yardım arayışına girişmiştir. İsmail Bey Trabzon Rum İmparatorluğu'nun da desteğiyle Hristiyan aleminden yardım istemiş ancak istediği yardımı bulamamıştır. Yine de II. Mehmed'in sefere çıkmasından tedirgin olan İsmail Bey sağlam bir kale olan Sinop'a yerleşmiş ve orada kendini savunmaya karar vermiştir.⁷⁹

Amasra'yı Osmanlı topraklarına katan II. Mehmed buradan Bursa'ya geçmiştir. Bundan sonraki planı Sinop'ta varlığını devam ettiren Candaroğulları Beyliği'ni de hâkimiyetine almak ve Trabzon'u fethetmektir.

1.3.1.2. Sinop'un Fethi (1461)

Kastamonu ve Sinop çevresinde kurulan Candaroğulları Beyliği denizcilik, madencilik ve sanayide oldukça ilerlemiş ve Anadolu'da uzun süre varlığını koruyan beyliklerdendir. Candaroğulları, I. Murat döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmişlerdir. Hatta Osmanlıya askeri ve siyasi destekte bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki beylikleri teker teker topraklarına katmaya başlaması Candaroğulları'nı da tedirgin etmiş, bu durum da beyliğin Osmanlının karşısına geçmesine neden olmuştur. XIV. yüzyılın sonlarında Candaroğulları ve Osmanlı Devleti mücadeleye girişmişler, Kastamonu

⁷⁵ Matrakçı Nasuh, *Târih-i Âl-i Osmân*, 1:138a.

⁷⁶ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 263.

⁷⁷ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 220-21; Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 154.

⁷⁸ Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:40; Hadîdî, *Tevârih-i Al-i Osman*, 252.

⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:49.

Osmanlı topraklarına katılmıştır. Candaroğulları'nın Sinop civarında kalan topraklarında hüküm sürmekte olan İsfendiyar Bey varlığını devam ettirebilmek için Osmanlı Devleti ile barış sağlamak zorunda kalmıştır. Fetret Devri sırasında da bir süre tarafların arası bozulsa da sonrasında dostlukları devam etmiştir.⁸⁰

Eğer Sinop ve çevresi Osmanlı topraklarına katılırsa beyliğin gelişmişliğinin Osmanlı sanayisinin büyümesine de etkisi olacaktır. Beyliğin sahip olduğu tersane ve donanmanın da Osmanlı egemenliğine girmesiyle Osmanlı donanması daha güçlü hale gelecektir.

II. Mehmed Sinop çevresini ve Trabzon'u fethetme fikrini şöyle beyan etmiştir;

Mahmud, birkaç niyetim var. Umarım ki Hak Teâlâ ben zayıfa müyesser ede. Biri, şol İsfendiyâr vilâyetidir ki, benim huzurumu bunlar giderir. Ve biri şol Trabzon'u bir kâfir yiyedurur" dedi. Mahmud Paşa "Devletli sultanım! o yana yönel Allah'ın inâyetiyle cümlesi hâsıl olur;⁸¹ dedi.

Candaroğulları Beyliği'nin beylik içinde kardeşler arasındaki taht kavgalarından dolayı sıkıntıları vardı. Babasının yerine beyliğin başına İsmail Bey'in geçmesi kardeşi Kızıl Ahmed tarafından hoş karşılanmamış ve kardeşler arasında taht kavgaları ortaya çıkmıştı. Tahtı kaybeden Kızıl Ahmed yardım alabilmek amacıyla Osmanlıya sığınmıştı. Osmanlı Devleti de ona yardım edeceğini vaat ederek Bolu sancakbeyliğini vermiştir.⁸²

II. Mehmed Bursa'ya geldiğinde burada kurduğu divanda Candaroğulları konusunu gündeme getirerek sefer hazırlıklarına başlamıştır. Bu seferin nedenleri arasında Candaroğulları'nın Osmanlıya dost gibi görünüp fırsat buldukça Osmanlı sınırlarında kargaşa çıkarması ve Osmanlıya zarar vermesi de bulunmaktaydı. Bu nedenle II. Mehmed Anadolu'daki seferlerinde rahat hareket edebilmek için arkasını güvene almak istiyordu. En önemli neden ise bu beyliğin bulunduğu coğrafi konum idi. Beyliğin kurulduğu bölge Bursa-Tebriz ticaret yolu üzerindeydi ve hem iktisadi açıdan hem de stratejik açıdan

⁸⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 21.

⁸¹ Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i 'Osman*, 1:138b; Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 263; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 235.

⁸² Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü 'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, 259.

önemliydi.⁸³ Karadeniz kıyılarına hâkim olmak ve Anadolu’da Türk birliğini sağlamak isteyen II. Mehmed bu beyliğin varlığına artık gerek olmadığına karar vermiştir.⁸⁴

Candaroğulları Beyliği’nin Anadolu’nun güçlü beyliklerinden biri olduğunu bilen II. Mehmed seferi kolaylıkla tamamlayabilmek için vezîr-i âzam Mahmud Paşa’dan hazırlık yapmasını istemiştir. Mahmud Paşa da II. Mehmed’in emriyle Rumeli’ye giderek asker toplamış,⁸⁵ yüz tane gemi hazırlayarak Sinop’a göndermiştir. II. Mehmed Sinop üzerine sefere çıkacağını anlaşılmaması için de Candaroğlu İsmail Bey’e bir mektup göndererek mektupta şöyle yazmıştır;

*Trabzon'a gemiler gönderiyoruz. Kerem ve lütfedesiniz de padişahın hatırı ve sevginizi göstermek için onların ihtiyaçlarını karşılayasınız. Kaptana harcamak için akçe vermişizdir. Eğer yetismeyecek olursa lütfedip, bakır ocağından padişah için belirlenen akçeden ne harcanması gerekiyorsa veresiniz. Azab askerleri edepsizlik edecek olurlarsa diğerlerine kötü örnek olmasın diye, haklarından gelesiniz. Ne şekilde cezalandırmak gerekirse öyle yapınız. Benim gönlüm sizlerden hoşnuttur.*⁸⁶

Gemilerin tamir edilmesinin istendiği mektup kendisine ulaşan İsmail Bey’in endişesi azalmış ve kendinden istenileni yaparak gemilerin ihtiyaçlarını karşılamıştır.⁸⁷

II. Mehmed, Kızıl Ahmed Beyi de yanına alarak Ankara’ya doğru yola çıkmıştır. Candaroğlu İsmail Bey’e tekrar adam göndererek Trabzon seferine çıktığını ve askere ihtiyacı olduğu söylemiştir. Böylelikle İsmail Bey’in yardım için asker göndermesini sağlayıp kaledeki koruma gücünü azaltarak ve savunmasını kırmaya çalışmıştır. İsmail Bey Osmanlı Devleti’ne yardım için oğluyla birlikte seçkin askerlerinden bir kısmını göndermiştir ancak II. Mehmed Ankara sahrasında İsmail Bey’in oğlunu ve yardımcı kuvvetlerini rehin alıp yanındakilerle birlikte Kastamonu’ya yönelmiştir.⁸⁸ II. Mehmed daha önce vermiş olduğu söz nedeniyle Kastamonu Beyliği’ni Osmanlı Devleti’ne bağlı

⁸³ Zerrin Günal, “Candaroğulları Beyliği”, İslam Tarihi ve Medeniyeti-11 /Anadolu Beylikleri, ed. Mehmet Şeker, 2.Baskı, c. 11 (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 179.

⁸⁴ Hoca Sa’deddin Mehmed b. Hasancan, *Tâcü’t-tevârih*, 1279a, 1:472-73; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih* 3, 3:41; Yaşar Yücel, “Candaroğulları”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993), 149.

⁸⁵ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü’l-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, 259.

⁸⁶ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, 235; Hoca Sâdetdin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, 1979, 3:43.

⁸⁷ Selahattin Döğüş, “Osmanlı-Candaroğulları İlişkileri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13, sy 4 (2014): 1051.

⁸⁸ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 261.

olup vergi vermesi şartıyla Kızıl Ahmed Bey'e verip Candaroğulları'nın beyi olmasını sağlayarak ve onu Kastamonu'da bırakmıştır. Padişah tarafından beylik verildiği için ve ayrıca şehirde Kızıl Ahmed'in taraftarlarından da bulunduğu için halk da Kızıl Ahmed'in beyliğini kabul etmiştir. II. Mehmed'in bu seferinde Karamanoğlu İbrahim Bey de bir oğluyla beraber yardımcı birlikler göndererek Osmanlı ordusuna destek vermiştir.⁸⁹

Kastamonu'daki işlerini tamamlayarak Sinop'a yönelen II. Mehmed vezîr-i âzam Mahmud Paşa'yı Candaroğlu beyi İsmail Bey'e göndererek Sinop Kalesi'ni almakta kararlı olduğunu bildirmiştir ve savaşıp kan dökülmeden kaleyi teslim etmesini talep etmiştir. Sinop'un karadan ve denizden kuşatıldığını ve başka şansı olmadığını gören İsmail Bey Mahmud Paşa'yla görüşerek kaleyi savaşmadan teslim etmiştir. Böylece Sinop 1461 yılında sulh yoluyla fethedilmiştir.⁹⁰ Sinop'la birlikte Candaroğulları Beyliği'nin tersanesi de Osmanlı Devleti'nin egemenliğine geçmiştir. Karadeniz'in önemli deniz üslerinden biri olan bu liman Osmanlı döneminde faaliyette olmuş, kuzey kesimlere düzenlenen seferlerde üs olarak kullanılmıştır. Liman Osmanlı Devleti tarafından geliştirilmiş ve daha da kullanılır hale getirilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı donanmasının da dinlenme yeri olarak kullanılmıştır.⁹¹

İsmail Bey kaleyi teslim edip II. Mehmed'in yanına geldiğinde II. Mehmed onu ayakta karşılamış ve hürmet etmiştir. İsmail Bey II. Mehmed'in elini öpmek isteyince II. Mehmed izin vermemiş, "*Sen benim ulu kardaşımın, reva mıdır ki elimi öpesin?*"⁹² diyerek sevgisini göstermiştir. Ayrıca II. Mehmed tarafından İsmail Bey'e Bursa'da, İsmail Bey'in oğluna da Bolu'da yer temin edilmiş ve oraya yerleştirilmişlerdir. Kızıl Ahmed Bey'e ise Kastamonu'dan sonra Mora sancağı verilmiş ancak o gitmeyip II. Mehmed'e isyan ederek Karamanoğullarına sığınmıştır. Buradan da Akkoyunlu Uzun Hasan'ın tarafına geçmiştir. Böylece Candaroğulları toprakları da tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁹³ Candaroğulları'nın (İsfendiyoğulları) Osmanlı topraklarına

⁸⁹ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 221.

⁹⁰ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 264.

⁹¹ Duygu Kol, "XVIII. Yüzyılda Sinop Limanı" (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 20017), 21.

⁹² Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 157; Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 262.

⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:50.

katılmasıyla Anadolu'da Timur'un topraklarını geri verdiği beyliklerden Karamanoğlu Beyliği dışında beylik kalmamıştır.⁹⁴

1.3.1.3. Trabzon'un Fethi (1461)

Trabzon Rum İmparatorluğu Bizans ailesinden olan Komnenosların İstanbul'un Haçlılar tarafından işgali sonrasında buradan kaçıp Trabzon civarında kurdukları Bizans'ın uzantısı olan bir devletti ve Komnen hanedanı tarafından idare ediliyordu. Yeterince güçlü olamayan imparatorluk 1214 yılından 1461 yılında yıkılıncaya kadar çeşitli devletlerin vassalı haline gelerek vergi vermek zorunda kalmıştır. Siyasi olarak bir süre İlhanlı Moğol Devleti'nin sonrasında da Akkoyunlu Devleti'nin himayesine girerek varlığını devam ettirmiştir.⁹⁵ Bölgenin ticari olarak hâkimiyeti Rum Devleti'nin anlaşmalar yaptığı Venedik ve Cenevizlilerin elindeydi. XV. yüzyılın ilk yıllarında Trabzon üzerinden Erzincan'a seyahat eden İspanyol Elçi Clavijo (ö. 1412) Trabzon İmparatorluğu'nun durumunu anlatarak Trabzon İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumu, Cenevizli ve Venedikli kolonilerinin Trabzon Limanı'ndaki ticarete hâkim olduğunu, Zigana Kalesi'nden itibaren bazı yerlerin de derebeylerin yönetiminde olduğunu aktarmıştır.⁹⁶

Trabzon şehri 1442 senesinde Osmanlı padişahlarından II. Murad zamanında kuşatılmıştır fakat ağır hava şartlarından dolayı donanma başarıya ulaşamayıp kuşatma kaldırılmak zorunda kalmıştır. Ancak yine de Trabzon İmparatoru Osmanlı Devleti'ne yıllık 3 bin altın vergi ödemeye başlamıştır ancak sonraki yıllarda bundan vazgeçmiştir.⁹⁷

Trabzon Rum İmparatorluğu 1456 yılında II. Mehmed'in girişimleriyle tekrar Osmanlı Devleti'ne haraç vermeyi kabul etmiştir. II. Mehmed 1456 yılında Amasya valisi Hıdır Bey'i askerleriyle Trabzon üzerine göndermiştir. Hıdır Bey de donanmayla Trabzon'u denizden kuşatmıştır. Hiç beklemediği bir anda Osmanlı donanmasıyla karşılaşan Trabzon imparatoru savunmaya güç yetiremeyeceğini anlayınca anlaşma yoluna giderek Osmanlıya yıllık üç bin altın vergi vermeyi kabul etmiştir. Ancak bundan sonra imparator,

⁹⁴ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyic'ül-Vukûât: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 44.

⁹⁵ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi: Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşması* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998), 173.

⁹⁶ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, 22.

⁹⁷ Öksüz, "Kuruluşundan 19.yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış", 24.

topraklarını korumak için faaliyetlere girişmiş, sınırlarına yakın devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu süreçte Trabzon İmparatorluğu'nun sınırları sahil kısımda Batum'dan Giresun'a, iç kısımda da Bayburt ve Gümüşhane'nin kuzeyinden Erzincan'a kadar uzamaktaydı ve çoğu yerler dağlarla çevriliydi.⁹⁸ Bu sınırları korumak için başta doğunun gittikçe güçlenen devleti olan Akkoyunlu Devleti ile iletişime geçmiş, dostluk kurmak için adımlar atmıştır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Trabzon Rum İmparatorluğu'na edeceği yardım karşılığında İmparator IV. İoannes'in (1429-1459) kızı Katherine (Despina Hatun) ile evlenmek istemiş, imparator da Uzun Hasan'ın bu isteğini kabul etmiştir.⁹⁹ Taraflar anlaşma imzalamıştır ve İmparator Kapadokya bölgesini de (Kayseri çevresi) çeyiz olarak Uzun Hasan'a vermiştir. Böylece Uzun Hasan, Trabzon'u Osmanlı Devleti'ne karşı himaye etmeyi görev edinmiştir. Bunun için de Osmanlıya karşı faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır.¹⁰⁰ Daha sonra iki devlet arasındaki bu anlaşmaya Gürcistan da katılmıştır. Ancak İmparator IV. İoannes bu ittifakın sonucunu göremeden ölmüştür.

IV. İoannes'in yerine tahta geçen kardeşi David Komnenos (1459-1461) Osmanlıya karşı kurulan ittifakı genişletmeye çalışmış, papadan yardım istemiştir. David Komnenos, *"Kafkasya ve Fırat'tan bugünkü Fransa'da Burgond dukalığına kadar uzanan sahada yaşayan bütün milletleri de Türklere karşı ayaklandırmak suretiyle bir ittifak düşünmüştür"*.¹⁰¹

Gürcistan ve Akkoyunlu Devleti Osmanlıya karşı Trabzon İmparatorluğu'nun yanında olacaklarına dair söz vermiştir. Bu ittifaktan güç alan David Komnenos Uzun Hasan'la ortaklaşa II. Mehmed'e elçi göndererek ödemesi gereken altın vergisinden muaf tutulmasını istemiş ve o zamana kadar Osmanlıya ödedikleri vergileri de geri almak istemiştir.¹⁰² Ayrıca Uzun Hasan, I. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti Timur'la mücadele ederken Akkoyunlu Devleti'nin Osmanlıya karşı bir saldırı düzenlememesi karşılığında söz verilen ancak Timur'un vefatından sonra gönderilmeyen hediyelerin de

⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:52.

⁹⁹ Abdülkadir Özcan, "Fâtih Sultan Mehmed", *İslam Tarihi ve Medeniyeti-12 / Osmanlılar 1*, ed. Mehmet Şeker, 2.Baskı, c. 12 (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 229.

¹⁰⁰ Remzi Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 14 (2003): 98.

¹⁰¹ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 265.

¹⁰² Öksüz, "Kuruluşundan 19.yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış", 25.

gönderilmesini istemiştir.¹⁰³ II. Mehmed gelen elçilere; “*Haydi siz gidiniz ben kendim gelir borcumu öderim*”¹⁰⁴ şeklinde cevap vermiştir. Elçiler II. Mehmed’in bu cümlesinden bir şey anlamamışlar ve ülkelerine geri dönmüşlerdir.

Uzun Hasan’ın Trabzon İmparatorluğu’na yardım etmesinin nedeni hedeflerinde olan Karadeniz sahillerine Trabzon’dan ulaşmaktır. Bu yüzden buraların Osmanlı topraklarına katılmasını istememiştir. Osmanlıyı engellemek için sınırlarını aşmaya başlamış, sebepli ya da sebepsiz Osmanlıya ait olan topraklara girmeye başlamıştır.¹⁰⁵ Osmanlı Devleti’ne bağlı beylerden Koyulhisar muhafızı Hüseyin Bey’i avda yakalamış, ellerini ayaklarını bağlayarak zorla kalesini zapt etmişti.¹⁰⁶ Kalenin zapt edildiğini haber alan II. Mehmed, Rumeli Beylerbeyi Hamza Bey’e bir ferman göndermiş ve “*Koyulhisar’ın üzerine var, hisarı fethethedesin.*” diye emretmiştir. “*Eğer fetholmayacak olursa vilayeti vurasın ve hem köylerini yakasın. Tâ ki nice zaman mamur olmaya*”¹⁰⁷ şeklinde emir vermiştir. Hamza Bey fermanı aldıktan sonra askerlerini toplayarak hisarı kuşatmış, uzun mücadeleler olmuş ancak bir sonuç alınamamıştır. Kaleyi ele geçirme fırsatı bulamayınca kuşatmadan vazgeçip çevre köy ve kasabalara dağılmışlar, ne buldularsa yakıp yıkarak kendi vilayetlerine geri dönmüşlerdir. Bölge halkı Uzun Hasan’a gidip, “*Senün gibi azametlü pâdişâh zamânında bize bunun gibi mühmel hâller vâkı‘ oldı*”¹⁰⁸ diyerek durumlarını şikâyet etmişler, halkının düştüğü bu duruma sinirlenen Uzun Hasan öcünü almak için Osmanlı topraklarına saldırmaya devam etmiştir. Bir kısım askerini Amasya ve Tokat’a gönderip şehirleri yağmalatmıştır.¹⁰⁹

Uzun Hasan’ın Osmanlı topraklarını taciz etmesi ve Trabzon imparatorunun yanında yer alması, imparatorun Hristiyan âleminden ve Fransa’dan yardım istemesi II. Mehmed’i

¹⁰³ Şerafettin Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 3, sy 4-5 (1965): 66.

¹⁰⁴ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.2 (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 241; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:53.

¹⁰⁵ Özge Kurşun Tükenmez ve Timuçin Arslan, “Deniz Hakimiyeti Teorisi Bağlamında 1459-1476 Arası Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Siyasetinin İncelenmesi”, t.y., 8.

¹⁰⁶ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları’nın Tarihi*, 239; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, 1979, 3:47.

¹⁰⁷ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 108; Hoca Sa’deddin Mehmed b. Hasancan, *Tâcü’t-Tevârih*, 1:476.

¹⁰⁸ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 265.

¹⁰⁹ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü’-d-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, 260.

tahrik etmiş, bu ittifakı dağıtmaya, Latinleri ve Anadolu beylerini aleyhine kışkırtan ve Bizans'ın son kalıntısı olan bu devleti ortadan kaldırmaya kesin karar vermiştir.

II. Mehmed, Trabzon seferine çıkmadan önce İran Şahı Cihanşah'a mektup yazmış, mektubun son bölümünde Trabzon'un fethi ile ilgili olarak şunları belirtmiştir; “*Trabzon kal'alarının fethine azmettik. (Bu kal'alar) Akkoyunlu Hasan Bey'in ülkesine yakındır ve Hasan Bey onunla (Trabzon İmparatoru) karabet (akrabalık) tesis etmiştir. O yerlerin adı geçen nâbekâr (işe yaramaz) ve meş'un (dağınık) kafirlerden kurtarılmasının kolaylıkla müyesser olacağı ümit edilir.*”¹¹⁰

Bu temennilerle birlikte II. Mehmed ordusunu toparlayarak karadan Trabzon üzerine yürümüştür. Gelibolu Sancakbeyi Kazım Bey ve denizci Yakup Bey'i de üç yüze yakın donanma ile denizden Trabzon'a göndermiştir.¹¹¹ Ancak Koyulhisar'ın Uzun Hasan tarafından zapt edilmiş olması Trabzon seferi öncesinde halledilmesi gereken bir mesele ortaya çıkarmıştır. II. Mehmed öncelikle Uzun Hasan meselesini halletmesi gerektiğini düşünmüş, bu meseleyi çözmeden Trabzon üzerine yürürse Uzun Hasan tarafından arkadan vurulabilme ihtimalini göz önünde bulundurmıştır.¹¹²

II. Mehmed ordusuyla Sivas üzerinden ilerlerken Gedik Ahmed Paşa'yı öncü birlik olarak Koyulhisar'ı Uzun Hasan'dan geri almaya göndermiştir. Yaklaşık üç gün süren kuşatma sonucunda Koyulhisar kale komutanı Yar Ali Bey'den teslim alınmıştır. Gedik Ahmed Paşa çatışmaya gelen Uzun Hasan'ın akrabası Hurşid Bey'i ve komutasındaki orduyu da yenerek Uzun Hasan'ın da gözünü korkutmuştur.¹¹³ Diğer yandan II. Mehmed Trabzon'a giderken yolunu değiştirip Erzincan'a Uzun Hasan'ın üzerine yürümüştür. Durumu haber alan Uzun Hasan kuvvetleriyle beraber Kemah dağlarına çekilip içlerinde annesi Sâra Hatun'un da bulunduğu bir elçilik heyetini kendisini affettirmek ümidi ile II. Mehmed'e göndermiştir.¹¹⁴ Amacı Osmanlı ile çatışma politikasından vazgeçip anlaşma yoluna gitmektir. Çünkü İstanbul'u fethedip bin yıllık Bizans'ı ortadan kaldıran bir padişahın

¹¹⁰ Fatih Aksoy, “Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri” (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2009), 165.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:53.

¹¹² Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 266-67; Kılıç, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, 99.

¹¹³ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth*, 108; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:53; Öztürk, “Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları”, 155.

¹¹⁴ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyic'ül-Vukûât: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 45; Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, 67.

Bizans'ın bir şubesi sayılan Trabzon kalesini almakta zorlanmayacağını anlamak zor değildir. Bunun için endişeye düşerek Trabzon'la ilgili menfaatlerinden vazgeçip iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Sâra Hatun II. Mehmed'in huzuruna çıkınca oğlu adına özür dileyerek affedilmesi için yalvarmıştır. Sâra Hatun'a kıymet verip saygı gösteren II. Mehmed Uzun Hasan'ın elçileriyle anlaşma yapmaya karar vermiştir. Anlaşmaya göre Uzun Hasan Osmanlıya ait olan ve Osmanlı korumasında olan topraklara saldırmayacak ve Osmanlıya karşı Trabzon Rum İmparatorluğu'na yardım etmeyecekti.¹¹⁵ Anlaşma tamamlandıktan sonra II. Mehmed Trabzon'a doğru yola çıkmıştır. Ancak her ne kadar anlaşma yapmış olsa da Uzun Hasan'a güvenmediği için Sâra Hatun'u ve birkaç tane elçiyi misafir olarak rehin almış ve Trabzon seferine yanında götürmüştür. II. Mehmed'in Sâra Hatun'a rehin olduğunu hissettirmemek için Trabzon üzerine sefere gittiğini, oğlunun bu sevaptan mahrum kaldığını ve kendisinin bu gazânın sevabından mahrum kalmaması için orduyla beraber sefere katılmasını söylediği belirtilmektedir.¹¹⁶ Uzun Hasan'a da bir mektup yazarak Sâra Hatun'u ve elçileri Trabzon seferi dönüşünde serbest bırakacağını bildirmiştir.

II. Mehmed'in Uzun Hasan'a mektubu şu şekildedir;

İhlâs ve dindarlık bakımızın beklentisi o cihetteydi ki, şecâat-intisâb olan cenâbınız ordunuzla birlikte bu gazâ seferine iştirak edeydiniz. Devletin diğer umerası zümresinde cihad faziletini kesbetmeye gayret sarfedeydiniz. Bu matlab-ı âliyi idrak etmenize bazı avârız mâni olmuştur. Şu halde vâlide ve adamlarınız bu teveccühümüzde bize refakat edeceklerdir. İslâm ordusunun fethinden sonra sizin tarafınıza gitmelerine izin ve ruhsat verilecektir.¹¹⁷

II. Mehmet ordusu ve yanındaki valide dediği Sâra Hatun'la beraber Bayburt üzerinden Trabzon'a doğru yola çıkmıştır. Bölge çok dik ve kayalık olduğu için ordu bin bir zahmetle ilerlemiş, yol olmadığı için dağlardan tırmanmışlardır. Çekilen bu zorlukları Kemalpaşazâde şöyle tasvir etmiştir;

¹¹⁵ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 267.

¹¹⁶ Kemâlpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 194; Aksoy, "Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri", 162; Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy 14 (01 Haziran 2003): 74-75.

¹¹⁷ İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behîşt VII. Ketibe (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, 155.

*Meşhur diyarın yolu gayet çetindi. El ayası kadar ayak basacak düz yer yoktu. Ya dar vadi ya da aşılmaz dağlardı. Karadeniz kenarındaki dağlar sedd-i İskender gibi sağlamdı. Fatih ve askerleri sanki yerin dibine geçmiş vadilere coşkun akan bir sel gibi girip gittiler.*¹¹⁸

Ordu dağlık ve ormanlık bölgede ilerlediği için zor durumda kalmışlar, bazı sarp yerlerde II. Mehmed atından inip yaya yürümek zorunda kalmıştır. Sâra Hatun II. Mehmed'e dönerek Trabzon için neden bu kadar zahmet çektiğini ve bunca zahmete değip değmediğini sormuştur. II. Mehmed de *"Ana! Benim bu çektiğim zahmetler Trabzon için değildir, din yolundadır ki iman ve tasdik ettiğimiz kıyamet gününde utananlardan olmayalım. Zira bizim elimizde İslam kılıcı vardır."*¹¹⁹ şeklinde cevap vermiştir.

Sâra Hatun fırsat buldukça Trabzon topraklarının gelini Despina'nın hakkı olduğunu söylemiştir ve II. Mehmed'i Trabzon'u almaktan vazgeçirmeye çalışmıştır. Asıl amacı II. Mehmed'i Trabzon'u fethetmekten alıkoymak ve Trabzon imparatoruna yardım edebilmektir. Bu çıkar ilişkisinin farkında olan II. Mehmed Sâra Hatun'un söylediklerine cevap vermemiştir. Tüm tedbirlerini alan II. Mehmed, önce Mahmud Paşa komutasında 150 gemi¹²⁰ ve bir kısım askeri göndererek şehri kuşattırmıştır. Kuşatmayı gören imparator askerin azlığından ümitlense de II. Mehmed'in asıl orduyla arkadan gelmesi ümitlerinin tükenmesine sebep olmuştur. Şehir ilk önce denizden kuşatılmıştır ancak sarp yokuşların aşılaraq kalenin arkadan da kuşatılacağını imparator düşünememiştir. Kale surları ne kadar sağlam olsa da şehir hem karadan hem de denizden kuşatılmıştır. Yaklaşık bir ay süren kuşatmanın ardından Trabzon imparatoru Sâra Hatun'dan yardım istemiş ancak bu yardım isteği karşılıksız kalmıştır. Savaşmak veya teslim olmaktan başka çaresi kalmayan imparator Osmanlı ordusuna gücünün yetmeyeceğini anlayınca anlaşma yapmaya çalışıp şartlar ileri sürse de şartları kabul edilmemiştir. Duruma çok sinirlenen II. Mehmed, imparatora elçi göndererek şehri eğer kayıtsız şartsız teslim etmezse tahrip edeceğini haber vermiştir. Eğer teslim ederse şehirde yaşayanlar ölmekten kurtulacağını, mallarına ve canlarına zarar verilmeyeceğini bildirmiştir.

¹¹⁸ Kemâlpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 194-95; Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Tarihi Kayı-2 Cihan Devleti*, 31. baskı, 2 (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 203.

¹¹⁹ Özcan, "Fâtih Sultan Mehmed", 229.

¹²⁰ Sancar, *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*, 112.

Hiçbir yerden yardım gelmeyeceğini anlayan imparator başmabeyincisi aracılığı ile Mahmud Paşa'yla görüşüp şehri teslim etmeyi kabul etmiştir. Böylece yaklaşık iki yüz elli sekiz yıl hüküm süren ve Bizans'ın son şubesi olan Trabzon Rum İmparatorluğu 1461 yılında tarih sahnesinden çekilmiştir.¹²¹ 1456 yılında Osmanlıya vergi ödemeye başlayan Trabzon Rum İmparatorluğu 1461'de tamamen Osmanlı toprağı haline gelmiştir.¹²² İki Türk devletinin birbirine düşmesine sebep olan hatta papa ve Avrupalı devletlerin dahi müdahil olduğu Trabzon İmparatorluğu sorunu tamamen ortadan kalkmıştır.

II. Mehmed birkaç gün Trabzon'da kalarak şehrin idaresini donanma komutanı olan Kâzım Bey'e bırakmıştır. Savaşa katılan askerlere de Trabzon topraklarından mülkler vermiştir. Kommen hanedanına da eman vererek deniz yoluyla önce İstanbul'a oradan da Edirne'ye göndermiştir.¹²³ Şehirde kalanlara haraç ve cizye hükümleri uygulanarak canlarına zarar verilmemiştir. Sâra Hatun'a da savaştan elde ettiği ganimetlerin en kıymetlilerinden hediyeler vererek yanında rehin olan diğer elçilerle beraber serbest bırakmıştır.¹²⁴ Trabzon imparatorunun akrabası olduğu için de Trabzon ganimetlerinden Uzun Hasan'a hediyeler göndermiştir.¹²⁵

II. Mehmed'in Trabzon'dan sonraki amacı batıya yönelmek olduğundan arkadan vurulma gibi bir soruna mahal vermemek için Uzun Hasan'la ilişkilerini iyi tutması gerektiğini düşünmüştür.¹²⁶ Doğu sınırını güvence altına almak için Uzun Hasan'la yapmış oldukları anlaşmayı da yenilemişlerdir. Uzun Hasan da II. Mehmed'e bir elçi göndermiştir ve annesine gösterdiği güzel muameleden ve gönderilen hediyeler için teşekkür etmiş, Trabzon'u fethindeki başarısından dolayı II. Mehmed'i tebrik etmiştir.¹²⁷ Böylelikle II. Mehmed bir sefer içinde Amasra'dan başlayarak Ermenistan sınırlarına kadar

¹²¹ Ahmet Rasim, *Osmanlı*, çev. Metin Hasırcı, c.1 (İstanbul: Emir Yayınları, 1999), 108; İsmet Miroğu, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Kenan Seyithanoğlu, c. 10 (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 232.

¹²² Kate Fleet, "Osmanlılar, 1451-1603: Siyasi Tarihe Bir Giriş", *Cambridge Türkiye Tarihi: Bir Dünya Gücü Olarak Osmanlı İmparatorluğu, 1453-1603*, ed. Suraiya N. Faroqhi, çev. Bülent Üçpınar, c. 2 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 55.

¹²³ Hadîdî, *Tevârih-i Al-i Osman*, 252.

¹²⁴ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, 224.

¹²⁵ Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 100.

¹²⁶ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 267.

¹²⁷ Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:55; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:55-56; Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 262.

Anadolu'nun kuzey sahillerini kan akıtılmadan ve savaşılmadan sulh yoluyla Osmanlı topraklarına katmıştır.

Trabzon'un II. Mehmed tarafından fethinden bir süre sonra 1472 yılında Uzun Hasan II. Mehmed'e bir mektup yazarak Trabzon topraklarını geri istemiştir. Uzun Hasan'ın mektubu şu şekildedir;

Karım Despina'nın David Komnen'in kızı olması dolayısıyla, bütün Trabzon İmparatorluğu üzerindeki hukukuna dayanarak senden yalnız Kapadokya ile Trabzon şehrini istiyorum, bütün geri kalan kısmını sana bırakacağım. Onun yegâne varisi olmam sebebiyle bana ait olanın bir kısmını verirsen bir birleşmeden (Hristiyanlarla birleşmekten) ilelebet vazgeçerek bir anlaşma ile seninle birleşirim.¹²⁸

II. Mehmed, Uzun Hasan'ın mektubuna cevap yazarak Trabzon'dan vazgeçmemesinin gerekçelerini şöyle anlatmıştır;

Ordularım beni ona sahip kılmıştır. Komnen bana verdiği sözde durmamış, benim hâkimiyetime karşı seninle projeler kurmuş, bizzat Despina'nın mektupları da bu hususta bende kanaat hasıl etmiştir. Bende ona Asya'da vaat etmiş olduğum saltanatı vermekten çekinmişimdir. İşte bu suretle ona malik oluşum da kudretimi temin ediyor.¹²⁹

Bahsedilen mektup Uzun Hasan'ın eşi Despina Hatun'un Edirne'ye sürülen eski hükümdar David'e yazdığı ve II. Mehmed'in ele geçen mektuptur. Zaten Osmanlıya düşman olan Komnenlerin Uzun Hasan'la iş birliği yaparak Osmanlı aleyhine faaliyette bulunacağını düşünen II. Mehmed David, yeğeni ve oğullarını önce hapsedirmiş sonra da öldürmüştür.¹³⁰

Trabzon'un fethi sadece Osmanlı topraklarının genişletilmesine değil, bölgede yeni bir yapılanmaya neden olmuştur. Bölge Osmanlı'nın fethettiği her bölgede uyguladığı gibi Müslüman ve Türk nüfusunun yerleşimine açılmıştır. Şehir idari olarak yeniden

¹²⁸ Aksoy, "Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri", 157.

¹²⁹ Aksoy, "Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri", 163.

¹³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:56-57; Funda Demirtaş, "İstanbul'a Zafer Hediyesi: Sürgünler", *Bilimname*, sy 47 (2022): 50.

yapılandırılarak şehzade sancağı olmuştur. Kuzey Karadeniz ve Kafkasya'ya, Anadolu'nun doğusu ve Orta Asya'ya ulaşmak için bir üst konumuna getirilmiştir.¹³¹

Fetihten sonra II. Mehmed Trabzon'dan ayrılmış ve sahil yolundan İstanbul'a dönmüştür. Trabzon'un doğu kesiminde fethedilmeyen bölgeler de Bayezid'in lalası Hızır Bey tarafından sulh yoluyla Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹³² Karadeniz'in Anadolu kıyısındaki sahilleri Osmanlı egemenliğine girmiştir.

1.3.2. Karadeniz'in Kuzey Kıyısındaki Fetihler

Trabzon'un fethiyle Karadeniz'in güney kıyısı tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiş, sıra kuzey kıyısına gelmiştir. Karadeniz'in tüm kıyılarına hâkim olarak Karadeniz'i tamamen Türk gölü haline getirmeyi siyaset edinen II. Mehmed Karadeniz'in Anadolu sahillerinde hâkimiyet kurduktan sonra yönünü Karadeniz'in kuzeyine çevirmiştir. Karadeniz'in kuzey kıyısında Kırım sahilleri, Kefe, Azak ve Menkup şehirleri, kuzey batısında Eflak ve Boğdan Prenslikleri bulunmaktaydı.

1.3.2.1.Eflak Seferi (1462)

Eflak ve Boğdan Prenslikleri konum olarak Karadeniz'in kuzeybatısında Tuna Nehri kıyılarında bulunmaktadır. Eflak, Karpat Dağları'yla Tuna Nehri arasında; Boğdan ise Moldova Nehri'nin etrafında kurulmuştur. Balkanların son sınırında bulunan bu toprakların Osmanlı hâkimiyetine katılmasıyla Osmanlının Karadeniz'deki gücü artacaktır ve Avrupa'da da ilerlemesi kolaylaşacaktır. Çünkü bu bölge Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında kilit bölge önemine sahipti. Günümüzde Romanya ve Moldova toprakları sayılan¹³³ bu iki voyvodalık birbirlerine yakın medeniyetlere sahip olmaları ve aynı inanca yani Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı olmaları¹³⁴ gibi nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti tarafından “memleketeyn” olarak adlandırılmışlardır. İki prensliğin de

¹³¹ İdris Bostan, “‘Sultânü'l-Berri ve'l-Bahr' Fatih Sultan Mehmed”, *Uluslararası Fatih Sultan Mehmed Dönemi Osmanlı Dünyası Sempozyumu (İdeoloji- Diplomasi- Savaş- Fetih)* (Uluslararası Fatih Sultan Mehmed Dönemi Osmanlı Dünyası Sempozyumu, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2019), 8.

¹³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:56.

¹³³ Fikriye Erkul, “Boğdan'ın Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boğdan”, *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy 1 (K 2021): 30.

¹³⁴ Sándor Papp, “Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahidnâmeleri Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, ed. Hasan Celâl Güzel, c. X (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 744.

halkının çoğu Rumenlerden oluşmaktaydı.¹³⁵ Bu iki prenslik Osmanlının kuzey siyaseti için oldukça önemliydi ve kuzey ülkeleri ile Osmanlının arasında tampon bölge konumundaydılar.¹³⁶ Prensliklerin en büyük amaçları Osmanlının kuzeyde ilerlemesini yavaşlatarak Tuna Nehri kıyılarına yaklaşmalarına engel olmak ve Hristiyan alemini korumaktır. Bunun için Osmanlı akınlarına karşı duruyorlar ve bu akınların Balkan Dağlarının ardına kadar ilerlemesinden tedirgin oluyorlardı.¹³⁷

Osmanlı Devleti ile Eflak Prenslığı'nin ilk teması XIV. yüzyılda I. Murad döneminde olmuştur. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti daha çok Anadolu'da faaliyetlerde bulunduğu için Balkanlar'da fazla etkisi olmamıştır. II. Mehmed dönemine kadarki süreçte Osmanlı Devleti Eflak'a akınlar düzenlemiş, I. Bayezid döneminde 1395 yılında Osmanlı ve Eflak arasında meydana gelen Argeş Savaşı'nda Eflak yenilmiştir. Osmanlı Devleti Eflak'ı egemenliği altına alarak I. Vlad'ı (1394-1397) Eflak tahtına voyvoda tayin etmiştir.¹³⁸ Böylece Eflak Prenslığı XIV. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'nin Güney Avrupa'da ilerlemesine karşı koyamayarak Osmanlı üstünlüğünü kabul etmiş ve Osmanlıya vergi vermeye başlamıştır.¹³⁹ Haraçgüzâr olmasının yanı sıra Eflak, Osmanlı Devleti'ne tarım ürünleri, Osmanlının çıktığı seferlerde ihtiyaç olur ve padişah talep ederse asker ve mühimmat da göndermek zorunda kalmıştır.¹⁴⁰

XV. yüzyıl başlarında Eflak Prenslığında taht kavgaları olmuş, Osmanlı Devleti'nin desteklediği I. Vlad tahttan uzaklaştırılmıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde Fetret Devri yaşanırken Eflak tahtında bulunan Mirça Osmanlı şehzadelerinin taht mücadelelerine müdahale etmiştir. Fetret devrinden sonra Osmanlı tahtına çıkan I. Mehmed Osmanlının düzeni için tehdit unsuru olan Eflak'a sefer düzenlemiş ve tekrardan kontrol altına almış,¹⁴¹ Eflak voyvodası üç yıllık vergiyi peşin olarak vermiş ve

¹³⁵ Ayşe Ağdere, "17. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Eflak ve Boğdan" (Yüksek Lisans Tezi, Kütaya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019), 1.

¹³⁶ Papp, "Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahidnâmeleri Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri", 749.

¹³⁷ Yusuf Heper, "Sultan Mehmed'in Eflâk Prensi III. Vlad Drakula (Kazıklı Voyvoda) ile Olan Mücadelesi", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi* 6, sy 12 (2023): 432.

¹³⁸ Yusuf Heper, "Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)" (Doktora Tezi, Uşak, Uşak Üniversitesi, 2020), 52.

¹³⁹ Viorel Panaite, "Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", *Türkler*, c. 9 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 383.

¹⁴⁰ Ağdere, "17. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Eflak ve Boğdan", 56.

¹⁴¹ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 130; Neşri, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşri Tarihi*, 2:537.

oğullarını¹⁴² da hizmet için Osmanlı Devleti'ne göndermiştir.¹⁴³ Osmanlı Devleti bu seferde Tuna kıyılarındaki Silistre ve Dobruca bölgesini de hâkimiyet altına almıştır. Bu fetihler Osmanlı Devleti'nin hem Balkanlar'da güçlenmesine hem de Osmanlı varlığının İstanbul'un fethine kadar Tuna'nın iki kıyısında da hissedilmesine neden olmuştur.¹⁴⁴

XV. yüzyılda II. Mehmed tahta çıktığı sırada Eflak tahtında II. Vladislav (1448-1456) bulunuyordu. Birçok devlet gibi Eflak Prenslığı de II. Mehmed tahta çıktığında Osmanlıya bağlılığını bildirerek önceki anlaşmalarını da yenilemiştir. 1456 yılında Eflak tahtında değişiklik olmuş, tahta Osmanlı Devleti'nin desteklediği Vlad Çepeş (1456-1462) çıkmıştır. Vlad Çepeş tarihte Kazıklı Voyvoda olarak adlandırılmış, uzun süre Osmanlıyı uğraştıran ve kendi halkına da zulmeden biri olarak kaynaklara geçmiştir.¹⁴⁵

Vlad, kardeşi Radul ile küçük yaşta Osmanlı sarayına getirilmiş, orda büyümüş ve iyi bir eğitim almıştır. II. Mehmed tarafından 1456 yılında Eflak Prenslığıne voyvoda olarak tayin edilmiştir. Vlad, bir süre Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak hâkimiyetini sürdürmüştür. Her yıl ödemesi gereken vergiyi İstanbul'a getirip devlete bağlılığını bildirmiştir. Ayrılırken II. Mehmed tarafından hükümdar gibi hil'at ile uğurlanmıştır.¹⁴⁶ Ancak bir süre sonra hem vergisini vermemeye hem de bağlılığını bildirmek için İstanbul'a gitmemeye başlamıştır.¹⁴⁷ Amacı Osmanlı egemenliğinden kurtulup Macarlarla dostluk kurmaktır. II. Mehmed Trabzon seferinde iken Osmanlıya olan bağlılığını bozarak Macarlarla anlaşmış, Osmanlı topraklarına girerek katliamlar yapmıştır. Halka zulmetmeye başlamış, biri bir suç işlese o kişiyi tüm akrabalarıyla birlikte cezalandırmıştır.¹⁴⁸ Zalimliğiyle meşhur olan Vlad öldürmek istediği kişileri kazıklara geçirterek derilerini yüzdürmüştür. Şehirdeki fakir insanlara yemek ziyafeti verip yemek masasıyla birlikte onları ateşe verip yakacak kadar acımasız biriydi. O

¹⁴² Bazı kaynaklara göre Mircea oğlunu rehin göndermemiştir. Çünkü sadece bir tane oğlu vardır. Osmanlı'ya rehin verilenler Mircea'nın torunları yani Mihail'in oğulları idi. Bilgi için bkz. Mihail Guboğlu, "Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrultmalar", *Türk Tarih Kongresi*, c. II (IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981), 835.

¹⁴³ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 155; Neşri, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşri Tarihi*, 2:537.

¹⁴⁴ Heper, "Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)", 55.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:73.

¹⁴⁶ Heper, "Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)", 61; Tursun Bey, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, 110-11.

¹⁴⁷ Kemâlpâşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 205; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:73.

¹⁴⁸ Kıvami, *Fetih-name-i Sultan Mehmed* (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1955), 137-38.

dönemde Vlad'ın ettiği zulümler kadar insanlara zulmeden yönetici bilinmemektedir. Eflak halkını çocuk, yaşlı, genç demeden acımasızca katlettirip burun ve kulaklarını torbalara doldurtmuştur.¹⁴⁹ Osmanlı kroniklerinde Eflâk'ta yapılan vahşetler şöyle özetlenmektedir:

...Vlad, oturduğu mekânın hemen karşısında altı millik düz bir arazinin etrafını duvarlarla çevirmiş, ağaç ve bitki yerine ucu yontularak kazık şekline getirdiği ağaçları yerlere dikmiş, her tarafta ele geçirdiği düşmanlarını bu kazıkların üzerine oturtmuş veya haça bağlamıştır. Kazığın başında veya haça bağlı vaziyette uzun süre tutulan bu kişileri zamanla yırtıcı kuşlar ve hayvanlar yemiştir. Ölülerin kazıklar ya da haçların üzerinden indirilip defnedilmesine kesinlikle izin vermemiştir. Herhangi birisi bunlardan birini indirip götürürse kendisini kazığa oturtur veya haça asmıştır. Evini bu alana bakar yaptırmış, dinlenme ve hoş vakit geçirdiği yer burası demiştir...¹⁵⁰

XV. yüzyılda Kıvâmî¹⁵¹ tarafından yazılmış olan *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eserde müverrih Vlad'ın zulümlerine değinmiştir: “*Gâyet cebbâr ve cefâkâr, hûn-ı ve siyeh-dîn ve siyeh-rû, mustakim ve müfsid.*”¹⁵²

II. Mehmed Trabzon Seferi'nden döndüğünde başarısını tebrik etmek ve bağlılıklarını bildirmek için çevre illerden elçiler gelmiştir. Vlad Çepeş de bir elçiyle birlikte hediyeler göndermiştir. Ancak Rumeli'de görevli İshak Paşa, II. Mehmed'in huzuruna geldiğinde Vlad'ın yaptığı zulümleri ve Macarlarla olan iş birliğini II. Mehmed'e anlatmıştır.¹⁵³ Eflak'ın durumu II. Mehmed'e ulaştığında II. Mehmed durumları değerlendirerek Vlad Çepeş'in yönetiminin bertaraf edilmesine karar vermiştir. II. Mehmed'in bu kararı alması birkaç nedene bağlanmaktadır. Bunlar arasında her yıl Osmanlıya ödemek zorunda olduğu vergiyi artık ödememesi,¹⁵⁴ II. Mehmed'in Karadeniz'in güney kıyılarına sefere çıkmasıyla uzakta olmasını fırsat bilerek Tuna Nehri'ni aşp Osmanlı şehirlerine zarar vermesi¹⁵⁵ ve Macarlarla iş birliği kurması bulunmaktadır. II. Mehmed bu kararla Silistre beyi olan Yunus Bey'i göndererek Vlad'ı İstanbul'a davet etmiş, ödemediği vergileri de

¹⁴⁹ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, 104.

¹⁵⁰ İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketibe (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, 157.

¹⁵¹ Defterdar Kıvâmüddin Kasım Efendi, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eseriyle tanınan XV. yüzyılda yaşamış müellif.

¹⁵² Kıvami, *Fetih-name- i Sultan Mehmed*, 137.

¹⁵³ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 224; Hoca Sa'deddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 1:485; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:59.

¹⁵⁴ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth*, 111.

¹⁵⁵ İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketibe (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*, 157-58.

getirmesini istemiştir. Ancak Vlad, İstanbul'a gelirse hiçbir güvenliği olmadığını iddia ederek, “Eğer şimdi ben burayı koyup gidersem, memleket halkı Ungurus'u getirüp bunda beklerler, memleket elden çıkar. Ammâ pâdişâh bir beğ gönderüp bu vilâyeti zabt eyleye, ben dahi devlet eşiğine varup yüzler sürem”¹⁵⁶ diyerek Eflak'ı korumak için asker istemiştir.¹⁵⁷ II. Mehmed Vlad'ın bu isteği üzerine Niğbolu Sancak Beyi Hamza Bey'den Tuna kıyısına gitmesini ve Eflak şehrinin güvenliğini sağlamasını istemiştir.¹⁵⁸ Hamza Bey kuvvetlerini toplayarak Tuna'ya gitmiştir. Hamza Bey burada beklerken Yunus Bey de Vlad'ı ikna ederek İstanbul'a doğru yola çıkmışlardır. Ancak Vlad, askerleriyle baskın yaparak Yunus Bey'i ve Hamza Bey'i yanındakilerle birlikte öldürterek kazıklara çaktırmıştır.¹⁵⁹ Hamza Bey'in kafasını keserek Ungurus kralına göndermiştir.¹⁶⁰ Daha sonra Niğbolu ve Tuna yakınlarındaki şehirleri tahrip ederek yağmalamıştır. Aldığı binlerce esirle Eflak'a geri dönmüştür.¹⁶¹

Durumu haber alan II. Mehmed çok üzölmüştür ve Vlad'ın Eflak'taki yönetimini yıkmaya karar vermiştir. Sayısı 200.000'e yaklaşan bir ordu ve 175 gemi¹⁶² ile Mahmud Paşa'yı Eflak üzerine sefere göndermiştir. Kendisi de 25 kadirga ve 150 gemiyle Tuna'dan ilerleyerek Vidin'e ulaşmıştır. Vlad'ın askerleri II. Mehmed'i öldürmek amacıyla Osmanlı ordusuna ani bir gece baskını tertiplemişlerdir. Ancak II. Mehmed'in çadırı zannederek Mahmud Paşa'nın çadırını hedef almışlardır. Osmanlı ordusunun hemen harekete geçmesiyle Vlad'ın askerleri başarısız olmuşlar ve güneş doğuncaya kadar süren çarpışmalar sonucunda Vlad başaramayacağını anlayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır.

II. Mehmed Eflak üzerine askerlerini göndermiştir ancak Vlad ortadan kaybolmuştur.¹⁶³ Eflak içlerine ilerleyen askerler Vlad'ın ordusundan kimseyi bulamamıştır ancak oldukça

¹⁵⁶ Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i 'Osmân*, 1:140a; Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 266-67; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, 263.

¹⁵⁷ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyic 'ül-Vukûât: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 45.

¹⁵⁸ Kemâlpasazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 205.

¹⁵⁹ J. Von Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, ed. İlhan Bahar, c. 1 (Kumsaati Yayın Dağıtım, 2008), 272; Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 267; Kemal Karpaz, “Eflak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 467.

¹⁶⁰ Kemâlpasazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 206.

¹⁶¹ Yücel ve Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, 59.

¹⁶² Sancar, *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*, 112.

¹⁶³ Âşık Pasazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 162; Âşık Pasazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 244.

fazla ganimet elde etmiştir. Vlad az sayıda askerini geride bırakarak önce Moldova'ya oradan da Macaristan'a kaçmıştır.¹⁶⁴ Macar kralı Osmanlı Devleti'yle arasını bozmamak için Vlad'ı hapsedmiştir. II. Mehmed, Eflak voyvodalığına yıllık 10 bin (bazı kaynaklarda 12 bin¹⁶⁵) duka vermesi karşılığında Vlad'ın kardeşi Radul'u getirmiştir.¹⁶⁶

II. Mehmed'in bu başarısından sonra Eflak'ta yaşayan boylar tek tek gelip itaatlerini bildirmişlerdir.¹⁶⁷ Eflak, Osmanlıya bağlı imtiyazlı bir eyalet statüsünde varlığına devam etmiştir ve böylece büyük bir sorun ortadan kaldırılmıştır.¹⁶⁸ Osmanlı ordusunun Eflak seferinde çok sıkıntı çektiği, yiyecek ve bulmakta zorlandığı, ağır zırhlarla sıcak havada askerlerin terleyerek zor zamanlar geçirdiği kaynaklarda aktarılmıştır. Ancak II. Mehmed bütün bu sıkıntılara rağmen kararlılığından dolayı seferi tamamlamadan geri dönmemiştir. Vlad'ın hâkimiyetine son verilmesiyle Macaristan'ın Eflak'taki etkisi de sonlandırılmıştır. Vlad da uzun süre Macaristan'da yaşamına devam etmiştir. Eflak'ın kontrol altına alınmasıyla Tuna Nehri kıyılarında Osmanlı hâkimiyetinde olmayan sadece Boğdan kalmıştır.

1.3.2.2. Kırım'ın Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi ve Kefe'nin Fethi (1475)

Kırım, konum olarak Karadeniz'in kuzey kıyısında bulunmaktadır. Orta Asya'dan gelen büyük ticaret yolunun güzergâhı üzerinde önemli bir yer olan Kırım, Asya'yı Karadeniz üzerinden Akdeniz'e bağlayan bir liman şehridir. Ayrıca Kefe, Azak, Menkup gibi şehirleri de tacirler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır ve batıya giden çoğu ticari ürün bu limanlardan taşınmaktadır. Özellikle Kırım'ın güneydoğusunda Azak Denizi ağzında bulunan Kefe Limanı Ceneviz üssü olarak öne çıkmaktadır.¹⁶⁹ Cenevizliler buranın ticari hâkimiyetini Altın Orda Devleti'nin elinden almışlar, ticaret üssü haline getirmişlerdir. Kefe'den ayrı olarak Kerc, Taman, Azak, Sudak, Balıklağö, Mankub ve İnkirman gibi şehirlerde de Cenevizliler ticaret ağı kurmuştur.¹⁷⁰ Altın Orda Devleti'nin zayıflamasıyla ortaya çıkan Kırım Hanlığı 1434 yılında Cenevizlilerle mücadele ederek

¹⁶⁴ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 165.

¹⁶⁵ Özcan, "Fâtih Sultan Mehmed", 230.

¹⁶⁶ Ahmet Rasim, *Osmanlı*, 1:106.

¹⁶⁷ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 267.

¹⁶⁸ Özcan, "Fâtih Sultan Mehmed", 230; Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 1:273-74.

¹⁶⁹ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyic'ül-Vukûât: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 49.

¹⁷⁰ Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, c. 8 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 484.

onları yenilgiye uğratmış, Cenevizlilerle yaptıkları anlaşmayla yasal olarak Kefe'yi egemenliğine almıştır.¹⁷¹ Cenevizliler buradaki ticaretlerine devam edeceklerdi ancak karşılığında Kırım'a gümrük vergisi vermiştir. Kefe Limanı hakkında Kemâlpasazâde şöyle demiştir;

*Belde-i Kefe Karadeniz'in canib-i şimalisinde bir muazzam şehirdir. Mezkûr bahrin sahilinde vaki olmuştur. Nişane-i asr ve nâdire-i dehrdir. Ol kenarda meşhur iskeledir. Bahr u berden, deşt u derden bazirgânlar gelir gider. Kırım diyarının Tatar'ı, Çerkes'i ve Rus'un küffarı anda cem olub satı bazar ider.*¹⁷²

Kırım'ın ve Kefe Limanı'nın Osmanlı topraklarına katılması Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'le ilgili planlarında önemli yer tutmaktadır. Kırım Hanlığının Osmanlıya tabi olması Kırım Hanları da Altın Orda Devleti gibi Cengiz soyundan gelen Türkleşmiş bir kavim olduğu için¹⁷³ Osmanlı Devleti açısından kıymetlidir. Bundan II. Bayezid'in Akkoyunlu hükümdarına yazdığı bir mektupta bahsedilmiştir.¹⁷⁴ Ancak bundan daha önemli olarak Kırım Karadeniz'de önemli bir liman kenti olmasından dolayı şayet Osmanlı hâkimiyetine girerse Osmanlının kuzey ülkelerle olan politikasını etkileyecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti Kırım'ı kontrol altına alırsa Karadeniz'de gücü artacaktır.

XIV. yüzyıl sonlarında Altın Orda Devleti'ndeki iç karışıklıklar ve Timur istilası dönemlerinde önemli olmaya başlayan Kırım, bölgedeki karmaşadan kaçanların sığındığı bir yer olmuştur. Bu karmaşadan faydalanan Kırım Hanlığı, Altın Orda Devleti'nden ayrılıp bağımsızlığını ilan ederek gücünü artırmak için Volga kıyısındaki kabileleri de kendi egemenliği altına almaya çalışmıştır. Bölgede güçlü bir egemenlik kurabilmek için de Kefe kıyılarındaki Ceneviz kolonilerini hâkimiyeti altına alması gerekmiştir. Böylece Cenevizlilerin Kırım'ın iç işlerine karışmasına engel olunacak ve Karadeniz'deki ticaretlerinden pay sahibi olunacaktır. Bir yandan Cenevizlilerle mücadele ve diğer yandan Kırım'ı ilhak etmek isteyen Altın Orda Devleti'yle giriştikleri mücadeleler iki tarafa da güç yetiremeyen Kırım Hanlığı'nı Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye sevk etmiştir. Çünkü Kırım Hanlığının Cenevizlileri yenebilecek güçte bir donanması

¹⁷¹ Yücel Öztürk, "Kefe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları, 2022), 182.

¹⁷² Kemâlpasazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 210.

¹⁷³ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, c. 3 (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1983), 8.

¹⁷⁴ Halil İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Belleten* 8, sy 30 (Nisan 1944): 185.

bulunmamaktadır. Böylece ilk Kırım-Osmanlı münasebeti başlamıştır. Kırım hanı Cenevizlileri kontrol altına alabilmek için kendisi gibi Cenevizlilerle mücadele içinde olan Osmanlı Devleti'yle ittifak yapmaya karar vermiştir.¹⁷⁵

Venedik ve Cenevizlilerin hâkim olduğu Karadeniz'i Osmanlı egemenliğine alma planı olan II. Mehmed, Cenevizlilerle başa çıkamayan Kırım Hanlığı'ndan gelen yardım çağrısını değerlendirerek Cenevizliler üzerine 50 kadırgadan oluşan bir kuvvet yollamıştır. Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı ile ittifak yaparak Kefe'yi Cenevizlilerden almak için asker göndermiştir. 1454 yılında Demir Kaya Bey komutasındaki 56 gemiden oluşan Osmanlı donanması sahilden, Kırım hanı ise 6 bin askeri ile karadan Kefe'yi kuşatma altına almıştır.¹⁷⁶ Galata ve boğazlardan II. Mehmed tarafından mahrum edilen Cenevizliler en büyük dayanakları olan Kefe de kuşatılınca tedirgin olmuşlardır. Kefe'nin de ellerinden çıkacağını anlayan Cenevizliler Osmanlı Devleti ve Kırım'la anlaşma yoluna gitmişlerdir.¹⁷⁷ Kuşatma sonucunda yapılan anlaşmayla Cenevizliler vergiye tabi tutulmuştur. Kefe'deki ticari haklarına dokunulmamasının karşılığı olarak 1200 altın Kırım'a, 3000 altın da Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmiştir.¹⁷⁸ Vergi miktarı bazı kaynaklarda 600 sommi (1 sommi= 2,5 duka yani toplamda 1500 altın) olarak geçmektedir.¹⁷⁹ Böylece Osmanlının Karadeniz'in kuzeyindeki politikasının temelleri atılmıştır.

II. Mehmed'in Kırım ve Kefe'ye henüz fetih faaliyetinde bulunmamasının nedeni Altın Orda Devleti'ni ve Cenevizlileri karşısına almak istememesidir. Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığını Altın Orda ve Cenevizlilere karşı koruma altına almıştır. II. Mehmed'in Kırım'ı tamamen fethetmesi için imkânı vardı ancak bu durumda Karadeniz'in kuzeyinde bitmeyecek olan yerel muhalefetle karşılaşacaktı.¹⁸⁰ Kefe'yi fethetmeye yönelik bir adım olarak öncelikle Cenevizlileri ticari yönden zayıflatmayı ve Kırım Hanlığı'nın kendisinden yardım talebinde bulunmasını beklemiştir.

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:130; Öztürk, "Kefe", 182.

¹⁷⁶ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, 6.

¹⁷⁷ Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, 3:8.

¹⁷⁸ Halil İncalcık, *Osmanlı Deniz Egemenliği* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 185; Halil İncalcık, "Kırım", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 449.

¹⁷⁹ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, 7.

¹⁸⁰ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, 56.

Kırım hanı kendisini Altın Orda Devleti'nin vârisi olarak gördüğü için Kırım ve Kefe topraklarını kendine ait saymıştır. Ayrıca 1454 yılında II. Mehmed, Kırım Hanı Hacı Giray ile anlaşma imzalamış, Kefe kuşatılır veya alınırsa kalesi Kırım Hanlığının olacak şekilde anlaşılmıştır. Esir veya ganimet alınırsa onları da Türkler satacaktır.¹⁸¹ Bunun için II. Mehmed, uygun zamanı bekleyerek, Kırım'la Cenevizlilerin kendi aralarında mücadeleye girişmesini beklemiştir. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden yardım isteyeceği zamana kadar Kırım'ın fethini bekletmiştir. Diğer yandan Kırım Hanlığı Cenevizlilerin limanlarına giden ürünlere engel olarak, malları başka limanlar üzerinden kendi gemileriyle Karadeniz'in diğer limanlarına göndermişlerdir. Böylece Kırım Hanlığı da Cenevizlileri maddi olarak zayıflatmaya çalışmıştır. Ancak Cenevizliler bunun farkına vararak Kırım Hanlığı içerisinde taht kavgaları çıkarmaya uğraşmış ve başarılı olmuşlardır. Kısa süren karışıklığın ardından 1456 yılında tahtı tekrar ele geçiren Hacı Giray hanlığın bekası için ölünceye kadar Cenevizlilere iyi davranmıştır.¹⁸² Hacı Giray'dan sonra oğulları arasındaki uzun mücadelelerden sonra yerine oğlu Mengli Giray tahta çıkmış o da Cenevizlilerle iyi geçinmeye çalışmıştır. Cenevizlileri ziyaret ederek önceki anlaşmalarını yenilemiş, ödemeleri gereken vergilerini de azaltmıştır.

1469 yılında Osmanlı donanma komutanı Yakup Bey Kefe'yi kuşatmış, Kırım sahil şehirlerine zarar vermiş ve esirler almıştır. Bu kuşatma sonrasında Kırım hanı, II. Mehmed'e bir mektup yazmıştır ve topraklarına girildiğini bildirmiştir. II. Mehmed'e “karındaşım” diye hitap ederek bu kuşatmadan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve alınan esirleri geri istemiştir.¹⁸³ Mektuptaki ifadelerden anlaşıldığına göre Kırım hanı kuşatmadan rahatsız olmuştur. Mücadele her ne kadar Osmanlılarla Cenevizliler arasında olsa da Kırım hanının rahatsız olduğu durum Cenevizlilerle arasının açılması endişesidir. Çünkü Cenevizliler Kırım'ın iç işlerine karışarak tahta müdahale edebilecek güce sahiptir.¹⁸⁴ Kırım Hanı Mengli Giray bu kuşatmadan rahatsız olsa da Osmanlı'nın asıl amacı Kefe'nin tamamen fethine hazırlık yoklaması yapmaktır. Çünkü II. Mehmed, Karadeniz kıyılarından Balkanlara kadar Karadeniz'e tamamen hâkim olmak istemiştir.

¹⁸¹ Öztürk, “Kırım Hanlığı”, 485.

¹⁸² Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989), 14.

¹⁸³ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 275.

¹⁸⁴ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, 61; Öztürk, “Kırım Hanlığı”, 485.

Bu bölgeyi de zorunlu olarak topraklarına katacak ve Karadeniz'i de her yönüyle kendi kontrolüne alacaktır.

1474 yılında Kırım Hanlığının Cenevizlilerle arası açılmıştır ve Kırım'da iç mücadeleler başlamıştır. Kefe'nin ileri gelenlerinden Eminek Bey Cenevizliler tarafından Osmanlılarla ittifak içinde olduğu ileri sürülerek baş beylikten azledilmiştir ve bu da Kırım'da iç karışıklığın artmasına neden olmuştur. Diğer Kırım beyleri Mengli Giray'ı bırakarak Eminek Bey'in yanında toplanmışlardır ve tekrar baş beyliği almasına destek olmuşlardır. Eminek Bey bir yandan Cenevizlilerle mücadele ederken diğer yandan kendi beyliği içinde mücadele etmiştir. Ayrıca Cenevizlilerin Kefe'deki iç işlere müdahale etmesine ses çıkarmayan Mengli Giray'a da isyan etmiştir ve Mengli Giray'ı Kefe Cenevizlilerine sığınmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bütün bunlara karşı mücadele etmeye tek başına gücü yetmediği için Osmanlı padişahı II. Mehmed'den Kefe'yi fethetmesini de talep ederek yardıma çağırmıştır.¹⁸⁵

Cenevizlilerin Kırım Hanlığının iç işlerine karışmasından rahatsız olan II. Mehmed, bu davetle Cenevizlileri bertaraf etmeye karar vermiştir. Zaten Amasra ve Trabzon'daki Ceneviz kolonilerinin fethedilmesiyle Cenevizliler kuzey bölgelerde sıkıştırılmıştı. 1474 yılında Venedik'le anlaşma yaparak Akdeniz ve Ege sahillerini emniyete almış¹⁸⁶ olan II. Mehmed zaten Karadeniz'i Osmanlı hâkimiyetine alma hedefinin son hamlelerini yapmak için uygun zaman bulmaya çalışıyordu. Kefe'de siyasi anlaşmazlıkların bulunması ve kendisinden yardım istenilmesini fırsat bilerek Gedik Ahmed Paşa'dan sefer için hazırlık yapmasını istemiştir.¹⁸⁷ Gedik Ahmed Paşa 300 gemi,¹⁸⁸ atlı ve yaya 70 bine yakın askerden oluşan ordu hazırlamıştır.¹⁸⁹ Kırım sahillerinin jeopolitik önemini ve

¹⁸⁵ İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, 205; Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, 15.

¹⁸⁶ Sancar, *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*, 114.

¹⁸⁷ Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*, 2:823; Yücel Öztürk, “Kırım Hanlığı ve Osmanlı Kuzey Siyaseti”, ed. Kutluk Kağan Sümer (100. Yılında Kırım Halk Cumhuriyeti, Kurultay ve Numan Çelebi Cihan'ın Şehadeti Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 2018), 18.

¹⁸⁸ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 252.

¹⁸⁹ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 266; Nur Akbaş, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Gedik Ahmed Paşa'nın Kırım Seferi”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (19 Kasım 2017): 22.

Karadeniz’le ilgili siyasi politikasını göz önüne alan II. Mehmed 1475 yılında sefer için emir vermiştir. Gedik Ahmed Paşa ordusuyla beraber Kırım’a doğru yola çıkmıştır.¹⁹⁰

Eminek Bey’in yardım isteğiyle yola çıkan ordu Kefe’ye varınca Ahmet Paşa Cenevizlilere teslim olma teklifinde bulunmuş ancak bu teklifi kabul edilmemiştir. Osmanlı ordusunun savaşa başlamasıyla üç veya dört gün boyunca kalelere top atışı yapılmıştır. Artık kaleyi koruyamayacaklarını anlayan Cenevizliler Gedik Ahmet Paşa’ya teslim olmak zorunda kalmıştır.¹⁹¹ Şehir halkı mallarını ve canlarını kurtarabilmek için birlikte teslim olmuş, beş gün süren savaşın sonunda kalenin kapıları açılmıştır. Osmanlı askerleri şehirden çok sayıda ganimet elde etmiş, Cenevizlilerden 1500’e yakın genç Yeniçeri Ocağı’na asker olarak kaydedilmiştir. Galata, Amasra ve diğer kolonileri gibi Kefe’yi de kaybeden Cenevizliler devre dışı kalarak Karadeniz’den uzaklaşıp batıya yönelmişlerdir. Kefe’nin kaybedilmesi Cenevizliler açısından hem politik hem de psikolojik olarak dönüm noktası olmuştur.¹⁹²

Kefe teslim alındıktan sonra Cenevizlilerin elinde rehin bulunan Mengli Giray Han da Gedik Ahmet Paşa sayesinde kurtararak¹⁹³ İstanbul’a getirilmiştir. Kırım hâkimiyeti de kardeşi Nurdevlet Han’ın eline geçmiştir. Ancak Mengli Giray İstanbul’dayken Altın Orda Devleti Kırım’ı işgal etmeye çalışmıştır. Bir yandan kardeşine karşı diğer yandan Altın Orda hanına karşı mücadele halinde olan Nurdevlet, II. Mehmed’le iyi geçinmeye çalışsa da Boğdan Seferi’nde Osmanlı’nın yardım çağrısına uymamış, sefer için asker de göndermemiştir. Bu davranışı karşıtlarını harekete geçirmiş, adamlarının çabalarıyla Mengli Giray bir süre sonra 1477 yılında sancak verilerek Kırım hanı unvanıyla tahtına iade edilmiştir.¹⁹⁴ Osmanlı egemenliği altına girdiğine dair belge imzalayarak İstanbul’dan tayin edilen ilk Kırım Hanı olmuştur. Böylece Kırım, II. Mehmed zamanında

¹⁹⁰ Ahmed Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Genel yayın 4415 (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 499; İnalçık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, 206.

¹⁹¹ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 2. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 155; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, 112.

¹⁹² Enrico Basso, “İşbirliğinden Ayrılığa: XIV ve XV. Yüzyıllarda Cenevizliler ve Türkler”, *Türkler*, c. 9 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 659.

¹⁹³ Ali Ahmetbeyoğlu vd., *Türklerin Tarihi Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*, ed. Sahure Ergüzel ve Yeşim Çağlar, 2. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 345.

¹⁹⁴ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 500; Özcan, “Fâtih Sultan Mehmed”, 240.

Osmanlı Devleti hâkimiyetine girerek¹⁹⁵ XVIII. yüzyılda Rusya'nın ilhakına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.¹⁹⁶

Kefe'nin alınmasından sonra Gedik Ahmed Paşa Kerş, Soğdak, Balıkloğa kalelerini de teslim alarak sahil kısmının önemli bir kısmını hâkimiyet altına almıştır. Azak ve Taman şehirleri de direnmeden teslim olmuştur. Orta Çağ'da yaşamış seyyah İbn Battûta (1304-1368) seyahatnamesinde Azak şehrinden şu şekilde bahsetmiştir: “*Burası deniz kenarında kurulmuş düzenli, mükemmel bir şehirdir. Cenevizli ve diğer milletlerden gelen tâcirler oraya ticaret amacıyla hücum ediyorlar.*”¹⁹⁷

Kırım sahillerinin alınmasıyla geriye Menkup Kalesi kalmıştı. Menkup Kalesi, çok sağlam, yüksek surlardan oluşan bir kale idi. Şehri kuşatan Gedik Ahmed Paşa surlara toplarla ateş ettirse de kaleyi ele geçirememiştir.¹⁹⁸ Muhasarayı Yakup Paşa'ya bırakıp İstanbul'a geri dönmüştür. Yakup Paşa da turan taktiği uygulayıp kaleden çıkan düşmanı yenilgiye uğratarak kaleyi ele geçirmiştir. Şehir fethedildikten sonra şehrin beyleri ve askerleri sürgün edilmiş, hazineleri Osmanlı hazinesine aktarılmıştır. Şehre kadı tayin edilerek kiliseler camiye çevrilmiştir.¹⁹⁹ Böylece Menkup Kalesi de alınınca Kefe civarındaki yerlerin fethi tamamlanmıştır.²⁰⁰ Kefe ve yakınlarının fethedilmesi bölgedeki güç dengesini değiştirmiştir, Sarıkirman, İnkerman, Mengub, Şuma, Demirci, Üsküt, Üzen, Arpadi, Ayayorin, Taşlı, Soğuksu, Otuzlar ve Sarıgöl'e kadar olan kısım Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasında sınır olmuş, bu sınırda Kefe Sancak Beyliği oluşturulmuştur.²⁰¹

Kırım Yarımadası'nın Osmanlı hâkimiyetine alınmasıyla Karadeniz'i Türk gölü haline getirme çabası büyük ölçüde başarıya ulaşmıştır. Cenevizlilerin Karadeniz'deki ticaretine son vererek Kırım'ı kontrol altına alan Osmanlı Devleti II. Mehmed'in uyguladığı politikayla Deşt-i Kıpçak bölgesinin yönetimini hâkimiyeti altındaki Kırım hanına

¹⁹⁵ Miroğu, “Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi”, 233; Ahmet Rasim, *Osmanlı*, 1:111.

¹⁹⁶ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 140.

¹⁹⁷ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 314.

¹⁹⁸ Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*, 2:827.

¹⁹⁹ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 268.

²⁰⁰ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, 76; Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 280.

²⁰¹ Öztürk, “Kefe”, 182.

bırakmıştır. II. Mehmed Kırım'ı Osmanlı Devleti'ne bir eyaleti haline getirmek yerine Osmanlının vassalı olarak bırakmıştır. Çünkü hem doğuda hem de batıda mücadele halinde Osmanlı Devleti Kırım'ı Osmanlı eyaleti haline getirirse burada da yeni bir mücadele alanı açılacaktır. Zaten karışık olan kuzey kesimini kontrol etmeye Osmanlının gücü yetmeyecektir.²⁰² Karadeniz'in kuzey kıyılarında hüküm süren devletler bir süre Osmanlı Devleti'ne vergi ödeyerek imtiyazlı eyaletler halinde hüküm sürmüşler, sonrasında da tamamen Osmanlı topraklarına katılmışlardır.

*Eski Osmanlı defterlerinin tetkikinden anlaşılıyor ki, Osmanlı fethi, âdeti sistematik bir şekilde muayyen safhalardan geçerek gerçekleşirdi. Öncelikle bir haracgüzârlık devresi, bir alışma zamanı teşkil eder; onun arkasından, bazen tamamıyla sulhçu vasıtalarla yerli hanedan bertaraf edilir; fakat eski devlete mensup unsurlar muhafaza olunur ve yapılan bir tahrirle bunlar Osmanlı nizamına intibak ettirilirdi. Bunu müteakip yeni nizam tedricen her şeye kendi kalıbını verirdi. Fakat hiçbir zaman eski nizamın birden ve toptan ilgası, Osmanlı kanun ve nizamlarının zorla tatbiki gibi bir şeye rastlanmamıştır.*²⁰³

Kırım Osmanlının kuzey politikasında önemli bir nokta olduğu için kontrol altında tutulması Osmanlılar için zorunlu olmuştur. Bu nedenle Kırım'ı kontrol altında tutabilmek için yönetimine Osmanlı-Kırım ilişkilerini dengede tutabilecek hanlar atanmış, Kırım tahtına çıkacak olan kişi Osmanlının onayı olmadan tahta çıkamamış,²⁰⁴ Kırım'ı güçlendirmeye ve bağımsız hale getirmeye yönelik adım atan hanlar görevden azledilmiştir. Bunun için de Kırım içindeki nüfus sahibi beyler kullanılmış, azledilmek istenen Kırım hanları zorunlu olarak tahtlarını bırakmak durumunda kalmıştır.²⁰⁵ Ayrıca Kırım'ı kontrol altında tutabilmek ve herhangi bir isyanda müdahale edebilmek için Kefe Kalesi'nde Osmanlı Devleti'ne ait asker bulundurulmuştur. Neticede Kırım Osmanlı Devleti'nin kuzey siyasetini belirleyen unsur ve Osmanlının bölgedeki askeri gücü olmuştur.²⁰⁶

²⁰² Öztürk, "Kırım Hanlığı", 487.

²⁰³ Halil İncalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, c. 1 (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 170.

²⁰⁴ Ahmetbeyoğlu vd., *Türklerin Tarihi Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*, 344.

²⁰⁵ Öztürk, "Kırım Hanlığı ve Osmanlı Kuzey Siyaseti", 19.

²⁰⁶ Ahmetbeyoğlu vd., *Türklerin Tarihi Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*, 344.

1.3.2.3. Boğdan Seferi (1476)

Moldova Prenslığı olarak da adlandırılan Boğdan Prenslığı XIV. yüzyılda kurulmuş olup Osmanlı Devleti'yle ilk ilişkileri XV. yüzyılda Boğdan voyvodası Petru Aron (1455-1457) döneminde başlamaktadır. İstanbul'un fethinden sonra Boğdan'ın Karadeniz ticaretindeki önemini göz önünde bulunduran II. Mehmed 1455 yılında Belgrat seferine giderken Boğdan voyvodasına yıllık 2 bin altın vergi vermesini emreden bir mektup göndermiştir ancak voyvoda bunu kabul etmemiştir. Boğdan voyvodası kendisinden istenilen vergiyi o yıl göndermese de topraklarının güvenliğini sağlayabilmek için²⁰⁷ 1456 yılında göndermek zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gitmiştir. Osmanlı egemenliğine girmek zorunda kalarak yılda 2000 altın vergi vermeye başlamıştır.²⁰⁸ Tarihi tam olarak bilinemese de II. Mehmed'in 1456 tarihli bir mektubunda "...Boğdan ili Beyi Pitir (= Petru) voyvoda ile barışıklık idüp arada düşmanlığı götürdüm ve buyurdum..." şeklinde bir cümle bulunmaktadır.²⁰⁹ Buna göre Boğdan voyvodası istenilen haracı vermiş ve II. Mehmed ile barışmıştır.

1457 yılında Boğdan tahtına geçen Stefan çel Mare (1457-1504) adlı Boğdan voyvodası da ilk zamanlarda Osmanlıya sâdık kalarak yıllık vergisini vermeye devam etmiştir. İlk yıllarda 2000 altın, 1465 yılından itibaren de 3000 altın vergi vererek Osmanlı egemenliğini tanımıştır. Karşılığında Osmanlıdan birtakım ayrıcalıklar kazanmış ve Osmanlı himâyesinde devletini ve ordusunu güçlendirmiştir. Ancak 1470 yılından itibaren Osmanlının Macarlar, Venedik ve diğer birtakım devletlerle mücadele içinde olduğu bir süreçte ödemesi gereken vergiyi artık ödememeye başlamış ve bağımsızlığını ilan etmeye çalışmıştır. Osmanlının düşmanı olan Macaristan, Lehistan ve Venedik'le ittifak kurmak istemiştir.²¹⁰ Ayrıca Osmanlının Kefe'yi fethinden sonra orada yaşayan Cenevizlilerden 1500'e yakın kişi İstanbul'a gönderilmek üzere gemilere bindirilmiştir ve bir kısım Cenevizli içinde bulunduğu gemiyi kaçırarak Boğdan topraklarına sığınmıştır. Boğdan voyvodası topraklarına sığınan Cenevizlileri Osmanlının istemesine

²⁰⁷ Panaite, "Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan", 390.

²⁰⁸ Funda Demirtaş, "I. Süleyman'ın Sekizinci Seferi: Karaboğdan", *Erciyes Akademi* 37, sy 4 (2023): 1612.

²⁰⁹ Mihail Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M. = 945 H.)", *Belleten* 50, sy 198 (Aralık 1986): 743.

²¹⁰ Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M. = 945 H.)", 743.

rağmen geri göndermemiştir.²¹¹ Bunun yanında Eflak topraklarına saldırarak Eflak voyvodası olan Radul'la da mücadele etmiştir.²¹²

II. Mehmed, Boğdan prensinden bütün yaptıklarından dolayı tazminat ödemesini ve bu zamana kadar ödemediği vergileri ödemesini istemiştir. Üstelik bu vergiyi elçi aracılığıyla değil, bizzat kendisinin İstanbul'a getirmesini istemiştir. Stefan, II. Mehmed'in bu isteğini kabul etmemiştir.²¹³ Ayrıca II. Mehmed, Stefan'dan Kili ve Akkirman'ı da Osmanlıya vermesini talep etmiş ancak bu talebi de kabul edilmemiştir.²¹⁴

Osmanlı Devleti tarafından Boğdan veya Kara Boğdan olarak adlandırılan Boğdan Prenslığı²¹⁵, kendi içinde meydana gelen taht kavgalarından dolayı zaman geçtikçe gücünü yitirmiş bu da çıkarı olan devletlerin Boğdan'ın iç işlerine karışmasına neden olmuştur. Lehistan kralı Boğdan voyvodasını himayesine almış, Osmanlıya ödenecek olan tazminat miktarını müzakere etmek için elçi göndermek istemiştir fakat II. Mehmed, Lehistan'ın Osmanlıya bağlı bir eyaletin iç işlerine karışmasını kabul etmemiştir. Prens Stefan'ın da ödemesi gereken tazminat ve vergiyi ödemeyi kabul etmemesi üzerine II. Mehmed, Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı Boğdan üzerine sefere göndermiştir. Süleyman Paşa daha önce İşkodra üzerine sefere gönderilmiş ancak seferden olumlu bir sonuç alınamamıştır. Seferden yorgun olarak dönen ordu hava şartlarının uygun olmayışı, ramazan ayı olması, gidilecek mesafenin uzak olması ve Boğdan askerinin dinç olması gibi nedenlerle Boğdanlılara güç yetirememişlerdir.²¹⁶ Süleyman Paşa ve 30-40 bin civarında askeri Boğdanlılar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır.²¹⁷ Osmanlı askerlerinin çoğu şehit olmuş, Hadım Süleyman Paşa zor kurtulmuştur.²¹⁸ Süleyman Paşa'nın ordusunu yenilgiye uğratmasından dolayı Stefan'a da papa tarafından "*İsa'nın Pehlivanı*" lakabı verilmiştir.²¹⁹

²¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:78.

²¹² Miroğu, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", 230.

²¹³ Neşri, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşri Tarihi*, 2:829; Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, 3:96.

²¹⁴ Abdülkadir Özcan, "Boğdan", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 269.

²¹⁵ Erkul, "Boğdan'ın Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boğdan", 30.

²¹⁶ Hoca Sa'deddin Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 1:557-58; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:154; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, 111.

²¹⁷ Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M. = 945 H.)", 744.

²¹⁸ Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:154.

²¹⁹ Ağdere, "17. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Eflak ve Boğdan", 8; Yücel ve Sevim, *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*, 62.

Süleyman Paşa'nın Boğdan seferinde yenilgiye uğradığı II. Mehmed'e bildirildiğinde üzölmüş ve 1476 yılında Boğdan üzerine kendisi sefere çıkmaya karar vermiştir.²²⁰ II. Mehmed'in Boğdan üzerine sefere çıkacağını Boğdan Prensi de az çok tahmin etmiştir. Çünkü Osmanlının gönderdiği Süleyman Paşa ve kuvvetlerini yenilgiye uğratmış, Tuna kıyılarındaki bazı kaleler de saldırarak ele geçirmiştir. Osmanlının tekrardan Boğdan üzerine sefere çıkma ihtimalinden dolayı tek başına savaşmaya güç yetiremeyeceğinin farkına vararak Hristiyan dünyasından yardım istese de istediğı yardımı bulamamıştır. Sadece Lehistan kralı Boğdan'ı koruma altına almak için Osmanlıya tekrar bir elçi göndermiştir. Ancak II. Mehmed bu sırada Boğdan üzerine sefere çıkmış bulunuyordu. Varna dolaylarında Leh elçileriyle yapılan müzakerelerde Osmanlı Devleti Boğdan'ın vermediğı vergilerin hepsini vermesini, İstanbul'a götürölürken kaçıp Boğdan'a sığınan Cenevizlilerin iadesini ve Kilya'nın Osmanlıya verilmesini talep etmiştir. Boğdan voyvodasının bu teklifleri kabul etmemesiyle bir anlaşmaya varılamamıştır. II. Mehmed de Boğdan üzerine ilerlemeye devam etmiştir. 12 bine yakın Eflak askeri de II. Mehmed'in bu seferinde Osmanlı ordusuna katılmıştır.²²¹

Osmanlı ordusunun Boğdan sınırlarına yaklaştığını öğrenen Boğdan Prensi Stefan, ne kadar ot tahıl türü yiyecek varsa hepsini yaktırarak yiyecek tek bir şey bıraktırmamıştır. Kendi askerine yetecek kadar yiyecek alarak dağlara çekilmiştir. Ancak bu durumu önceden tahmin eden II. Mehmed İstanbul'dan gemilere erzak doldurarak herhangi bir olumsuz duruma karşı Tuna üzerinden Boğdan'a göndermiştir.²²² Osmanlı ordusu Boğdan'a ulaştığında şehirde yiyecek pek bir şey bulunamamıştır. Kuşatma sırasında şehirde kıtlık olmuştur ancak II. Mehmed askerlerine gemilerle erzak tedarik ettiğı için Osmanlı ordusu kıtlıktan dolayı zor durumda kalmamıştır.²²³

Prens, Osmanlı ordusunun karşısına çıkacak güç bulamadığı için dağı arkasına alarak ormana çekilmiştir ve güvenlik için etrafına hendekler kazdırtmıştır. Boğdan askerlerinin konumlandıkları yer Osmanlının öncü birlikleri tarafından keşfedilmiştir ve II. Mehmed askerleriyle üzerlerine yürümüştür. İki taraf karşı karşıya gelmiştir ve gün batıncaya kadar

²²⁰ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 254-55; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:154; Özcan, "Fâtih Sultan Mehmed", 241.

²²¹ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 224-25.

²²² Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, 291; Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 254.

²²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:79.

devam eden çatışmada Osmanlı askerleri top ateşlerine rağmen gayretle savaşmışlardır. Günün sonunda dayanacak güçleri kalmayan Boğdan askerleri bozguna uğrayarak kaçmaya başlamışlardır. Kaçanlar ertesi güne kadar kovalanmış, çok sayıda esir alınmıştır. Ancak Boğdan Prensi Stefan bulunamamıştır. II. Mehmed askerlerini Boğdan'ın çeşitli yerlerine göndermiş, askerler şehri yağmalayarak çok sayıda ganimet toplamıştır. Boğdan'ın merkezi sayılan Suçiova baştan sona yağmalanmış fakat Boğdan Kalesi ele geçirilememiştir.²²⁴ Askerlerin çoğunluğunun öldürülmesi ve birçoğunun da rehin alınmasıyla “Kara- Boğdan münhezim olup leşkeri kırılmıştır.”²²⁵

Boğdan Seferi'nde elde edilen ganimetlerin önemli bir kısmı yardımlarından dolayı Eflak beyine verilmiştir. Askerler arasında veba hastalığının yayılması²²⁶ ve Macarların yeni bir savaş hazırlığında olduğu haberinin alınması üzerine Osmanlı ordusu başkente geri dönmek zorunda kalmıştır. Sonraki zamanlarda Boğdan prensi II. Mehmed'e gelerek 6 bin filori vergi vereceğini ve Osmanlıya dost olmak istediğini söylemiştir. II. Mehmed de bu teklifi kabul ederek Boğdan prensini affetmiştir.²²⁷ Osmanlı tarihine II. Mehmed'in bu seferi “Kara-Boğdan Sefer-i Hümayunu” olarak geçmiştir. Böylece Boğdan'da da Osmanlı rejimi kurulmuştur. Boğdan'ı kendi hâkimiyetleri altına almak isteyen Lehistan ve Macaristan Türklerin bu hâkimiyetini kabul etmemiştir.²²⁸

II. Mehmed Boğdan seferine çıkarken Kırım beylerinden Eminek Bey'den de sefere katılmasını istemişti. Eminek Bey başta bu teklifi kabul etse de bazı olaylardan dolayı savaşa katılamamıştır. II. Mehmed'e yazdığı bir mektupta, Osmanlı ile savaşa katılmak istediklerini ancak düşman saldırısına uğradıklarını, çok sayıda şehit ve zayıat verdiklerini ve atları kalmadığı için Kırım'dan çıkamadıklarını bildirmiştir. Düşman Kırım Kalesi'ne zarar veremediği için güvende olduklarını yazarak II. Mehmed'i Boğdan zaferinden dolayı tebrik etmiştir.²²⁹

²²⁴ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 270; Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 227.

²²⁵ Erkul, “Boğdan'ın Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boğdan”, 32.

²²⁶ Özcan, “Fâtih Sultan Mehmed”, 241.

²²⁷ Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, 228.

²²⁸ Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, 3:97.

²²⁹ BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi, “Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi TS.MA.e / 757-103” (29 Haziran 881); Fevzi Kurtoglu, “İlk Kırım Hanlarının Mektupları”, *Belleten* 1, sy 3-4 (1937): 642-43.

II. Mehmed çizmiş olduğu siyasi planıyla Tuna kıyılarını kontrol altına alarak Karadeniz'den Avrupa'ya açılan bu koridora kısmi olarak hâkim olmuştur. Bu bölgeyi egemenliği altına alması hem Karadeniz siyasetine hem de Avrupa siyasetine etkili olmuştur.

Boğdan'dan sonra II. Mehmed Karadeniz'i Türk gölü getirme planını adım adım işleyerek güney ve kuzey kıyılarına hâkim olmayı başarmıştır. Bu kıyılardaki devletlerin iç karışıklıkları ve birbirleri arasındaki mücadeleler II. Mehmed'in bölgeyi fethetmesi için zemin hazırlamış, o da donanma komutanlarının da yardımıyla bu kıyılara hâkim olmuştur. Karadeniz'in Kafkasya sahillerinde kalan Taman ve Çerkezistan'a da askeri birlikler göndererek Anapa, Kupa ve Metraga'yı da 1479 yılında Osmanlı topraklarına katmıştır.²³⁰

XV. yüzyılın ikinci yarısında sadece Karadeniz'in batısında Tuna Nehri ağzındaki Kili ve Akkirman II. Mehmed zamanında kuşatılmış ancak alınamamıştır. Romen kaynaklara göre II. Mehmed'in Boğdan seferine çıkarken asıl hedefinde Kili ve Akkirman'ın bulunduğu ancak bir sonuca ulaşamadığı geçmektedir.²³¹ Kili ve Akkirman dışında boğazlarda ve Karadeniz'de tam hâkimiyet sağlanmış, siyasi ve ticari olarak Karadeniz, Osmanlı kontrolüne girmiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısı II. Mehmed'in Sünnî İslam'ın savunucusu olarak ortaya çıktığı²³² büyük bir değişim sürecidir. 1481 yılına kadar gaza faaliyetlerindeki başarısıyla Anadolu ve Rumeli'de yüzyıllarca hâkimiyet sürecek bir imparatorluk kurmuştur.

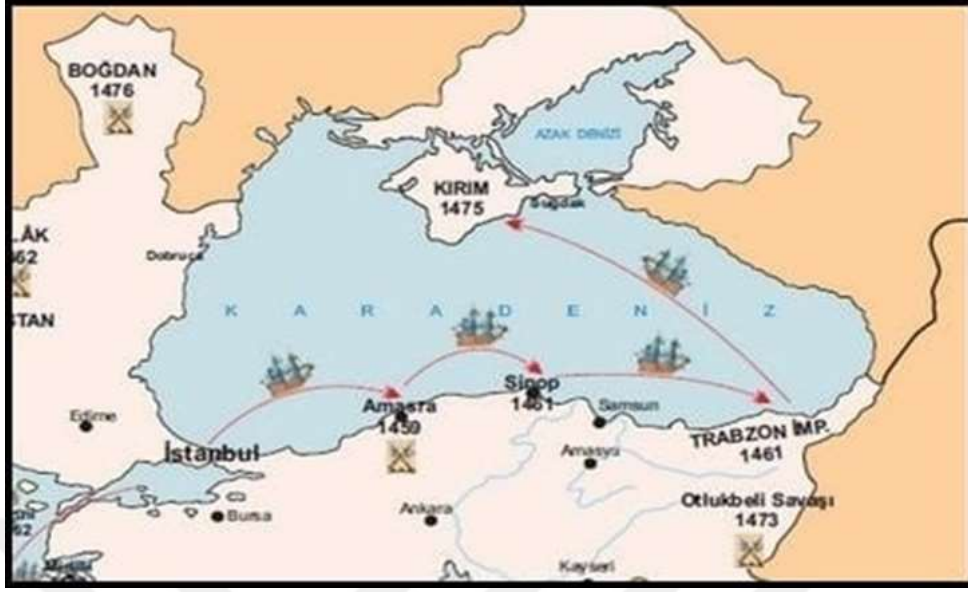
Karadeniz'in en önemli liman şehirleri II. Mehmed döneminde Osmanlı hâkimiyetine alınmış, tamamen Türk gölü haline gelmesi ise II. Bayezid zamanında tamamlanmış, Karadeniz Türklerin hâkim olduğu bir iç deniz haline gelmiştir. Boğazlar ve limanların kontrolü tamamen Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş, Osmanlının uluslararası siyasette ve ticarete önemi artmıştır.

²³⁰ Miroğlu, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", 233.

²³¹ Cengiz Fedakar ve Hakan Engin, "Erken Tarihlerde Osmanlı Serhad Kalelerinin Teftişi: Fetihlerini Müteâkip Kili ve Akkirman Örnekleri (1491-1505)", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 17, sy 2 (2022): 161.

²³² Kate Fleet, "Osmanlılar, 1451-1603: Siyasi Tarihe Bir Giriş", 47.

Şekil 1.2: II. Mehmed Döneminde Karadeniz’de Alınan Yerler²³³

1.3.2.4. Kili ve Akkirman’ın Fethi (1484)

1476 yılında II. Mehmed Boğdan üzerine sefere çıkmıştı ancak istediği başarıya tam olarak ulaşamamıştır. Boğdan’ın merkezine kadar ilerleyen II. Mehmed şehrin merkezini ele geçirse de kaleyi ele geçirememiştir. Boğdan vergiye bağlanarak Osmanlı hâkimiyetinde varlığını devam ettirmiştir. II. Mehmed zamanında gerçekleştirilen ve kısmen başarılı olunan bu seferle birlikte II. Bayezid’in Kili ve Akkirman’ı tamamen Osmanlı egemenliğine almasının temelleri atılmıştır.²³⁴

Kili ve Akkirman şehirleri Tuna Nehri yakınlarında kurulan stratejik olarak önemli liman şehirleridir.²³⁵ Bu şehirler Boğdan’ın Karadeniz’e ve dünyaya açılan kapısı konumundadırlar. Kili ve Akkirman limanları sayesinde Boğdan’ı ekonomik olarak kalkındıran önemli bölgelerdir.²³⁶ Karadeniz’in bir Türk gölü haline getirilebilmesinin önündeki tek engel Kili ve Akkirman şehirleri kalmıştır. Karadeniz’in kuzeyinde ve güneyindeki diğer bütün liman şehirleri II. Mehmed döneminde Osmanlı egemenliğine girmiştir. Boğdan ise kısmen Osmanlıya bağlanmış ve vergi ödemeyi kabul etmiştir. Kili ve Akkirman alınıp Boğdan tamamen Osmanlı hâkimiyetine girerse Karadeniz de

²³³ <https://tarihportali.net/karadenizin-turk-golu-haline-gelmesi> 30.12.2023 21.40

²³⁴ Mustafa Işık, “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”, *Karadeniz Araştırmaları*, sy 18 (2008): 21.

²³⁵ Tursun Bey, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, 200.

²³⁶ Fedakar ve Engin, “Erken Tarihlerde Osmanlı Serhad Kalelerinin Teftişi: Fetihlerini Müteâkip Kili ve Akkirman Örnekleri (1491-1505)”, 161.

tamamen Osmanlı hakimiyetine girmiş olacaktır ve Osmanlının kuzeydeki seferlerini kolaylaştıracaktır. Bu iki liman Karadeniz ve Tuna ağzında tam anlamıyla hâkimiyet sağlayabilmek için stratejik olarak önemli bölgelerdir. Kili Lehistan yolu güzergâhında, Akkırman ise Turla Nehri ağzındaydı.

II. Mehmed'in vefatından sonra oğulları Bayezid ve Cem (ö. 1495) arasında taht kavgaları çıkmış ve bu kavgalar devletin fetihlerinin bir süre duraklamasına neden olmuştur. Devlet tehlikeli bir iç savaşın eşiğine gelmiştir. Devlet erkanında Bayezid ve Cem taraftarları olarak bölünmeler yaşanmış, yeniçeriler isyana başlamıştır. Babasının yerine tahta çıkan II. Bayezid çıkmıştır ancak II. Mehmed'in politikalarını devam ettirmeye kendisini daha layık gören Cem Sultan da Osmanlı tahtına geçmek için mücadeleye girişmiştir. Kardeşi Bayezid'e elçi göndererek Anadolu'yu ona bırakmasını, İstanbul tahtının ve Rumeli'nin Bayezid'in olmasını teklif etmiştir. Teklifi kabul etmeyen II. Bayezid Bursa'da kendi adına hutbe okutan ve tahta geçmeye ısrar eden kardeşi Cem Sultanla Yenişehir'de karşı karşıya gelmiştir.²³⁷ Yenilen Cem Sultan kaçarak Mısır'a gitmiştir. Amacı hac döneminin de rastlamasıyla hac görevini eda ederek Osmanlı tahtına geçmeye tekrardan teşebbüs etmektir. Hicaz'dan dönüşte Karaman'a gelmiş, II. Bayezid'in durumdan haberdar olmasıyla iki kardeş tekrar mücadeleye girişmiş, yine Cem Sultan yenilmiş ve denizden kaçarak Rodos'a sığınmıştır.²³⁸ Cem Sultan'ın dış güçlere sığınması devleti zor duruma sokmuş, kardeşler arasındaki kavga iç mesele iken bir dış mesele haline gelmiş, durum daha da karışık bir hal almıştır.²³⁹

Cem Sultan'ın dış güçlere sığınması II. Bayezid'i zor durumda bırakmış, bunun için Avrupa'ya karşı ılımlı davranmak zorunda kalmıştır. II. Bayezid Rodos Şövalyeleri ve Venedik ile Osmanlı için pek de faydası olmayan barış antlaşmaları imzalamak zorunda kalmıştır.²⁴⁰ Yapılan anlaşmaya göre papalığa bağlı Rodos şövalyelerine Cem Sultan'ın giderleri için yıllık 45.000 altın ödemek zorunda kalmıştır.²⁴¹ Daha sonra Cem Sultan papalık tarafından Roma'ya götürülse de Fransız Kralı VIII. Charles (ö. 1497) tarafından zorla geri alınmıştır. Cem Sultan'ın her an geri gelebileceği endişesi II. Bayezid'i tedirgin

²³⁷ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 221.

²³⁸ Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Paris Milli Kütüphanesi, Ek 1047 P Nüshası, t.y., 93a-93b; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, 1:153a-153b.

²³⁹ Funda Acar, *Osmanlı İlerleyişine Macar Direnci (1300-1512)* (Kimlik Yayınları, 2019), 226-27.

²⁴⁰ Acar, *Osmanlı İlerleyişine Macar Direnci (1300-1512)*, 227.

²⁴¹ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600* (London: Phoenix, 1995), 31.

etmiş içte ve dışta devletlerle ve beyliklerle kurduğu ilişkileri gerginleşmiştir. Bir yandan Memluklerle savaşırken diğer yandan papalıkla diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır.²⁴² Cem Sultan'ın sebep olduğu siyasi sıkıntılardan dolayı II. Bayezid'in eli kolu bağlanmış, babası II. Mehmed'den daha sakın bir hükümdarlık geçirmek zorunda kalmıştır.²⁴³

II. Bayezid tahtta bulunduğu süreçte uzun süre kardeşi Cem Sultan'la mücadele etmek zorunda kaldığı için iç ve dış siyasette güç gösterememiştir. Kardeşi Cem Sultanla arasındaki uzun mücadeleler sonrasında II. Bayezid (1481-1512) hem ordu ve devlet üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak hem de Gedik Ahmed Paşa'nın öldürülmesinden dolayı rahatsız olan ve olay çıkarmaya meyilli olan yeniçerileri sakinleştirmek için sefere çıkmayı istemiştir. Bunun için II. Mehmed'in yarım kalan meselesi Boğdan üzerine sefere çıkmak²⁴⁴ II. Bayezid'in bu hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik önemli bir adım olmuştur.²⁴⁵ Zaten Osmanlı Devleti Cem Sultan meselesiyle uğraşırken²⁴⁶ Boğdan voyvodası Stefan çel Mare, Eflak sınırını geçerek Eflak'a²⁴⁷ ve Bükreş'e girmiş, Osmanlı egemenliği altındaki topraklara saldırmış²⁴⁸ ve yağmada bulunmuştur. Tuna Nehri'nde de Osmanlı'nın ticaret gemilerine korsanlar saldırmış ve zarar vermiştir.²⁴⁹ Eflak voyvodası zor durumda kalarak Stefan'ı II. Bayezid'e şikâyet etmiş, durumdan rahatsız olan II. Bayezid Stefan'ın bu cüretlerine karşılık vermeyi lüzumlu görmüştür.²⁵⁰ Karadeniz'in önemli limanlarının bulunduğu bu bölgede Stefan'ın güçlenip hâkimiyet kurması Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirme hedefinin önünde bir engel sayılmaktadır. Ayrıca İstanbul'un geçiminin sağlanabilmesi için kuzeyin kapısı sayılan Boğdan'ın hâkimiyet altına alınması gerekmiştir.²⁵¹ II. Mehmed döneminde başlayan Karadeniz'in bir Türk gölü haline getirme planının tamamlanması için Boğdan'ın da

²⁴² İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 1:131-32.

²⁴³ Kate Fleet, "Osmanlılar, 1451-1603: Siyasi Tarihe Bir Giriş", 56.

²⁴⁴ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 1:131.

²⁴⁵ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 187.

²⁴⁶ Feridun Emecen, "II. Bayezid", *İslam Tarihi ve Medeniyeti-12 / Osmanlılar 1*, ed. Mehmet Şeker, 2. Baskı, c. 12 (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 260.

²⁴⁷ Mustafa Nûri Paşa, *Netâyic 'ül-Vukûât: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, 53.

²⁴⁸ Fedakar ve Engin, "Erken Tarihlerde Osmanlı Serhad Kalelerinin Teftişi: Fetihlerini Müteâkip Kili ve Akkirman Örnekleri (1491-1505)", 161.

²⁴⁹ Demirtaş, "I. Süleyman'ın Sekizinci Seferi: Karaboğdan", 1613; Işık, "701 Nolu Tapu Tahrir Defterlerine Göre Akkirman Sancağı", 9.

²⁵⁰ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966), 71.

²⁵¹ Emecen, "II. Bayezid", 260.

alınması gerekiyordu.²⁵² Bu nedenlerden dolayı Osmanlı hükümdarı II. Bayezid Boğdan üzerine bir an önce sefere çıkmaya karar vermiştir.²⁵³

II. Bayezid, 1484 yılında Macarlarla anlaşma yapıp Balkan sınırlarını güvence altına aldığı bir sırada²⁵⁴ haracını vermediğini gerekçe gösterip Boğdan üzerine savaş ilan ederek sefer hazırlıklarına başlamıştır.²⁵⁵ Sefere çıkmadan önce akıncılar göndererek Boğdan topraklarına akınlar düzenletmiştir. Yola çıkmadan önce gemilere top tüfek, mühimmat ve erzak doldurarak Kaptan Sinan Paşa komutasında Tuna'ya göndermiş,²⁵⁶ kendisi de karadan yola çıkarak Edirne'ye varmıştır. Edirne'de yapımına ihtiyaç duyulan birtakım imaretlerin ve kültürel eserlerin²⁵⁷ temelini attıktan sonra Edirne üzerinden Tuna kıyısına ulaşmıştır.²⁵⁸ Önceden gönderdiği gemilerle Tuna Nehri'ni geçmiştir. Bu sefer esnasında Eflak Bey'i de 20.000 askeriyle²⁵⁹ Osmanlı ordusuna katılmıştır.

Tuna Nehri'ni geçen Osmanlı askerleri Boğdan'a doğru ilerlemiş, Osmanlı ordusunun üzerine doğru geldiğini gören Stefan yine savaşmaktan vazgeçip ortadan kaybolmuştur. Boğdan ordusu ortada görünmeyince Osmanlı askeri Kili ve Akkirman'a yönelmiş, önce Tuna kıyısında bulan ve önemli stratejik konuma sahip olan Kili Kalesi'ni kuşatmıştır.²⁶⁰ Çünkü “*Tuna Nehri Karaboğdan diyarının kilidi, bu şehir ol kilidin dili sayılmaktadır.*”²⁶¹ II. Bayezid karadan, Sinan Paşa da Tuna Nehri üzerinden gelerek kaleyi karadan ve denizden kuşatmışlardır. 10 gün süren kuşatmanın sonunda kale teslim olmuştur.²⁶² Osmanlı geleneği olarak kiliseler camiye dönüştürülmüş ve kaleye de İslam sancağı asılmıştır. Gayrimüslimlerden şehirde kalmak isteyen kalmaları için izin verilmiştir. Kili böylece Osmanlı topraklarına katılmış olup II. Bayezid'in kendisi kuşatarak aldığı ilk kale olmuştur.²⁶³

²⁵² Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. II (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 641.

²⁵³ Şerafettin Turan, “Bayezid II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 235; Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, 70-71.

²⁵⁴ Işık, “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”, 21.

²⁵⁵ Miroğlu, “Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi”, 263.

²⁵⁶ Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, 72.

²⁵⁷ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, II:642.

²⁵⁸ Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, c. 2 (Tabhane-i Âmire, 1279b), 42; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:236.

²⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:181.

²⁶⁰ Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 2:43; Hadîdî, *Tevârih-i Al-i Osman*, 314.

²⁶¹ Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, 73.

²⁶² Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:238; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 279.

²⁶³ Emecen, “II. Bayezid”, 260.

Kili'nin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra II. Bayezid yine Karadeniz kıyısında önemli bir liman şehri olan Akkirman'a yönelmiştir.²⁶⁴ Kırım Han'ı Mengli Giray²⁶⁵ da 50.000 Tatar askeriyle²⁶⁶ Osmanlıya olan vefa borcunu ödemek için²⁶⁷ II. Bayezid'in Akkirman Seferi'ne katılmıştır.²⁶⁸ Osmanlı kroniklerinde 50.000 asker olarak kaydedilen bu yardım Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde ise 200.000 civarı olarak geçmektedir. Seyahatnamede şu şekilde geçmektedir; “Allah'ın hikmeti o zaman Kırım Hanı Mengli Giray Han 200.000 rüzgar süratli Tatar ile Turla Nehri'ni geçerek Sultanın ayağına gelince bütün Tatarlar'a çapul etmeğe izin isteyerek Sultan Bayezid izin vermiştir.”²⁶⁹

Hem Eflak hem de Kırım kuvvetlerinin yardımıyla karadan ve denizden Akkirman kuşatılmıştır.²⁷⁰ Bu kale çok güçlü idi ve kaleye yıllarca yetecek kadar erzak depolanmıştır. Kalenin surlarının büyük bir kısmı Karadeniz ve Turla (Dinyester) Nehri'nin kıyısındadır.²⁷¹ Ayrıca karada olan surların etrafı da hendeklerle çevrilerek kale korumaya çalışılmıştır. Bu kadar korunaklı bir kaleyi sadece kuşatmayla bir sonuca varamayacağını anlayan II. Bayezid kalenin etrafındaki hendekleri toprakla doldurtmuştur. Karadan ve denizden top atışına tutulan Akkirman Kalesi'ndekiler daha fazla dayanamamış ve teslim olmuştur.²⁷² Cemaziye'l-âhirin yirmi yedinci günü kale alınmıştır.²⁷³ Artık Osmanlı toprağı olan Akkirman'da kendi halkından kalmak isteyenler kalmaya devam etmiştir. Kili ve Akkirman şehirlerinin ikisinde de şehirdekiler aman dileyerek teslim oldukları için hiçbir şekilde yağmalama yapılmamıştır. Seferden elde edilen kazançtan Mengli Giray'a yardımlarından dolayı yüklü miktarda hediye verilmiştir. II. Bayezid de kendi payına düşenden Edirne'de sosyal kurumlar yaptırmıştır.²⁷⁴ Kili ve Akkirman gibi kuzey limanlarının Osmanlı topraklarına katılması Osmanlı için iktisadi olarak oldukça önemlidir. Çünkü bu şehirler kuzeydeki ülkelerin

²⁶⁴ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 293.

²⁶⁵ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 288.

²⁶⁶ Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 2:43.

²⁶⁷ Ahmetbeyoğlu vd., *Türklerin Tarihi Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*, 345.

²⁶⁸ Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:238; Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, 3:145.

²⁶⁹ Işık, “701 Nolu Tapu Tahrir Defterlerine Göre Akkirman Sancağı”, 10.

²⁷⁰ Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 315.

²⁷¹ Tansel, *Sultan II. Bâyezî't'in Siyasî Hayatı*, 76.

²⁷² Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 2:43.

²⁷³ Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 94b.

²⁷⁴ Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 2:44.

Akdeniz'le olan ticaretlerinde önemli noktalar²⁷⁵ ve Osmanlının kuzeye dönük planlarının gerçekleşmesinde de önemli bir adım olmuştur.²⁷⁶

Boğdan'ın can damarı sayılan Kili ve Akkirman'ın alınmasıyla Boğdan maddi olarak sıkıntıya girmiştir.²⁷⁷ II. Bayezid büyük bir başarı elde etmiş,²⁷⁸ Osmanlı Devleti'nin kuzey fetihlerinin yolu açılmıştır. Osmanlının Lehistan üzerine çıkması kolaylaşmış,²⁷⁹ Kırım'la toprakları karadan birleşmiştir.²⁸⁰ Tuna boyunca sahilten ilerleyip Müslüman topraklarına zarar veren Hristiyan eşkıyalar da engellenmiştir.²⁸¹ Boğdan'ın Karadeniz'le olan bağlantısı kesilmiş, şehir ekonomik olarak zor durumda kalmıştır. Boğdan voyvodası Stefan çel Mare Venedik'ten yardım istemek için yazdığı bir mektupta Kili ve Akkirman'ın önemini anlatmak için;²⁸² *“Kili ve Akkirman'ın bütün Moldovya yani Boğdan demek olduğunu, Boğdan'ın da Macaristan ve Litvanya için bir sed teşkil ettiğini”*²⁸³ söylemiştir ve Boğdan için hayati derecede önemli olan bu limanların geri alınması için yardım talep etmiştir. Lehistan ve Macaristan'dan da yardım istemiş ancak istediği yardımı bulamamıştır. Kendisi Akkirman'ı geri almak için girişimlerde bulunmuş, bunda da başarılı olamamıştır. Bu girişimlerini haber alan Osmanlı Devleti Rumeli Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'yı Boğdan üzerine sefere göndermiştir. Hadım Ali Paşa Boğdan'a girmiş (1485), Osmanlı güçlerine karşı çıkamayacağını anlayan Stefan kaçarak Lehistan'a sığınmıştır.²⁸⁴

Osmanlı kuvvetleri Boğdan'dan geri dönünce Stefan tekrar Kili ve Akkirman'ı geri almak için 1486 yılında sefere çıkmış ancak yine Osmanlı kuvvetleri tarafından engellenmiştir. Malkoçoğlu Bâlî Bey Boğdan sınırına yerleştirilerek sınırın güvenliğini sağlamak ve akınlarda bulunmak için görevlendirilmiştir.²⁸⁵ Bâlî Bey Boğdan sınırlarına akınlara düzenlemiş ve Boğdan'nın bazı beylerini barışa mecbur bırakmıştır.²⁸⁶ Ancak Bâlî Bey

²⁷⁵ İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, 1:131.

²⁷⁶ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, 188.

²⁷⁷ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, II:642.

²⁷⁸ İnalcık, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, 30.

²⁷⁹ Işık, “701 Nolu Tapu Tahrir Defterlerine Göre Akkirman Sancağı”, 12.

²⁸⁰ Işık, “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”, 22.

²⁸¹ Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasi Hayatı*, 70.

²⁸² Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, II:643.

²⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:183.

²⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:183.

²⁸⁵ Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 294; Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan, *Tâcü't-Tevârih*, 2:45; Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:241.

²⁸⁶ Emecen, “II. Bayezid”, 261.

Stefan’la mücadele ettiği bir akında soğuk havadan etkilenen Osmanlı askerlerinin zarar görüp donmasından dolayı yenilmiştir. Bu akın Romenlerin kaynaklarında “*Gerul lui Markoşi (Malkoç) paşa (Malkoç Paşa'nın ayazı)*” olarak geçmektedir.²⁸⁷

Kaybettiği yerleri bir türlü geri almayı başaramayan Stefan, İstanbul’a elçi göndererek Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş, 1499 yılına kadar Osmanlının haraçgüzârı olarak varlığını devam ettirmiştir. 1497 yılında Leh kralı Boğdan’ı almak için teşebbüslerde bulunduğu Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında olan toprakları korumak için müdahale etmiş, Osmanlı askerleri tarafından bu teşebbüs engellenmiştir.²⁸⁸ 1499 yılında Stefan, Leh kralıyla anlaşma yaparak Osmanlının karşısına geçmek istemiş, bu isteğinde de başarılı olamamıştır.²⁸⁹ Stefan çel Mare’nin Hristiyan dünyasından istediği yardımları bir türlü alamamasıyla hayal kırıklığına uğraması Osmanlı hâkimiyetinde varlığını devam ettirmekten başka çaresi olmadığını anlamasına neden olmuştur.²⁹⁰ Osmanlıyla anlaşarak yılda dört bin altın vergi ödemesi karşılığında 1501 yılında tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ölünceye kadar Türklere sadık kalmış, oğluna da bu şekilde Türklere tabi olarak yaşamasını söylemiştir. Çünkü Türkler onun gözünde diğer milletlere göre daha güçlü ve anlayışlı bir devlet olmuştur.²⁹¹

II. Bayezid’in Kili ve Akkirman’ı Osmanlı topraklarına katıp Boğdan’ı da Osmanlı egemenliğine alması kendisi için büyük başarı olmuştur. Bu meselesinin halledilmesi devlet içindeki sorunların bir kısmının çözülmesine ve II. Bayezid’in otoritesinin sağlamlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca Kili ve Akkirman’ın alınmasıyla II. Mehmed’in başlattığı deniz politikasına devam edilmiş²⁹², Karadeniz’de tam anlamıyla egemenlik sağlanarak Osmanlı egemenliği kalıcı duruma gelmiştir.²⁹³

²⁸⁷ Guboğlu, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M. = 945 H.)”, 745.

²⁸⁸ Emecen, “II. Bayezid”, 261.

²⁸⁹ Tansel, *Sultan II. Bâyezid’in Siyasî Hayatı*, 82.

²⁹⁰ Panaite, “Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan”, 391.

²⁹¹ Mihail Guboğlu, “Fâtih’in Ştefan Çel Mare Üzerine İki Boğdan Seferi (1474-1476)”, *Belleten* 47, sy 185 (1983): 173; Kenan İnan, “II. Bayezid Dönemi”, *Türkler*, c. 9 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 745; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2:184.

²⁹² İdris Bostan, “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”, *Türkler*, c. 10 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 125.

²⁹³ Işık, “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”, 22.

II. Mehmed döneminde Cenevizlilerin hüküm sürdüğü Amasra Limanı, Candaroğulları hâkimiyetindeki Sinop, Cenevizlilere ait son koloni olan Kefe şehirlerinin fethedilmesi ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun yıkılması; II. Bayezid devrinde de Kili ve Akkirman şehirlerinin Osmanlı topraklarına katılması ile Karadeniz çevresi Osmanlı egemenliğine girerek Karadeniz tamamen bir Türk gölü haline gelmiştir.²⁹⁴ II. Bayezid devrinde Karadeniz'de alınan yerler II. Mehmed dönemine göre daha az olsa da bu dönemde II. Mehmed zamanında fethedilen yerlerde Osmanlı düzeni sağlamlaştırılmıştır.²⁹⁵

1.4. Karadeniz Kıyılarında Fethedilen Bölgelerde Dini Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nin fetih politikasının gereği fethedilen yerlerde İslam'ı yaymak için düzenlemeler yapılmıştır. İstanbul'un fethi ve devletin imparatorluğa dönüştürülmesinden sonra Osmanlı padişahları İslâm'ın gâzâ anlayışını daha çok benimsemişler,²⁹⁶ bu yetkinin sadece kendilerinde olduğunu düşünmüşlerdir. Fetih politikalarını buna göre düzenlemişler ve bu doğrultuda hareket etmişlerdir. Fethedilen bölgeyi yeniden canlandırmak ve demografik yapısını kendi lehine çevirmek için çalışmalar yapmışlardır. Buraları yeniden düzenlemek için şehir halkından bir kısmı farklı bölgelere sürgün edilmiş, boş kalan yerlere de devletin kendi belirlediği bir kesim yerleştirilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed “*isteyen gelip İstanbul'da mülk tutan tutsun*” diye ülkenin diğer bölgelerine haberciler göndermiştir. Diğer şehirlerden zengin, fakir fark etmeden insanları gönüllü veya sürgün yoluyla İstanbul'a yerleştirmiş, şehrin nüfusunu artırmak, dinî ve iktisadî olarak canlandırmak ve yeniden imaret etmek için uğraşmıştır.²⁹⁷ Bu politikasını diğer fethettiği şehirlerin bir kısmında da devam ettirmiş, Amasra, Trabzon ve Kefe gibi yeni fethedilen şehirlerin demografik olarak yeniden düzenlenmesinin yanı sıra buralarda yaşayan esnaf, meslek erbabı ve çiftçileri sürgün ederek İstanbul'a yerleştirmiştir. Fetihle ele geçen kölelerden bir kısmını sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için İstanbul'a sürmüştür.²⁹⁸

²⁹⁴ K Bulunur İlker, “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)”, içinde *Omeliyan Pritsak Armağanı*, ed. Mehmet Alpargu ve Yücel Öztürk (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2007), 527.

²⁹⁵ Ahmetbeyoğlu vd., *Türklerin Tarihi Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*, 222.

²⁹⁶ Kıvami, *Fetih-name- i Sultan Mehmed*, 38.

²⁹⁷ Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*, 2:708.

²⁹⁸ Demirtaş, “İstanbul’a Zafer Hediyesi: Sürgünler”, 48-50.

Amasra'nın fethi sonrasında II. Mehmed tarafından bölgenin İslamlaşması ve Türkleşmesi için Eflani Kalesi'nde yaşayan Osmanlı halkı Amasra'ya yerleştirilmiştir.²⁹⁹ Böylece hem bölgede sosyal yapı yeniden canlanmış hem de şehirde İslamlaşmak adına adımlar atılmıştır. Ayrıca fetihten sonra Amasra Kalesi içerisinde bulunan eski bir Bizans kilisesi camiye çevrilerek cuma namazı kılınmıştır.³⁰⁰

Şekil 1.3: Amasra Fethedildikten Sonra Kiliseden Dönüştürülen Fatih Camii³⁰¹

Trabzon'un fethinden sonra II. Mehmed tarafından Rum Devleti'nin yöneticileri olan hanedana eman verilmiştir. Kommen ailesi deniz yoluyla önce İstanbul'a oradan da Edirne'ye gönderilmiş, kendilerine arazi tahsis edilmiştir.³⁰² Trabzon şehrinde çalışan memurlar ve şehrin ileri gelen zenginleri de mal varlıklarıyla birlikte İstanbul'a gönderilmişlerdir. Trabzon'daki egemen sınıf azaltılarak Amasya, Niksar gibi Türk şehirlerinden insanlar Trabzon'a getirilerek şehre yerleştirilmiş,³⁰³ memurlar görevlendirilerek yeni bir yönetim kurulmuştur.³⁰⁴ Erkeklerden bir kısmı Yeniçeri Ocağına asker olarak alınmış, bir kısmı II. Mehmed'in hizmetlisi olmak üzere başkente

²⁹⁹ Hoca Sâdettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, 1979, 3:40; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 252.

³⁰⁰ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561)*, 263.

³⁰¹ <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2726>

³⁰² Solakzâde, *Solakzâde Târihi*, 224.

³⁰³ Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*, 2:752.

³⁰⁴ Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, çev. Demet ve Heath Lowry, 3. Baskı (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005), 21-28.

gönderilmiştir. Fetih sırasında şehir nüfusunun yirmi bin civarında olduğu tahmin edilmiş ve sürgünlerle bu sayı değişmiştir. Zorunlu olarak Trabzon'a yerleştirilen 1300'e yakın kişi bulunmaktadır. Bu sayı şehirdeki Müslüman nüfusun %78.3'lük kısmını oluşturmaktadır. Gönüllü olarak şehre gelip yerleşenler ise Müslüman nüfusun %21.7'sini oluşturmaktadır.³⁰⁵ II. Mehmed önceki fethettiği şehirlerde yaptığı gibi burada da mescitler inşa ettirmiş,³⁰⁶ şehirdeki Panagia Chrysocephalos Kilisesi (günümüzde Fatih Camii olarak bilinmektedir) fethin simgesi olarak camiye çevirmiş ve içinde namaz kılmıştır. Cami, XV. yüzyılda şehirdeki en büyük camidir. XVI. yüzyılda yaşayan Trabzonlu Mehmet Âşık "*Menâzirü'l-avâlim*" adlı eserinde cami hakkında şöyle yazmıştır: "*Ortahisar'da eski ve büyük bir cami (cami-i atik) vardır. Fetihden önce burası Hristiyanların elinde olan bir kilisedi. Fatih Sultan Mehmet cuma namazını burada kılardı.*"³⁰⁷

Şekil 1.4: II. Mehmed Döneminde Kiliseden Dönüştürülen Fatih Cami

II. Mehmed Trabzon'dan sonraki seferlerinde de iskân politikasına devam etmiş, bir yandan İstanbul'un kalkınmasını sağlarken diğer yandan fethedilen bölgelerin de gelişmesini ve İslamlaşmasını sağlamış, buralarda hâkimiyetini güçlendirmiştir.

³⁰⁵ Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, 27-29.

³⁰⁶ Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 160.

³⁰⁷ Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, 31-32.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ'DE TİCARİ FAALİYETLERİ

2.1. Osmanlı Dönemine Kadar Karadeniz'de Ticaret

Avrupa'dan Orta Asya'ya giden iki ana ticaret yolu bulunmaktadır. Birincisi “*Kuzey Ticaret Yolu*” denilen ve Karadeniz'den geçip Orta Asya'ya, Çin'e ve Hindistan'a giden karayoludur. İkincisi ise güney kesimden Suriye ve Mısır'dan geçip doğuya doğru giden ve güzergâhının çoğunu deniz yolunun oluşturduğu ticaret yoludur. Her iki yolun da Tebriz ve Bağdat'a giden kavşak noktaları bulunmaktadır.³⁰⁸ Karadeniz üzerinden geçen bu büyük ticaret yolu geçtiği bölgenin ticari hâkimiyetini elinde bulunduranlara da kazanç sağlamıştır. Karadeniz'in ticaret yolu üzerindeki bulunduğu konum, balık çeşitlerinin çokluğu, kıyılarındaki ormanlık alanlar ve bu alanların avlanma için müsait ve verimli olması tarihin ilk zamanlarından beri tacirlerin uğrak noktası olmasına neden olmuştur. Boğazlar aracılığıyla Akdeniz'e bağlanan Karadeniz, Tuna Havzası'yla Avrupa içlerine kadar uzanması ve doğu ile batı arasında köprü olacak bir pozisyonda bulunmasıyla da ticari alanda bir mübadele yeri haline gelmiştir. İlk çağlardan beri çeşitli milletler Karadeniz'de ticaret yapmak için gelmişler, koloniler kurarak Karadeniz, Asya ve Avrupa arasındaki ticari ürünlerin taşınmasını kontrol etmeye çalışmışlardır.³⁰⁹

Karadeniz'in batısı ve kuzey kıyılarında nüfusun yoğunluğu fazla değildir ancak çok miktarda tahıl, et, balık ve diğer hayvan ürünleri üretilmiştir. Karadeniz'in güney kıyıları ve Akdeniz bölgesinde ise nüfus bakımından yoğunluk bulunmaktadır ancak buralarda yaşayanlar hayatlarını devam ettirebilmek için Karadeniz'in kuzey kıyılarında üretilen

³⁰⁸ A. Howe Lybyer, “Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları”, çev. Necmi Ülker, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 3, sy 1 (Haziran 1987): 142.

³⁰⁹ Bakır ve Berberoğlu, “Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret”, 162.

ürünleri satın alma ihtiyacı duymuşlardır. Aldıkları ürünlerin karşılığında onlar da kuzey bölgesindeki Kili, Akkirman, Kefe limanlarına şarap, zeytinyağı, kurutulmuş meyve, mücevherat, kumaş ve ilaç gibi lüks ürünler ve ipek, pamuk ve kenevirden üretilen kumaşlar³¹⁰ satmışlardır. Böylece Karadeniz'in kıyıları arasında bir ticaret ağı oluşmuştur ve iki taraf ekonomik olarak birbirlerini tamamlamışlardır.³¹¹ Bu ticaret ağı boğazlar üzerinden geçtiği için boğazların hâkimiyeti elinde olan devletler Karadeniz ticaretinde daha çok söz sahibi olup, Karadeniz'i kontrol eden güç o olmuştur. Buna göre, Bizans Devleti, boğazlara hâkim olduğu XIII. yüzyıla kadarki süreçte Karadeniz'de üstün güç olmuştur. XIII. yüzyıl başlarında ise Bizans, Anadolu Selçukluların güçlenmesiyle bir yandan Türk tehdidi diğer yandan da Latin tehdidi altında kalarak zayıflamış, bu tehditlere karşı koyacak güç bulamadığı için de Venediklilerle ticari anlaşma yaparak onlara imtiyazlar tanımıştır.³¹² Böylece Venedikliler ilk defa Karadeniz'e çıkma hakkı elde etmiştir. Bu süreçte Venediklilerin rakibi olan Cenevizliler henüz Karadeniz ticaretinde tam olarak hak elde edememişlerdir.³¹³

Venediklilerin de desteğiyle Haçlılar tarafından İstanbul işgal edilinceye kadar Karadeniz ticareti Venedik ve Bizans egemenliğinde kalmıştır. 1204 yılında Haçlı seferleri sırasında İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesiyle Bizans parçalanmış, bu değişim Karadeniz ticaretini de etkilemiş, Ege'nin batısıyla İstanbul ve çevresindeki ticarete Venedikliler hâkim olmuştur.³¹⁴ Ayrıca Haçlı Seferleri'nden dolayı Karadeniz'in önemi artmış, Mısır limanları önem kaybetmeye başlamış, buradaki ticari potansiyel Suriye ve Karadeniz limanlarına geçmeye başlamıştır.³¹⁵ Akdeniz'den Asya'ya giden ticaret yolları Bağdat ve Kızıldeniz'den doğuya ulaşırken Haçlı Seferleri'yle birlikte bu yol önemini kaybetmiştir. Böylece Karadeniz XIII. yüzyıl başlarında Haçlı Seferleri'nin etkisiyle

³¹⁰ Bulunur, "Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)", 527.

³¹¹ Mehmet Tezcan, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya* (Trabzon: Serander Yayınları, 2012), 358.

³¹² Almas Sabir Javadova, "The Trade Centers of the Southern Black Sea Region And the International Trade Relations of Azerbaijan Before the Ottoman Invasion", *Reconstructing the Past: Journal of Historical Studies* 1, sy 2 (Temmuz 2023): 32.

³¹³ Bakır ve Berberoğlu, "Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", 162.

³¹⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 328; Tezcan, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, 360.

³¹⁵ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", 361.

küresel alanda önem kazanmıştır.³¹⁶ Romanyalı tarihçi George Bratianu (1898-1953) ifadesiyle "*Karadeniz, uluslararası ticaretin odak noktası*" olmuştur.³¹⁷

Haçlı seferleri sonrasında devletler arasında ticari menfaatlerden kaynaklanan siyasi gruplaşmalar oluşmuştur. XIII. yüzyılda Karadeniz ticaretinde bu siyasi gruplaşmalar ön plana çıkmıştır. Bir tarafta Memlük (Kölemen) Devleti (1250-1517), Altın Orda Devleti ve Venedikliler yer almıştır. Bu grubun en büyük amacı Kıpçakların Altın Orda tarafından Memlük Devleti'ne köle olarak satılmasıdır. İki devlet arasındaki ticarete kölelerin taşınması da Karadeniz üzerinden Venedikliler tarafından sağlanmıştır. Diğer tarafta ise İlhanlı Devleti, Bizans ve Cenevizliler bulunmaktadır. Bu grup eski gücünü kaybeden Bizans'ın İlhanlı Devleti ve Cenevizlilerden güç alarak yeniden yükselme gayretlerinin sonucudur.³¹⁸ Latinler tarafından toprakları paylaşılan Bizans İmparatorluğu, Latinlere karşı Cenevizlilerden yardım alacağını düşünerek karşılıklı menfaatler doğrultusunda Cenevizlilerle Nymphion Anlaşması (Kemalpaşa Anlaşması) yapmışlardır.³¹⁹ Bu anlaşmaya göre Cenevizliler Karadeniz'de istediği gibi ticaret yapabilecekler, koloniler kurabilecekler, Karadeniz ticaretinden kazanç sağlayabileceklerdir.³²⁰ Cenevizlilerin asıl amacı Bizans'a yardım ederek ticaret için aldıkları imtiyazlarını artırmak, Venediklilerin sahip olduğu haklara sahip olmak ve Venediklileri geri planda bırakmaktır. Papadan da yardım isteyerek bu anlaşmanın sınırlarını oldukça geniş ve kapsamlı hale getirmişlerdir. Kendilerine özel ticari alanlara sahip olmuşlar, Galata da dahil olmak üzere Karadeniz kıyılarına yayılmışlardır.³²¹ Kuzey kıyılarda Kefe'de, Anadolu kıyılarında da Amasra ve Trabzon'da³²² koloniler kurmuşlardır.

İstanbul Latinlerin hâkimiyetindeyken Venedikliler de burada değişik ticari imtiyazlar elde etmişler ancak Bizans tekrardan güçlenip İstanbul'a hâkim olunca bölgedeki ticari üstünlük Cenevizlilerin eline geçmiştir. Karadeniz'i sadece Cenevizlilere bırakmak

³¹⁶ Michel Balard, "The Black Sea: Trade and Navigation (13th–15th Centuries)", *Vorträge und Forschungen*, 08 Şubat 2019, 182.

³¹⁷ Balard, "The Black Sea: Trade and Navigation (13th–15th Centuries)", 181.

³¹⁸ Yücel Öztürk, "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy 97 (Ağustos 1995): 117.

³¹⁹ İnalcık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, 251.

³²⁰ Mustafa Daş ve Türkmen Törel, "XIV. ve XIX. Yüzyıllarda Batılı Seyyahların Gözüyle Karadeniz Ticareti", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canık* (Samsun Uluslararası Sempozyumu, Samsun, 2012), 843.

³²¹ Bakır ve Berberoğlu, "Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", 162.

³²² Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası", 206.

istemeyen Venedikliler Bizans'la olan eski anlaşmalarını 1264 yılında yenileyerek tekrar imtiyazlar elde etmişler, bu sefer Ege Denizi ile sınırlı kalmayarak Karadeniz'e açılmışlar ve Karadeniz pazarına ortak olmuşlardır. Bu imtiyazlar Bizans'ın Venedik ve Cenevizlilere bağımlı olmasına ve Karadeniz ticaretindeki hâkimiyetinin azalmasına sebep olmuştur.³²³ İstanbul'un tahıl ihtiyacının karşılanması karşılığında onlara gümrüklerde kolaylık sağlamış, istedikleri gibi hareket etmelerine izin vermiştir. Karadeniz'in tüm "tahıl, gıda ürünleri, et ve balık gibi diğer ticari ürünler" İtalyanların hâkimiyetine geçmiştir.³²⁴

İtalyan devletler Karadeniz kıyılarındaki diğer devletlerin hükümdarlarıyla da mal akışının sağlanması ve gümrük gelirlerinin artırılması gibi konularda sadakatlerini gösterip anlaşmalar yaparak kıyılarda sağlam kaleler kurmuşlardır.³²⁵ Her biri farklı limanlara koloniler kurarak önemli ticari kaynaklara sahip olmuşlardır. Cenevizli ve Venedikli tüccarlar bu koloniler sayesinde Karadeniz'de her türlü ticari ürünün taşımacılığını yapmış, doğu-batı ve kuzey-güney limanları arasındaki ticari ağları sayesinde güneyden ve doğudan gelen ürünleri Karadeniz'in diğer limanlarına ulaştırmışlardır. Batılı seyyah Clavijo Trabzon'daki Venedik ve Cenevizlilere ait bu kolonilerden seyahatnamesinde şöyle bahsetmiştir;

*Deniz sahili boyunca uzanan cadde şehrin havalisinden birine varıyor. Burası gerçekten de görülmeye değer bir yerdir. Çünkü şehre gelen bütün mallar burada satılıyor. Denize yakın bir yerde sağlam duvarlarla çevrilmiş iki tane kale vardır. Bunlardan biri Venediklilere, biri Cenevizlilere aittir. Her biri de bu kaleleri imparatorun muvafakatiyle kurmuştur.*³²⁶

Venedik ve Cenevizlerin yanı sıra Floransa da Karadeniz ticaretine katılmıştır. Floransa, daha önce topraklarına kattığı Pisa'nın ticari ayrıcalıklarına ve onlara tahsis edilen yerlere hâkim olmak için Bizans'la anlaşma yapmıştır. Ancak Karadeniz'de ticari olarak çok fazla faaliyette bulunamamıştır.³²⁷ İlk olarak 1429'da Floransa kadırgaları ticaret için

³²³ Tezcan, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, 362.

³²⁴ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 329.

³²⁵ Tezcan, *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, 362.

³²⁶ Ruy Gonzales De Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*, çev. Ömer Rıza Doğrul, 1. Baskı (İstanbul: Kesit Yayınları, 2007), 64.

³²⁷ İlhan Erdem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu (1243-1258)", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XIV, sy 38 (2005): 54.

Karadeniz’e girmişlerdir. 1462’ye kadar her yıl devam eden bu seferler Trabzon’un Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle sonlanmıştır.³²⁸

Haçlı seferleri sonrasında oluşan Karadeniz’deki gruplaşmalar da en çok İtalyan devletlerin işlerine yaramıştır. Çünkü gruplardaki değer devletlerin İtalyanlara karşı koyacak kadar güçlü donanmaları bulunmamaktadır. Bu yüzden Osmanlı hâkimiyetine kadar Venediklilerle Cenevizliler Karadeniz ticaretinde etkili olmuşlar, Karadeniz ticaretine uluslararası nitelik kazandırmışlardır. Ayrıca bu gruplaşmalar sayesinde kavga ortamı ortadan kalktığı için Karadeniz ticareti canlanmıştır.³²⁹

XIII. yüzyılda Memlûk Devleti’nin ortaya çıkarak Akdeniz ticaretinde etkili olması da Karadeniz ticaretinin seyrini değiştirmiştir. Çünkü papalık Memlûklerle ticareti yasaklamış, bu da İtalyan devletlerin Karadeniz’de ticarete yönelmelerine sebep olmuştur. Bu durum Karadeniz limanlarının özellikle Tebriz’e bağlanan Trabzon Limanı’nın ve doğu ticaret yolunun güzergâhında bulunan Kefe’nin öneminin artmasına neden olmuştur. Anadolu’dan geçip Karadeniz’e bağlanan ticaret yolları da bu sayede canlanmış, “Ermenistan, Sivas, Tebriz” yolu ürün taşımacılığı için oldukça güvenli ve uygun bir güzergâh olmuştur. Memlûk Devleti de Avrupa’dan temin edemediği ürünleri Anadolu’yu kullanarak Karadeniz limanlarından temin etmeye çalışmıştır.³³⁰

Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Karadeniz ticaretinde etkin iki güç daha vardı: Selçuklu Devleti ve Trabzon Rum İmparatorluğu. Selçuklu Devleti hem Bizans’a karşı üstünlük kurarak hem de Trabzon Rum İmparatorluğu’na karşı gösterdiği faaliyetlerle Karadeniz ticaretinde söz sahibi olmuştur. Çünkü buradaki ticaret Bizans’a ya da Trabzon Rum İmparatorluğu’na terkedilemeyecek kadar önemlidir. Trabzon Rum İmparatorluğu tahtında Bizans’ın varisi olan Komnenoslar hüküm sürmektedir ve Karadeniz ticaretinin güvenliğini tehlikeye atmışlardır. Ticaret için çeşitli bölgeden gelen tacirler mallarının soyguna uğramaları ve yağmalanmaları ile karşı karşıya kalmışlardır. Selçuklu Devleti ticaret faaliyetlerinin devamını sağlayabilmek için Komnenoslarla mücadele ederek ticaret yollarının güvenliğini sağlamış, Sinop ve Samsun liman kentlerini kontrol altına

³²⁸ Balard, “The Black Sea: Trade and Navigation (13th–15th Centuries)”, 190.

³²⁹ Öztürk, “XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti”, 117-18.

³³⁰ Bakır ve Berberoğlu, “Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz’de Uluslararası Ticaret”, 166.

alarak Kayseri ve Sivas yönünden gelip Karadeniz'e çıkan ticaret yolunu güvenli hale getirmiş, kuzey-güney yönündeki ticareti tekrar aktif hale getirmiştir.

Anadolu'dan Karadeniz'in kuzeyine taşınan ticaret ürünlerinin en önemlileri arasında pamuklular, ipekliler ve baharatlar önemli yer tutmaktadır. Karadeniz'i Güney Rusya'ya bağlayan Suğdak Limanı başta olmak üzere kuzey limanlarından da Anadolu'ya taşınan kürk ve köleler Karadeniz üzerinden yapılan ticaretin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. XIV. yüzyılda Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum İmparatorluğu arasındaki mücadele limanları ikiye ayırmış, Müslüman tacirler Selçuklu hâkimiyetindeki Samsun ve Sinop Limanı'nı kullanırken gayrimüslim tacirler da daha güvenli olduğu düşüncesiyle Trabzon Limanı'nı kullanmıştır.³³¹ Anadolu'nun içlerine kadar uzanan kara yollarının çıkış noktasında bulunan Samsun ve Sinop Limanları da Karadeniz transit ticareti için önemli noktalar olmuştur.³³² Bu siyasi hadiseler sonucunda Selçuklu Devleti, Moğolların Anadolu'yu istila etmesine kadar³³³ Kafkasya'dan İstanbul'a, Trabzon'dan Kırım'a kadar uzanan istikamette gerçekleşen ticari faaliyetlerin hâkimi olmuştur.³³⁴ Trabzon Limanı da dahil olmak üzere Karadeniz kıyısındaki Samsun, Sinop ve Amasra limanları buralardan geçen tacirlerin uğradığı önemli noktalar olmuştur. Selçuklu Devleti'nin bu hâkimiyeti Venedik ve Cenevizliler gibi ticaret ve taşımacılık değil de limanlardaki ticaret gemilerinin ve tacirlerin güven içinde ticaretlerini yapmaları ve gümrüklerden geçen tacirlerden vergi almaktan ibaret olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hâkimiyeti öncesinde Anadolu kıyılarında Selçuklu ve Trabzon Rum İmparatorluğu mücadeleleri sürerken Karadeniz'in kuzeyindeki ticaret yolları da Altın Orda Devleti'nin kontrolünde olmuştur. Karadeniz ticaretinin canlanmasında Altın Orda Devleti'nin uyguladığı ticari politikalar da etkili olmuştur. Bölgenin siyasi düzenini sağlamaları, ticarete teşvik için faaliyetlerde bulunmaları ve tacirlerin güvenliğini sağlamaları Kefe, Trabzon ve Tebriz arasındaki yolun işlevsellik kazanması, Tana ve Astrahan şehirlerindeki ticari faaliyetlerin artmasına etki etmiştir. Ayrıca Altın Orda Devleti'nin stratejik olarak kuzey ticaret yolunun üzerinde

³³¹ Aksoy, "Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri", 98-101.

³³² Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası", 215.

³³³ Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 2. Baskı (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019), 219.

³³⁴ Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, 89-95.

bulunmasından dolayı doğu ve batı arasındaki ticarete önemli bir yeri bulunmaktadır.
XIV. yüzyılın başında yazılan bir seyahatnamede bununla ilgili şöyle denilmektedir:

*Kim ki Cenova ve Venedik'ten Çin'e gitmek isterse; alabildiği kadar keten kumaş, ince ve kalın çuha satın almalı sonra direkt yolun bulunduğu Tana'ya gitmelidir. Orada öküzlerin, atların veya develerin çektiği arabalarla karayolundan mallarını naklettirebilir. Tana ile Hacitarhan arasındaki yol öküzlerin çektiği arabalarla 25, develerin çektiği arabalarla ise 12 günlük bir yoldur. Bu yol üzerinde güvenliği sağlamak üzere silahlı Moğol ve Tatarlarla karşılaşmak mümkündür.*³³⁵

Altın Orda Devleti de Karadeniz ticareti için Cenevizlilerle anlaşma yapmıştır. Anlaşma sonucunda Balaklava ve Suğdak gibi ticari limanların Cenevizlere bağlı olacağına ve vergiden muaf tutulacağına karar verilmiştir. Cenevizliler böylece kuzey Karadeniz'deki ticaretin merkezi sayılan Kefe'de koloniler kurmuşlar, Kafkaslardan İran'a, oradan da Asya'ya uzanan ticaret yolundan faydalanmaya başlamışlardır.³³⁶ Böylelikle Karadeniz'in neredeyse her tarafında kolonileri olan İtalyanlar, Tebriz'e, Türkistan'a ve Çin'e ulaşarak ipekli malları direk üretildiği yerden alarak geri dönmüşler ve kendi limanlarından dağıtımını yapmışlardır.³³⁷

Moğolların XIII. yüzyıl ortalarında Anadolu'yu da istila etmesi buradaki ticaret faaliyetlerine de zarar vermiş, o dönemde Doğu Karadeniz ticaretini elinde bulunduran Selçuklu Devleti ve Trabzon Rum İmparatorluğu ekonomik olarak zorluklar yaşamıştır. Moğollarla yapılan anlaşmalar sonucunda ticaret faaliyetleri yeniden artmaya başlamış ancak Selçuklular Moğolların talep ettiği ağır vergileri ödemekte sıkıntı yaşamıştır.³³⁸ Selçuklunun Moğollara yıllık olarak ortalama 360 ile 400.000 dinar arasında para, köleler, cariyeler ve eğitimli köpekler vermesi kararlaştırılmıştır. Üstelik Anadolu'ya gelen Moğol elçilerinin de masraflarını Selçuklu Devleti'nin ödemesine karar verilmiştir.³³⁹

Moğol akınları sonucunda Altın Orda Devleti ile Timur (1370-1405) arasındaki mücadele Kefe sahillerinin ve Altın Orda şehirlerinin tahrip edilmesine yol açmıştır. Orta Asya'ya

³³⁵ Ekrem Kalan, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları'nın Ticaret Politikaları", *Avrasya Etüdleri* 45, sy 1 (Haziran 2014): 49.

³³⁶ Öztürk, "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", 119.

³³⁷ Altay Tayfun Özcan, "Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam", *MUTAD* VII, sy 1 (2020): 93.

³³⁸ Bakır ve Berberoğlu, "Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", 170.

³³⁹ Erdem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu (1243-1258)", 54.

giden ticaret yolunun güzergâhında bulunan Altın Orda şehirleri Azak ve Astrahan Timur tarafından tahrip edilmiş, bu tahribat Altın Orda Devleti'nin zayıflamasına ve Karadeniz'deki ticari faaliyetlerin Trabzon Limanı'na kaymasına neden olmuştur. Seyyah Barbaro seyahatnamesinde bu olaydan şöyle bahsetmiştir; “*Bu sıralar küçük ve harabe bir şehir durumunda olan burası geçmişte büyük, meşhur bir yermiş. Astrahan Timur tarafından tahrip edilmeden önce Suriye yolundan gelen baharat ve ipek Astrahan üzerinden Tana'ya getiriliyordu.*”³⁴⁰ İtalyan tüccarlar da Kafkasya'da bulunan bu şehirleri zamanla ticaret için kullanmış, Venedikli bir tacir “*7.500 düka değerindeki keten ve yün kumaşlarını Kafkasya ipeklileriyle*” değiştirmek için Tana'ya gelmiştir³⁴¹

Moğol istilasası sonrasında Karadeniz'in kuzey kesimlerinden Kafkasya, İran, Anadolu ve Ortadoğu'ya kadar ticaret yollarında Moğol hâkimiyeti yaşanmaya başlanmıştır. Ancak Moğolların izlediği ticari politika bölgenin yerli halkına zarar vermiştir. Moğollar ve Selçuklulardan sonra Karadeniz kıyılarında kurulan beyliklerden özellikle Sinop civarında kurulan Pervaneoğulları Karadeniz ticareti için Venedik ve Cenevizlilerle mücadele etmiştir. Karadeniz ticaretindeki bu hâkimiyet mücadelesi Osmanlı Devleti'nin güçlenip bölgeye hâkim olmasına kadar devam etmiştir.

2.2. Osmanlı Döneminde Karadeniz Ticareti

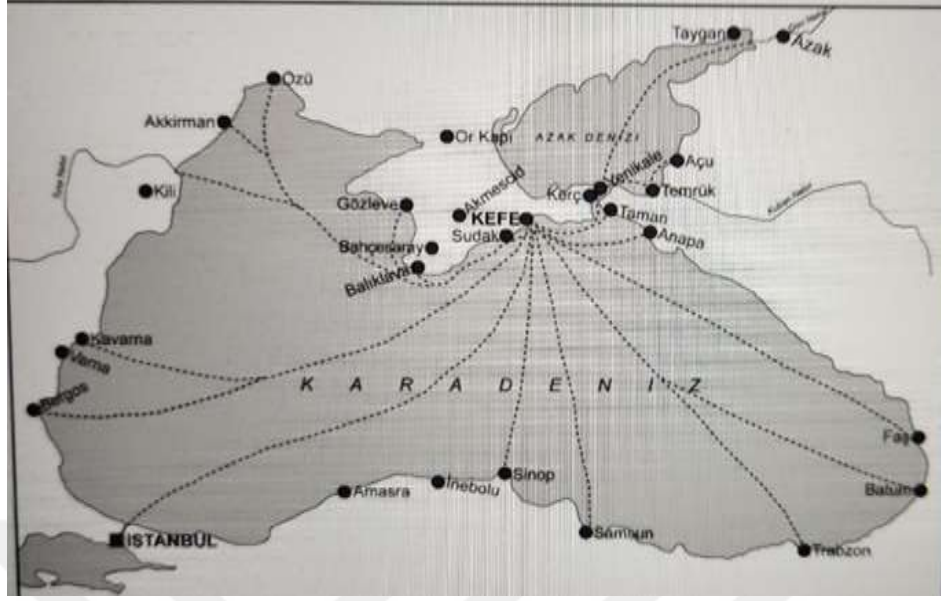
Osmanlı hâkimiyetine kadar Karadeniz'de ticari faaliyetler çok uluslu bir yapıda olmuştur. 1453 yılında Osmanlı Devleti İstanbul'u fethedip Karadeniz'e açılmaya başladığında Karadeniz'de ağırlıklı olarak Cenevizliler ve Venedikliler ticari faaliyetler yapmıştır. II. Mehmed zamanında boğazlarda hâkimiyet sağlanmış, Karadeniz'in güney limanları ve kuzey kıyılardaki Kefe, Azak limanları alınmış, II. Bayezid döneminde de Kili ve Akkırman'ın alınmasıyla Karadeniz'de artık Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır.³⁴² Yabancıların buradaki ticareti yavaş yavaş azaltılmaya başlanmıştır. Siyasi ve idari olarak yönetimi Osmanlıya geçen Karadeniz'in ticari yönetimi de kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

³⁴⁰ Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, çev. Tufan Gündüz, 4.Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022), 32.

³⁴¹ Özcan, “Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam”, 98.

³⁴² Géza Perjés, *Mohaç Meydan Muharebesi*, çev. Şerif Baştav, 2.Baskı, 4 (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 4.

Şekil 2.1: Karadeniz Kıyılarındaki Önemli Liman Şehirleri Ve Deniz Ticaret Ağları³⁴³

II. Mehmed Karadeniz’i ve çevresini siyasi olarak Osmanlı hâkimiyetine aldıktan sonra her ne kadar amacı başkente kaynak sağlamak ve varlıkları bile tehdit unsuru olan Venedik ve Cenevizlileri boğazlardan ve Karadeniz’den uzak tutmak olsa da Karadeniz’deki ticari faaliyetleri tamamen egemenliğine almak için beklemiş, ticareti de kontrol altına alana kadar yabancıların ticari konumundan faydalanmıştır. II. Mehmed’in planı Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz ticaretindeki etkisini yavaş yavaş yok etmektir.³⁴⁴ Cenevizlilerin Karadeniz’de 35 duraktan oluşan bir ticari hatları bulunmaktaydı. Venediklerin ise Suğdak, Trabzon ve Azak’ta durakları bulunmaktadır.³⁴⁵ Karadeniz’in güneyi ile kuzeyi arasında yoğun bir şekilde ticari faaliyetlerini sürdürmektedir. Karadeniz’den Kafkas bölgesine, oradan da İran’a ve Tebriz’e kadar ulaşmışlardır. Karadeniz’de ticari ağları bulunan bu İtalyan devletlerine imtiyazlar vererek³⁴⁶ Osmanlıya vergi vermeleri karşılığında buradaki ticari faaliyetlerine devam etmelerine izin vermiştir. İtalyan tacirlere 1479 yılında II. Mehmed tarafından verilen bu

³⁴³ Ensar Köse, “Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5, sy 12 (Temmuz 2015): 29.

³⁴⁴ Funda Demirtaş ve Yasemin Başkır, “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Limanı’nın Karadeniz Ticaretindeki Rolü” (EU 3rd International Conference On Humanity And Social Sciences, Tiran, 2023), 92.

³⁴⁵ Hüseyin Kayhan, “Selçuklular Devrinde Karadeniz Çevresindeki Şehirlerde Ticaretin Gelişimi”, içinde *Geçmişten Günümüze Karadeniz’de Ulaşım*, ed. Mehmet Okur (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2020), 67.

³⁴⁶ Almas Sabir Javadova, “The Trade Centers of the Southern Black Sea Region And the International Trade Relations of Azerbaijan Before the Ottoman Invasion”, 34.

izin II. Bayezid zamanında 1482 yılında yenilenmiştir.³⁴⁷ Anlaşmanın yenilenmesiyle İtalyan tacirler önceki ayrıcalıklarının yanında Trabzon ve Kefe’de de ticaret yapma hakkı kazanmıştır. Kaynaklarda günümüze kadar ulaşan Venediklilere ve Cenevizlilere verilmiş olan en eski tarihli ahitname 1482 yılında yenilenmiş olan ahitnamedir ve şu şekildedir:

*Ve mezkûr beylerin bâzîrgânları ve âdemleri fi ‘l-cümle sefer ehli olan kimesneleri Venedik adına ola, benim memâlik-i mahrûseme yaşdan ve kurudan kadırgalarıyla ve gökeleri ile ve gayr gemileri ile İstanbul’a ve Galata’ya ve Trabzon’a ve Kefe’ye ve cem’i bana müte’allik olan yerlere yaşdan ve kurudan olsun Boğaz’ın içinden ve taşından geleler ve gideler.*³⁴⁸

Ahitnameden sonra Venedikli ve Cenevizli tacirler Karadeniz limanlarında ticarete devam etmişlerdir. Eğer II. Mehmed istese bu ticarete engel olabilirdi ancak Venediklilerin Karadeniz ticaretini ellerinden almamıştır. Çünkü II. Mehmed’in planına göre ticaret aniden el değiştirirse Karadeniz’deki ticari faaliyetler azalma eğilimine girecektir. Bunun için ticareti tamamen ele alana kadar II. Bayezid dönemine kadar İtalyan devletler Karadeniz’de ayrıcalıklı olarak ticaretlerine devam etmiştir.³⁴⁹

Venedik ve Cenevizlilere verilen imtiyazlardan ayrı olarak II. Mehmed döneminde Floransa’ya da Karadeniz ticareti için imtiyazlar verilmiştir. Floransa da diğer İtalyan devletler kadar olamasa da Karadeniz ticaretine katılmıştır. II. Mehmed tarafından verilen imtiyazlar II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde yenilenmişlerdir. Bu imtiyazlarla ilgili en eski belge 1527 yılına ait bir belgedir ve ilgili madde şu şekildedir; “*Ve dahi gemileri Karadeniz’e vara bey’ u şira’ u ticaret ne ise şol ki mukarrer rûsûm-ı âdiyedir, virdiklerinden sonra kimesne onlara mani’ olmaya*”.³⁵⁰

II. Mehmed Boğdan’a da ticaret için imtiyazlar tanıyarak, “*Akkirman’daki tacirlerin gemileriyle denizden gelip Edirne, Bursa ve İstanbul’da serbestçe alışveriş yapmalarına*”

³⁴⁷ Yunus Emre Aydın, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetler” (Yüksek Lisans, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2016), 39.

³⁴⁸ Mikail Acıpınar, “Ahidnameler Çerçevesinde Karadeniz’de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. yüzyıllar)”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5, sy 12 (01 Aralık 2015): 322.

³⁴⁹ Yılmaz, “Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon”, 363.

³⁵⁰ Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeâtü’s- Selâtin*, c. II (İstanbul, t.y.), 79; Acıpınar, “Ahidnameler Çerçevesinde Karadeniz’de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. yüzyıllar)”, 323.

izin vermiştir.³⁵¹ Böylece imtiyazlara sahip olanlar Karadeniz’de ticarete devam etmişler, Karadeniz’in kıyılarında üretilen ticari ürünleri ve doğudan gelen ürünleri batıya taşımaya devam etmişlerdir. Tacirler bu ürünleri almak için İran ve Basra Körfezi’ne kadar gitmişlerdir. Doğu-batı arasındaki ürün aktarımı sayesinde Trabzon, Samsun ve Karadeniz’in birkaç limanı ticaret merkezi konumuna gelmiştir. Alıp sattıkları ürünler arasında Avrupa’nın yünlü ürünleri ve doğunu baharatı ön planda olmuştur. Uzun zaman devam eden bu ticari ilişkiler sayesinde hem Osmanlı Devleti hem de imtiyaz verdiği devletçikler büyük kâra ulaşmıştır.³⁵²

Bir süre sonra Osmanlı Devleti Karadeniz’in hemen hemen tüm limanlarında yabancı ticaretini azaltmıştır. Venedikli ve Cenevizli tacirlerin yerine Osmanlı uyruklu olan Ermeni Yahudi ve Rum tacirler almaya başlamıştır.³⁵³ Karadeniz’deki ticari hâkimiyet de tam anlamıyla Osmanlı Devleti’ne geçmiştir. II. Bayezid döneminde tamamen Osmanlı iç denizi olmasıyla Karadeniz’de artık imtiyaz tanınanlar dışında yabancı tacir kalmamıştır.³⁵⁴ Karadeniz’deki bu hâkimiyet, Osmanlı ekonomisi için en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur ve ticari faaliyetler uzun süre yerli tacirler tarafından devam ettirilmiştir.

İngiltere’nin İstanbul büyükelçisi Henry Grenville (ö.1784) İngiltere hükûmetine yazdığı bir yazıda Karadeniz ticaretinin Türkler için önemini şöyle ifade etmiştir;

*Türkler Karadeniz’i başka herhangi bir devletle paylaşmazlar ve bütün yabancılar bu denizden çıkarılmıştır. Karadeniz, İstanbul’u besleyen bir annedir ve onun buğday, hububat, arpa ve değişik uluslar gibi tüm ihtiyaçlarını ve zahireyi karşılar. Karadeniz ticareti öylesine kazançlı ki, 3 gemisinden sadece bir tanesi sağ salım dönen tacir bile kayba uğramaz...*³⁵⁵

³⁵¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, çev. Ruşen Sezer, 31.Baskı (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 167-68.

³⁵² Selim Parlaz, “XV. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Cenevizliler (1400-1450)” (I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Saraybosna, 2015), 220.

³⁵³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 167.

³⁵⁴ Yılmaz, “Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon”, 364.

³⁵⁵ Yasemin Nemlioğlu Koca, “19.yy’da Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar” (Türk Deniz Ticareti Sempozyumu VII. Karadeniz Limanları, OÜSBAD, 2015), 455.

2.2.1. Osmanlı Döneminde Karadeniz'in Kuzey Limanlarının Ticari Önemi

Kuzey Karadeniz kıyılarında bulunan limanlar Orta Asya'dan gelen eski ticaret yollarının üzerinde olup bölgenin hayvansal gıdalarını ve tarım ürünlerini çevre limanlara aktaran önemli ticaret merkezleridir. XV. yüzyılda Karadeniz Havzası'nda bu limanlar ve ticaret yolları sayesinde kuzey- güney yönlü ticaret oldukça hareketli olmuş, ithal edilen ürünlerin yanı sıra yerli ürün taşımacılığı da ön plana çıkmıştır.

II. Mehmed dönemiyle birlikte Karadeniz'de yeni bir ticari politika uygulanmaya başlanmış ve bu politika sayesinde Karadeniz yavaş yavaş Osmanlı egemenliğine girmiştir. Böylece Karadeniz, Braudel'in de deyişiyle “*muazzam Türk başkentinin ambarı olmuştur.*”³⁵⁶ Limanları arasında kurulan nakliye ağı sayesinde ticaret yolları üzerindeki bir kavşak haline gelmiştir.

Karadeniz'in kuzeyinde bir yarımada üzerinde kurulan Kırım şehri, tarih boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olup Karadeniz'in en gözde limanlarından biridir. Kırım, konumundan kaynaklı olarak birçok doğal limana sahiptir. Güneyinde Suğdak, Azak Denizi ağzında kurulan Kerç Limanı, Uzakdoğu'ya ulaşım sağlayan Kuban Nehri'nin Karadeniz'e çıkışında kurulan Taman Limanı ve en işlek limanı sayılan Kefe Limanı Karadeniz'in kuzeyindeki en önemli limanlardır.³⁵⁷ Limanlar eski zamanlardan çeşitli ürünlerin farklı bölgelere aktarılmasında kullanılmıştır.

Kırım'ın en işlek limanlarından biri olan Kefe Limanı uluslararası ticaret yolunun güzergâhında bulunmaktadır. Kıtalar arasındaki ticari faaliyetlerin kesişim noktasında bulunan Kefe, İstanbul ve Rus limanları arasında kapı görevi görmektedir. Batıdan doğuya giden ve en eski ticaret yollarından biri olan Don-Astarhan yolu İstanbul'dan Kefe'ye, Kefe'den Moskova'ya, oradan da Türkistan ve Çin'e kadar ulaşmaktadır. Büyük ticaret yolunu Karadeniz'e bağlayan Kefe Limanı, mal aktarımı için oldukça uygun olup tacirlerin de tarih boyunca yoğun olarak uğradığı bir noktaydı. Kefe, konumu ve işlevselliğinden dolayı kuzey Karadeniz Havzası'nın küçük İstanbul'u olarak

³⁵⁶ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 1:61.

³⁵⁷ Yücel Öztürk, “Karadeniz Ticaret Ağları ve Kefe (XIV-XVI. Yüzyıllar)”, ed. Barbara Kellner, *Otto Harrosowitz GmbH & Co. KG*, sy 34 (2017): 89-90.

adlandırılmıştır.³⁵⁸ Kefe Liman'ından yapılan ticarete Türk, Arap ve Fars gibi her milletten tacirler bulunmaktadır ve bu tacirler sayesinde Kırım Hanlığı büyük kazançlar elde etmektedir. XIII. yüzyılda Kefe'den %32 İstanbul Limanı'na, %31 Trabzon, %23 Samsun, %9 İzmir, %2 Kırım ve %3 de Karadeniz'deki diğer limanlara ihracat yapılmıştır. Kefe hem batı-doğu hem de güney-kuzey yönlü deniz ticaretinde Kırım'ın en önemli limanı haline gelmiştir.³⁵⁹

Kefe Limanı ticari özelliğini uzun yıllar boyunca korumuş, doğal ve korunaklı bir liman olmasının yanında sahip olduğu hinterlandı ve geniş ticari ağlarıyla ön plana çıkmıştır. Kefe'nin kuzeyinde bulunan Akkirman'la ve kuzey Anadolu sahilleri ile de arasında eski zamanlardan beri işlevselliği olan bir ticaret hattı bulunmaktaydı. Kefe'ye gelen ürünler bu bağlantı yolları sayesinde diğer limanlara aktarılmıştır. Ayrıca XV. yüzyıldan önce de XV. yüzyıl boyunca da kuzey kesimlerden İstanbul'a gelen kürk ve tahıl gibi ürünler Kefe Limanı'ndan taşınmaktadır. Limandan askeri mühimmat da dahil olmak üzere çeşit çeşit ürün taşımacılığı yapılmıştır.³⁶⁰ İstanbul'dan Kefe Limanı'na ise Avrupa'dan getirilen kumaşlar ve Arabistan'la Hindistan bölgesinin ürünleri gönderilmiştir.³⁶¹ Orta Volga bölgesinden Kırım limanlarına ulaşan kervan yolu da XV. yüzyılın sonlarına kadar faaliyette kalmış ve önemli ticari ürünlerin taşınmasında kullanılmıştır. Bu bölgeden limanlara taşınan ürünler arasında kürkler, Tatar yayları ve bulgari ön plana çıkmıştır.³⁶²

Tablo 2.1: 1470 yıllarında Kuzey Bölgelerinden İstanbul'a Gelen Ticari Ürünler³⁶³

Çıkış Noktası	Mal türleri
Kırım ile Karadeniz'in kuzeyindeki step kuşağı	Buğday, un, bal, sade yağ, peynir, hayvani yağlar, balık, havyar, hayvan derileri ve postları, işlenmiş deri, tuz, köleler, at koşumları, ok ve yaylar.
Azak, Çerkezistan	Mersin balığı, morina balığı, havyar, bal, köleler.
Gürcistan	Ham ipek.
“Rus” (Moskova)	Yünlü dokumalar, demir araç gereç (bıçaklar, kürekler, baltalar), ayıbalığı dişleri, cıva, keten, değerli kürkler, köleler.

³⁵⁸ Yücel Öztürk, “XVI. Yüzyılda Kefe'nin Yakın ve Uzak Hinterlandı ile Ticareti”, içinde *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun*, ed. Osman Köse (Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun II, Ankara: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 1157.

³⁵⁹ Ferhad Turanlı, “Ukraine's Lands as an Important Factor of the Development of Trade And Geopolitical Contacts According to the Data From Arabographic Written Sources”, *Східноєвропейський історичний вісник*, sy 15 (22 Haziran 2020): 40.

³⁶⁰ Köse, “Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”, 31.

³⁶¹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 169.

³⁶² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 169.

³⁶³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 341.

Kefe ticaret yollarının güzergâhında olup Karadeniz'deki önemli aktarma limanlarından olduğu için limandaki ticari faaliyetler oldukça yoğundur. Bu limandaki faaliyetlerin yoğunluğu yolları buralara uğrayan seyyahların metinlerinde de görmek mümkündür. Orta Çağ'da yaşayan ünlü seyyah Muhammed b. Abdillâh İbn Battûta (ö. 1369) seyahatnamesinde Kefe şehrini ve limanını şu şekilde anlatmıştır:

*Kefe şehrine ulaştık. Bu şehir deniz kıyısında kurulmuştur. Planı dikdörtgen şeklinde ve ahalinin ekseriyeti Hristiyanlardan oluşur. Onların büyük bir kısmı aslen Cenevizlidir... Gezintimiz esnasında limana da indik; insanı hayrete düşüren bir düzeni vardı! Yük ve savaş gemilerinden, küçük-büyük en az iki yüz tekneyi alacak genişliğe sahipti! Burası dünyanın en ünlü limanlarından.*³⁶⁴

Seyyah Chardin'in (ö.1713) de XVII. yüzyılda bir seyahati sırasında yolu Kefe şehrinden geçmiş ve limandaki ticaret potansiyeli ile ilgili olarak Kefe'nin bir ürün deposuna benzediğini söyleyerek şunları kaydetmiştir: *"Burada Karadeniz'in hiçbir limanında olmadığı kadar büyük ölçekli ticaret yapılıyor. Kaldığım yaklaşık kırk gün boyunca, sahil boyunca sefer yapan küçük gemiler hariç dört yüz yelkenlinin gelip gittiğini gördüm."*³⁶⁵

Kefe'nin Karadeniz'deki ticari görevi sahip olduğu ticari ağlar sayesinde gelen ürünleri yine aynı bağlantılar sayesinde diğer limanlara aktarmaktır. Kefe'ye gelen ürünler kendi pazarlarında satılmıyor, limandan gönderilen ürünler de Kefe'de üretilmemektedir. Kefe bulunduğu konumdan dolayı ana çıkış limanı olarak gelen ürünleri aktarma görevinde bulunuyordu.³⁶⁶ Kefe'ye ulaşan ürünlerden ilk olarak Kırım'ın ihtiyacı kadar Kırım pazarlarında satılıyor, geri kalanı kuzey ülkelerine aktarılıyordu. XV. yüzyılın son çeyreğinin kayıtlarına göre bu limana dört ayda 75 tane gemi giriş yapmıştır. Çeşitli ırk ve dinlere mensup olan tacirler mallarını Kefe Limanı'na kayıtlardaki bu gemilerle getirmişlerdir. Güney Karadeniz limanlarından ve Orta Anadolu'dan oldukça çeşitli ürünler getirilmiştir. Bursa ipeğinden Hint baharatına, ipekli kumaştan pamuklu kumaşa kadar her çeşit ürün limandan taşınmıştır.³⁶⁷ Pamuklu dokuma ürünlerinde Kefe

³⁶⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 27.

³⁶⁵ Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671- 1673*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 98.

³⁶⁶ Öztürk, "XVI. Yüzyılda Kefe'nin Yakın ve Uzak Hinterlandı ile Ticareti", 1157.

³⁶⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 168.

Anadolu'ya; deri ürünlerinde ise Anadolu Kefe'ye muhtaçtır. Böylece geniş açıdan bakıldığında Karadeniz'in kuzeyi ve güneyi birbirlerini tamamlamışlardır.³⁶⁸

Tablo 2.2: Kefe Limanı'na Gelen Mallar (1487-1490)³⁶⁹

Mal Türleri	Geldiği Yerler
<i>Pamuklu ürünler</i> Müslin	İran
Pamuk ipliği	İstanbul, Ankara
Kaba pamuklu kumaş	Kuzey ve Orta Anadolu kasabaları
Yorganlar	Ankara
<i>İpekliler ve satenler</i> Çeşitli kadifeler	Amasya, Kastamonu
Saten	Amasya
Çeşitli taftalar	Bursa
<i>Keten</i> Keten kumaş	Canik, Denizli
Kaba keten kumaş	Uşak, Ankara, Kerç
Yünlü dokumalar	İstanbul
<i>Deriler ve postlar</i> Meşinler	Kastamonu
Tilki derileri	Ankara
İnek, at derileri	Bozkır
<i>Hayvan ürünleri</i> Balık, Havyar	Azak, Çerkezistan
Peynir	Taman
Bal	Trabzon, İstanbul, Karaman, Çerkezistan
Sade yağ	Taman, Azak, Canik
<i>Metaller ve Madeni eşyalar</i> Demir	Sinop
Bakır	Sinop, Küre
Bakır kazanlar	Küre
Kalay	İstanbul
Kılıçlar	Konya, Beyşehir
Tuz	Kırım Hanlığı
<i>Baharat ve Boyalar</i> Kırmızı boya	Merzifon, Ankara
Karabiber	İstanbul
Şeker	Ankara
Afyon	Beyşehir
<i>Hububat</i> Darı	Taman
Buğday	Azak, Taman
Un	Barın, Bayburt
<i>Diğer</i> Ceviz	Bursa
Odun ve kereste	Kerpe
Fındık	Trabzon
Şarap, rakı	Trabzon
Kuru üzüm	Tokat
Hasırlar	Küre
Gemi direği	Trabzon

³⁶⁸ Öztürk, "XVI. Yüzyılda Kefe'nin Yakın ve Uzak Hinterlandı ile Ticareti", 1161.

³⁶⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 342-43; İnalçık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, 295.

Kefe'ye gelen ve Kefe'den ihraç edilen mallar oldukça fazla ve çeşitli olup liman hemen hemen her çeşitten ürünün bulunabileceği bir ticaret alanı görevi görmektedir. Moskova'dan Gürcistan'a kadar olan bölgenin gıda maddeleri ve henüz işlem görmemiş maddeleri Kefe Limanı'ndan İstanbul'a taşınmıştır. Seyyah Chardin seyahatnamesinde Kefe Limanı'ndan yola çıkan bir gemideki yükleri şu şekilde aktarmıştır:

*Gemimizin yükü tuz, balık, havyar, sıvı yağ, çörek, yün, demir, kalay, bakır, seramik tabak-
çanak, her türlü koşum takımları, silah, tarım aletleri, çuha, her renkten ince kumaş,
erkek ve kadın için hazır kıyafetler, yorgan, halı, deri, çizme, ayakkabı ve bunlar gibi
insanların ihtiyaç duyduğu her şeyden oluşuyordu. Tuhafiye ürünleri, baharatlar, ilaçlar,
her türlü merhemler mevcuttu. Bir bakıma sanki bu gemide küçük bir şehir vardı.³⁷⁰*

Limanlardan taşınan ürünler arasında buğday ticareti de önemli bir yer tutmaktadır. Buğday satışının yapıldığı bölgelerde nüfusun giderek çoğalması temel gıda ihtiyacı olan buğdaya da talebi artırmıştır. Bu talebi karşılamak için XIII ile XV. yüzyıllar arasındaki dönemde Cenevizliler sattıkları buğdayın %10 veya %15'ini Karadeniz ve Kafkasya limanlarından temin etmişlerdir. 1386'da Kefe'ye Karadeniz'in Kafkasya sahillerinden 5,8 ton buğday sevk edilmiştir.³⁷¹ Tarım ürünlerinin daha fazla üretilmesi için Rus bölgesinden Kırım'a esirler getirilmiş ve işçi olarak tahıl bahçelerinde çalıştırılmışlardır.³⁷²

XV. ve XIV. yüzyılda Kefe Limanı'ndaki çeşitli ürün ticaretinin yanı sıra buradaki ticaretin en önemli parçalarından biri de köle ticareti olmuştur. Venedikli ve Cenevizli tüccarlar ülkelerin köle ihtiyacını karşılamak için sürekli olarak Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya köle satmışlardır. Avrupa'da iş gücünde kullanılan kölelerden ayrı olarak İslam ülkelerinde de kölelere ihtiyaç olmaktadır ve satın alınan köleler hem askeri alanda hem de ekonomik alanda hizmet ettirilmiş, ipekli kumaş gibi ağır emek sarf edilmesi gereken işlerde ve zanaatkarlara yardımcı olarak çalıştırılmak üzere istihdam edilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de Yeniçeri Ocağı'na asker temin edilmesinden dolayı köle teminine

³⁷⁰ Chardin, *Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*, 99-105.

³⁷¹ Özcan, "Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam", 97.

³⁷² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 169.

ihtiyaç duyulmuştur.³⁷³ Sanayisi gelişmiş olan büyük şehirlerde iş yükünden dolayı ihtiyaç daha fazla olduğu için buralardaki köle piyasasında canlılık olmuştur. En çok satılan köleler arasında bulunan ve Karadeniz'in kuzey kıyılarından getirilen beyaz köleler ev ve askerlik hizmetleri için uygun olup çoğunlukla bu alanlarda çalıştırılmışlardır.³⁷⁴

Pazarlara getirilip satılan köleler genellikle kuzey ülkelerinden olmuştur.³⁷⁵ Daha çok Kafkasya bölgesinden temin edilen kölelerin önemli bir kısmını Çerkesler oluşturmuştur. XIII. yüzyıl sonlarında ve XIV. yüzyılda Kefe'de satılan kölelerin %44'ü Çerkes, %23'ü Lezgi ve %11'i Abaza köleler olmuştur.³⁷⁶ Birbirleriyle mücadele içinde olan uluslar savaş ve yağma sırasında aldıkları esirleri Kırım limanlarında çeşitli milletlere köle olarak satmışlardır. Köle pazarlarındaki canlılıktan dolayı şehrin ekonomisinin en önemli parçası köle alım satımı olmuştur. Kefe pazarlarında satılan ortalama bir köle fiyatı XV. yüzyılda 25 altın ve 50 altın arasında değişiklik göstermektedir.³⁷⁷

Kefe, Azak, Suğdak, Taman ve Anapa limanları köle satışında büyük bir paya sahip olup, seyyah Pero Tafur'un (ö.1484) seyahatnamesinde kaydettiği bilgilere göre dünyada kadın ve erkek en çok köle satışı Kefe'den yapılmaktaydı.³⁷⁸ Bu şehirlerin pazarlarına getirilen esirlerden bir kısmı Anadolu limanlarından gelen kumaşlarla değiştirilirdi.³⁷⁹ Yapılan köle ticaretinde en fazla satış Mısır'da hüküm süren Memlük Devleti'ne yapılmıştır.³⁸⁰ Memlük Devleti'nden gelen tacirler Karadeniz bir Türk gölü haline getirilinceye kadar hemen her yıl Kefe Limanı'ndan satın aldıkları köleleri Mısır'a taşımışlardır. Satın alınan köleler eğitilerek Memlük Devleti'nin ordusunda ve çeşitli devlet kademelerinde

³⁷³ Zübeyde Güneş Yağcı, "16.Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, sy 8 (2015): 18-19.

³⁷⁴ Ehud R. Toledano, *Osmanlı Köle Ticareti (1840-1890)*, çev. Y. Hakan Erdem (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayını, 1994), 7.

³⁷⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 344-45.

³⁷⁶ Özcan, "Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam", 98.

³⁷⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 344.

³⁷⁸ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi; 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*, çev. Hakan Kılınç (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 155; Bakır ve Aksoy, "North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries", 49.

³⁷⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 170.

³⁸⁰ Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterlerine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607)", *International Journal of History* 3 (2011): 375.

görevlendiriliyorlardı. Zamanla ilerleyerek Memlûk sultanı bile olabilmişlerdir.³⁸¹ Memlûk hükümdarlarından Berkuk Çerkes kökenli, Barsbay da Kafkas asıllıdır.³⁸²

Kırım'da Katolik Kilisesi'ne atanan bir İngiliz piskopos Kırım şehrini anlattığı mektubunda buradaki köle ticaretine üzüldüğünü belirtmiştir. Ancak bu üzüntüsünün arka planında Kafkaslarda yaşayan Hristiyanların köleleştirilerek Memlûk Devleti'nden gelen tacirlere satılması ve kölelerin hayatlarına Müslüman olarak devam etmeleri bulunmaktaydı.³⁸³ Köle ticaretinin yalnızca maddi kısmıyla ilgilenen İtalyan tacirler ırk, din, dil ayrımı yapmadan ellerine gelen çeşitli ırklara ve dinlere mensup köleleri pazarlarda satıyorlardı.³⁸⁴ Gemilerle Karadeniz üzerinden Avrupa'ya satıyorlardı veya Anadolu'ya taşıyorlar, oradan da Orta Doğu ülkelerine gönderiyorlardı.³⁸⁵

Karadeniz'in Osmanlı egemenliğine girmesiyle köle ticaretinin kontrolü de Osmanlı Devleti'ne geçmiş, köle satışlarında Osmanlı Devleti transit merkezi olmuştur. II. Mehmed tarafından köle satışlarına düzenleme getirilmiş, Türk ve Tatarlar başta olmak üzere İslam hukukundan kaynaklı olarak Müslümanların köle olarak satılması yasaklanmıştır.³⁸⁶ Bu kısıtlamayla birlikte köleler Kafkasya'dan temin edilmeye başlanmış ve temin zorluğundan dolayı köle fiyatlarında artış olmuştur.³⁸⁷ II. Mehmed'in getirdiği bu kısıtlama Cenevizlilerin işlerini azaltmıştır. Hristiyan Avrupa'ya köle satışları azaltılarak, köleler çoğunlukla Osmanlı iç piyasasına ve Müslüman ülkelerin pazarlarına çekilmeye başlanmıştır. Kırım'daki köle tacirleri çoğunlukla Çerkezler olmak

³⁸¹ Bakır ve Aksoy, "North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries", 44.

³⁸² Bayarsaikhan Dashdondog, "The Black Sea Slave Trade in the 13th–14th Century That Changed the Political Balance in the Near East", *Golden Horde Review, National University of Mongolia* 7, sy 2 (29 Haziran 2019): 286, <https://doi.org/10.22378/2313-6197.2019-7-2.283-294>; Özcan, "Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam", 101.

³⁸³ Hannah Barker, "Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade, 1260-1500" (Doktora Tezi, Columbia University, Columbia University, 2014), 195-96.

³⁸⁴ Yücel Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Köleliğin Askeri, İktisadi, Sosyal ve Hukuki Çerçeveleri", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, sy 2 (2023): 1823.

³⁸⁵ Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası", 231.

³⁸⁶ İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 344.

³⁸⁷ Halil İnalıcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği", *Doğu-Batı Makaleler II* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008), 139.

üzere Ruslardan ve Polonyalılarından³⁸⁸ Osmanlının köle talebini karşılamaya çalışmışlardır.³⁸⁹

Osmanlı döneminde Kefe Limanı'ndan taşınan önemli bir ticaret ürünü de kürk idi. II. Mehmed'den önce Osmanlı Devleti'nde kürk kullanımı yoğun olmasa da bu dönemden itibaren devletin itibarını göstermek için kürk kullanımı artmıştır. Memlûk Devleti gibi Osmanlı Devleti de II. Mehmed döneminden itibaren Kefe'den kürk satın almaya başlamıştır. Kefe'nin Osmanlı topraklarına katılmasıyla kürk pazarlarının kontrolü de Osmanlıya geçmiş, kürke artan ihtiyaçla birlikte Kefe Limanı'ndaki kürkler İstanbul'a taşınmaya başlanmıştır.³⁹⁰

Kefe Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra buradaki İtalyan devletçiklerin faaliyetleri de azalmış, ticaret Osmanlı hâkimiyetinde devam etmiştir. İtalyan tacirlerin yerini Osmanlı vatandaşı olan Müslüman, Ermeni ve Rum tacirler almaya başlamıştır. Osmanlı döneminde de önceki dönemlerde olduğu gibi ticari yoğunluk sürmüş, liman Karadeniz'deki ürün taşımacılığında ön planda olmaya devam etmiştir. Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Kefe'den İtalya'ya veya Avrupa'ya gönderilen başta tahıl, balık ve havyar gibi ürünlerin çoğunluğu artık İstanbul'a gönderilmeye başlanmış, kuzey kesimlerin ürünleri artık İstanbul'u beslemeye başlamıştır.

Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Akkirman ve Kili Limanları da Tuna Nehri ağzında bulunmaları ve Kefe Limanı'na olan yakınlıkları sayesinde kuzey kesiminin önemli limanlarından olmuşlardır. Ayrıca Boğdan'dan İstanbul'a uzanan büyük ticaret yolu Kili'den geçmektedir. Kili sayesinde Boğdan ticaret yoluyla Karadeniz Baltık Denizi'ne bağlanmıştır.³⁹¹ Kili ve Akkirman üzerinden geçen deniz ticaret yolları Yukarı Dinyeper Bölgesi ile Baltık ülkeleri ve Aşağı Dinyeper Bölgesini ticari olarak birbirine bağlıyordu.³⁹²

³⁸⁸ Öztürk, "XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti", 131.

³⁸⁹ Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Köleliğin Askeri, İktisadi, Sosyal ve Hukuki Çerçevesi", 1825.

³⁹⁰ Zeki Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti", *Türkler*, c. 10 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 756.

³⁹¹ Mustafa Işık, "25452 Numaralı Gümrük Defterine Göre Kili Nezareti Gümrüğü", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 3, sy 6 (Temmuz 2016): 61.

³⁹² Turanly, "Ukraine's Lands as an Important Factor of the Development of Trade And Geopolitical Contacts According to the Data From Arabographic Written Sources", 40.

1484 yılında Kili ve Akkirman limanlarının Osmanlı egemenliğine girmesiyle bu bölgede de yabancıların ticari faaliyetleri sekteye uğramıştır.³⁹³ Osmanlı egemenliği döneminde Kuzey-güney yönlü ticarete ön planda olan bu limanlar Müslüman tacirlerin gidip geldiği, her çeşit ürünün bulunabileceği birer transit merkezidir. Bu limanlar da Kefe Limanı gibi aktarma limanı olup Tuna civarındaki ülkelere ve İstanbul'a ürün taşımacılığında kullanılıyorlardı. İstanbul'dan hareket eden bir yük gemisi önce Akkirman, Kili ve Kefe limanlarına uğrayarak Karadeniz'i dolaşıyordu. Kaptanlarının çoğunluğu Osmanlı vatandaşı olan bu gemiler İstanbul'dan Kili'ye kuru üzüm, incir, ceviz, fındık, pamuk, pirinç ve şarap taşınmaktadır. İstanbul'a ise Kili'den mersin balığı salamurası, Akkirman'dan da büyükbaş hayvan ve deri taşıyorlardı. Bu ürünlerden bir kısmı İstanbul'dan da İtalya'ya satılıyordu. Ayrıca bu iki liman köle taşımacılığında da kullanılmaktaydı. Kuzey kesimlerde savaşlardan ve yağmalardan elde edilen kölelerin pazarlara aktarılması için bu limanlar kullanılmıştır. Limanlar pamuklu mallar, ipekli mallar, yünlüler, tahıl, meyve, ham ve işlenmiş madenler, deri, post, baharat, şeker, bal, boya ve şap gibi ürünlerin İstanbul'a gönderilmesi ve Tuna yakınlarındaki bölgelerin ürünlerinin de Karadeniz limanlarına aktarılması için kavşak durumuna gelmiştir.³⁹⁴ Kili ve Akkirman'a güney bölgelerinden fazla miktarda ipekli, pamuklu kumaşlar ile zeytinyağı, şarap ve kurutulmuş meyveler taşınıp kuzey ülkelerine gönderilmiştir. Kili ve Akkirman Limanlarında yapılan ticarete uzun süre değişiklik olmamış, kuzey kesimlerin hububat, hayvan, köle gibi malları ihraç edilmiş, kuruyemişler ve pamuklu ürünler ithal edilmiştir.³⁹⁵

Kili Limanı'nda Anadolu limanlarından gelen ipekli ve pamuklu mallar, Trabzon Limanı'ndan gelen şarap gibi ürünlerin de içinde bulunduğu 120 çeşit mal satılmaktadır. Trabzon'dan Kili Limanı'na getirilen şaraplar vergisi ödenip kuzey ülkelerine gönderilmiştir. Şaraplar orada kuzeyin yöresel mallarıyla değiştirilmiş, alınan mallar yine Kili Limanı'ndan Anadolu'ya gönderilmiştir. Bu giriş çıkışlar sayesinde Kili

³⁹³ Fedakar ve Engin, "Erken Tarihlerde Osmanlı Serhad Kalelerinin Teftişi: Fetihlerini Muteâkip Kili ve Akkirman Örnekleri (1491-1505)", 163.

³⁹⁴ Işık, "25452 Numaralı Gümrük Defterine Göre Kili Nezareti Gümrüğü", 62.

³⁹⁵ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 354-55.

Limanı’ndan XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyıl başlarında yaklaşık olarak yıllık altı bin düka altın gelir elde edilmiştir.³⁹⁶

Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti döneminde II. Mehmed’in Akkirman ve Kili limanlarına imtiyazlar tanınmasıyla buralardaki ticari faaliyetler artış göstermiştir. II. Mehmed, Akkirman ve Kili Limanlarının da içinde bulunduğu Boğdan şehrinden Osmanlı pazarlarına gelen tacirlere buralarda serbestçe ticaret yapabilmeleri için imtiyazlar verdiğine dair “*Akkerman’daki tüccarların gemileriyle denizden gelip Edirne, Bursa ve İstanbul’da serbestçe alışveriş yapabilmeleri*”³⁹⁷ şeklinde bir ferman yayınlamıştır.³⁹⁸ Bu imtiyazlarla Kefe Limanı’ndaki kuzey ülkeleri ile doğu arasındaki faaliyetler azalma eğilimine girmiş, bundan dolayı da Cenevizli tacirlerin hükmü azalmaya başlamıştır. Cenevizlilerin yerini Ermeni, Rum ve Boğdanlılar almaya başlamış, Dinyester Nehri boyunca uzanıp Karadeniz’e bağlanan Akkirman-Lviv arasındaki Boğdan yolu daha aktif olmaya başlamıştır. Kefe ve Lviv arasındaki ticari faaliyetler Akkirman-Lviv arasına kaymaya başlamıştır. Bu yol Karadeniz’in kuzey ve güney yönlü ticaretini artırmış, bu yolu kullanan tacirler Bursa’dan deniz yoluyla Lviv’e kadar ulaşabilmiştir.³⁹⁹ Kuzeyden güneye olan Bursa-Kefe ve Edirne-Akkirman arasındaki “Boğdan Yolu” denilen ticari ağda Müslüman tacirler çoğunlukta olmaya başlamış, Cenevizlilerin faaliyetleri burada da büyük ölçüde azalmaya başlamıştır.⁴⁰⁰ Bu dönemden itibaren Lviv’de Bursalı ve çeşitli milletlerden tacirler ticaret yapmaya başlamıştır. Lviv şehri, Baltık ve İskandinav ülkeleri ile Karadeniz’in güneyi arasında kapı konumunda olmuştur. Bu ülkelere Karadeniz’den kürk, yün, bal, balmumu, balık, havyar, buğday ve Avrupa’nın ticari ürünleri gönderilmiştir.⁴⁰¹

2.2.2. Osmanlı Döneminde Karadeniz’in Güney Limanlarının Ticari Önemi

Konumu itibarıyla birçok önemli limanı bünyesinde bulunduran Karadeniz, Anadolu’nun kuzey kıyılarında da önemli limanlara sahiptir. Sahip olduğu hinterlandı ve çevresindeki bölgelerde bulunan hammadde yatakları tarih boyunca bu kıyıların göz önüne çıkmasına

³⁹⁶ İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 171.

³⁹⁷ İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 167-68.

³⁹⁸ Işık, “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”, 21.

³⁹⁹ Işık, “25452 Numaralı Gümrük Defterine Göre Kili Nezareti Gümrüğü”, 63.

⁴⁰⁰ İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 336.

⁴⁰¹ Turanly, “Ukraine’s Lands as an Important Factor of the Development of Trade And Geopolitical Contacts According to the Data From Arabographic Written Sources”, 41.

neden olmuştur. Ayrıca buna iç bölgelerden gelen ürünler ve Karadeniz balığı ve kerestesi de eklenince bölgenin önemi daha da artmıştır. Sinop ve Samsun limanlarının Anadolu içlerinden gelen ticaret yollarının Karadeniz'e çıkıp oradan kuzey limanlarına bağlandığı noktada bulunması ve Trabzon Limanı'nın da İran'a ve Tebriz'e bağlanan ticaret yolunun kavşak noktasında bulunması bu limanların doğuyla batı arasındaki ticaretin kilit noktası olmasına neden olmuştur.⁴⁰²

Orta Doğu'dan gelen tarihi İpek Yolu'nun güzergâhı Anadolu kıyısında bulunan Trabzon Limanı'ndan geçmektedir. Anadolu'nun güney kesimlerine uzanan ticaret yolları da Sinop ve Samsun limanları aracılığıyla Karadeniz'in kuzeyindeki Kefe'ye kadar uzanmaktaydı. İç Anadolu'dan ve Orta Doğu'dan gelen ticari ürünler Anadolu'nun kuzey kıyılarındaki bu limanların sahip oldukları ticari ağlar sayesinde Karadeniz'in kuzeydeki ülkelere ve Avrupa'ya aktarılmıştır.⁴⁰³ Sinop ve Samsun limanları kuzey-güney yönlü ticareti birbirine bağlarken Trabzon Limanı doğu-batı yönlü ticaret yollarını birbirine bağlamıştır.

Sinop Limanı Karadeniz ticaretinde doğu-batı ve kuzey-güney yönlü alışverişlerde tacirlerin yoğun olarak uğradığı bir ithalat-ihracat merkezi olmuştur. Hinterlandı geniş olup Kastamonu, Ankara, Amasya, Tokat ve Sivas gibi İç Anadolu şehirlerinin Karadeniz'le olan bağlantı noktasında bulunması sayesinde ticari canlılığını korumuştur. Limanın doğal ve korunaklı olması da tacirlerin buraya gelmesinde etkili olmuştur. Sinop Limanı Karadeniz'in üçüncü büyük ticaret limanı olup bu yoğun faaliyetlerini XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetinde de sürdürmüştür.⁴⁰⁴ Suriye ve Mısır tarafından gelen kervanların malları Anadolu içlerinden geçerek Sinop Limanı'ndan Karadeniz'in kuzeyindeki limanlara aktarılmıştır. Kuzeyin en işlek limanı olan Kefe'ye Anadolu kıyılarındaki limanlardan en çok Sinop'tan ürün gitmiştir.⁴⁰⁵ Çünkü İç Anadolu'dan gelen pamuklu ve ipekli kumaşlar, Bursa ve çevresinin ticari ürünleri, Sinop çevresinden çıkan madenler, balıklar ve diğer ticari ürünler Sinop Limanı'ndan kuzey ülkelere taşınmıştır.

⁴⁰² Güler, "Orta Çağ'da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası", 215; Ünsal Bekdemir, İbrahim Fevzi Şahin ve Yahya Kadioğlu, "Trabzon Limanı'ndan İran'a Yapılan Transit Ticaretin Gelişmesi, Sorunları ve Geleceği", *Doğu Coğrafya Dergisi* 7, sy 5 (2011): 40.

⁴⁰³ Öztürk, "XVI. Yüzyılda Kefe'nin Yakın ve Uzak Hinterlandı ile Ticareti", 1159.

⁴⁰⁴ Hakan Aliusta, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XVII-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Gümrüğü Gelir-Gider Muhasebesi", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* 23, sy 69 (Mayıs 2023): 294-25.

⁴⁰⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 168.

1487-1490 yılları arasında Kefe Limanı'na Sinop'tan astar, demir, bakır, meşin gibi çeşitli ürünler taşınmıştır.⁴⁰⁶ Kuzey kesimlerden de Anadolu'ya ve güney bölgelere ulaştırılması için Kefe'den Sinop Limanı'na çeşitli ürünler gönderilmiştir. Üstelik XV. yüzyılın sonlarındaki gümrük kayıtlarına göre İstanbul'dan kalkan büyük ticaret gemileri Sinop Limanı'ndan Kefe'ye, oradan da Akkirman ve Kili limanlarını dolaşarak tekrar İstanbul'a dönmüştür.⁴⁰⁷

Sinop Limanı'nın en önemli ihracat ürünü balıktır. Karadeniz'den avlanan balıklar çeşitli ülkelere ihraç edilmekte ve bölge halkının büyük bir kısmı geçimini balıkçılıktan karşılamaktadır. Çoğunluk olarak Mersin balığı, uskumru, kalkan, tekir ve yunus balığı gibi çeşitler bulunmaktadır. Sinop civarında ağaçlık alanın fazla olmasından dolayı limandan kereste nakliyatı da yapılmaktadır. Gemi yapımında kullanılabilecek keresteler oldukça fazlaydı ve Yunanistan'a gemi kerestesi ihraç edilmektedir.⁴⁰⁸ XV. yüzyıl sonlarında Sinop Limanı'ndan taşınan bir diğer önemli ticaret malı da başta Kefe'den olmak üzere Karadeniz'in kuzey limanlarından getirilen köleler olmuştur. Kırım Hanlığı tarafından pazara sürülen köleler Ukrayna ve Kafkasya bölgesinden temin ediliyor ve çoğunluğu İstanbul'a olmak üzere Anadolu'nun kuzey limanlarına gönderilmişlerdir. Her köleden 210 ve 255 akçe arasından değişen gümrük vergisi alınmıştır.⁴⁰⁹ Getirilen köleler Anadolu limanlarından Sivas'a taşınarak pazara sürülüyor, oradan da Memlük Devleti yönetimindeki Mısır'a götürülmüştür.⁴¹⁰

Sinop şehrinin deniz yoluyla olan ticareti kara yoluna göre daha çok gelişmiştir. Romanya ve Bulgaristan'dan deniz yoluyla canlı hayvan taşınıyor, Anadolu pazarlarında satılmıştır. Deniz yolunun kullanılmasından dolayı tersanesi gelişmiş, art bölgesindeki ormanlardan kesilen ağaçlar sayesinde Sinop gemi yapımında da ilerlemiştir. İstanbul'daki tersaneye de Sinop'tan gemi yapılması için kereste gönderilmektedir. Bölge halkından tersanelerin

⁴⁰⁶ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 342-43; Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, 242.

⁴⁰⁷ Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, 242-43.

⁴⁰⁸ Özdemir Koçak, "Sinope'nin Karadeniz Ticaretindeki Yeri ve Ticaret Ürünleri", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy 9-10 (1995 1994): 254-56.

⁴⁰⁹ Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, 243.

⁴¹⁰ Bayram Arif Köse, "Orta Çağ'da Trabzon Limanının Tarihsel Coğrafyasının Siyasal ve Ekonomik Sonuçları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 11, sy 22 (2017): 19.

kereste ihtiyacını karşılamak için ağaç kesenler ve bununla geçimini sağlayanlar bulunmaktadır.⁴¹¹

Anadolu kıyılarında bulunan ve Karadeniz Havzası'ndaki en önemli limanlardan biri de Trabzon Limanı'dır. Trabzon Limanı, Anadolu'nun kuzeyindeki diğer limanlardan farklı olarak Kafkasya bölgesinden Tebriz'e ulaşan ticaret yolunun denize çıkış noktasında bulunmaktadır. Bu yol Avrupa ve İstanbul'u Trabzon aracılığıyla Tebriz'e ve Orta Doğu'ya bağlanmıştır.⁴¹² Asya ve İran'dan gelen ticaret malları Trabzon Limanı'ndan İstanbul, Avrupa ve kuzey ülkelere gönderilmiştir.⁴¹³ Ayrıca Trabzon Orta Asya ve Hindistan'ı da boğazlar aracılığıyla Akdeniz'e bağlamıştır. Stratejik olarak Asya, Avrupa, Akdeniz ve Kafkasya arasında bir kavşak konumundadır.⁴¹⁴ Böylece uluslararası ticaretin önemli bir noktası olan Trabzon Limanı Anadolu kıyılarındaki Samsun ve Sinop limanlarından daha geniş bir hinterlanda sahip olmuştur. Liman, Gümüşhane'den Çoruh Havzası'na ve geçitlerle Yukarı Fırat Havzası'na bağlanmıştır. Bu bağlantı yolları çeşitli ülkelerden tacirlerin Trabzon Limanı'nı kullanmasına olanak sağlıyor ve limana gelen tacirlere Anadolu'nun iç kısımlarına kadar ulaşma imkânı vermiştir.⁴¹⁵

Orta Çağ'da Haçlı seferlerinin Orta Doğu'da meydana getirdiği karışıklıklardan dolayı tacirler ve seyyahlar Basra'ya Şam'a ve Tebriz'e ulaşmak için Trabzon'u kullanmışlardır.⁴¹⁶ Seyyah İstahrî (ö. 340/951-52'den sonra) Trabzon'u "*Anadolu'nun giriş kapısı*" olarak tanımlamış ve eserinde Trabzon Limanı'ndaki ticarete yer vermiştir. Tacirlerin Anadolu'ya ulaşmak için çoğunlukla Trabzon Limanı'nı kullandıklarından bahsetmiştir.⁴¹⁷ Mes'ûdî (ö. 345/956) başka ülkelerden değişik din ve ırka mensup insanların ticaret için Trabzon'a geldiğinden bahsetmiştir.⁴¹⁸ Ünlü seyyah Marco Polo'nun da (ö.1324) 1295 yılında seyahati esnasında Tebriz'den ülkesinde dönmek için

⁴¹¹ Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, 241-43.

⁴¹² Bayram Arif Köse, "Orta Çağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 178.

⁴¹³ Bekdemir, Şahin ve Kadioğlu, "Trabzon Limanı'ndan İran'a Yapılan Transit Ticaretin Gelişmesi, Sorunları ve Geleceği", 39.

⁴¹⁴ Domna Lyratzopouou ve Grigoris Zarotiadis, "Black Sea: Old Trade Routes and Current Perspectives of Socioeconomic co-operation", *Procedia Ekonomi ve Finans* 9 (2014): 78.

⁴¹⁵ Saliha Koday, "Trabzon Limanı", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy 34 (1999): 473.

⁴¹⁶ Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", 361.

⁴¹⁷ Köse, "Orta Çağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası", 178-91.

⁴¹⁸ Ebu'l Hasan Ali b. Hüseyin el Mesudî, *Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004), 66.

Tebriz-Trabzon yolunu kullanarak Trabzon Limanı'ndan ülkesine döndüğü söylenmiştir.⁴¹⁹ XV. yüzyılda Trabzon'a ve Kefe'ye uğrayan Pero Tafur da Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz'deki ticaretlerinden bahsetmiştir.⁴²⁰ Limandaki ticaret ve taşımacılık yolu buradan geçen birçok seyyahın da seyahatnamesinde yer almıştır.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Orta Doğu'dan gelen Müslüman tacirler de Karadeniz'in kuzeyine mallarını götürebilmek için mallarını çoğunlukla Trabzon Limanı'ndan taşımayı tercih etmişlerdir. Ayrıca çeşitli ülkelerden gelen tacirler Trabzon Limanı'nda bir araya gelip burada da alışveriş yapmışlardır.⁴²¹ Bağlantı yolları sayesinde tacirlerin Trabzon Limanı'nı tercih etmesi şehrin kalkınmasına ve ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. XIV. yüzyılda Altın Orda Devleti ve İlhanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıklar da Trabzon Limanı'nın ticari olarak hareketlenmesine neden olmuş, Trabzon Limanı Tebriz'le Kefe arasında kilit bölge olmuştur. Liman Trabzon Rum Devleti döneminde de canlılığını korumuş ve Trabzon Şehri Anadolu'nu Kafkaslara açılan kapısı olarak değer kazanmıştır.⁴²² Bu dönemde Cenevizlilerle yapılan ticari anlaşmalar Trabzon Limanı'ndaki ticari faaliyetlerin artmasına neden olmuştur.

Şekil 2.2: Anadolu'daki Trabzon'la Bağlantılı Kara ve Deniz Yollarını Gösteren Harita⁴²³

⁴¹⁹ Bayram Arif Köse, "Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı", *Current Research in Social Sciences* 4, sy 2 (2018): 62; Feridun Emecen, "Trabzon", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2012), 216.

⁴²⁰ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi; 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*, 153-54.

⁴²¹ Mustafa Özer, "Trabzon'un Osmanlı Dönemi Ticaret Hayatı ve Ticaret Yapıları; Genel Bir Değerlendirme", *Trabzon Belediye Başkanlığı Yayınları*, sy 1 (1997): 85.

⁴²² Köse, "Orta Çağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası", 180-84.

⁴²³ Köse, "Orta Çağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası", 266.

Trabzon, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra da limanda yoğun şekilde ticarete devam edilmiştir. Cenevizliler de Osmanlı uyruklu tacirlerle birlikte bir süre daha burada ticarete devam etmişler, liman eski canlılığını korumuştur. Limandaki ticaretin yoğunluğu Cenevizliler, Orta Asya ve İran'dan gelen tacirlerle Osmanlı tebaası olan tacirler sayesinde oluşmuştur. Karadeniz bir Türk gölü olduktan sonra limandaki gemiler de çoğunlukla Türk gemisi olmuş, yabancıların ticareti zamanla azalmıştır. Osmanlı döneminde Anadolu'nun Karadeniz kıyılarındaki en yoğun limanı Trabzon Limanı olmuştur. Liman İstanbul ve Kefe'ye ürün aktarması yaparak Karadeniz'deki ticareti hareketlendirmiştir.

Trabzon Limanı'ndan Orta Doğu'ya taşınan ticari ürünlerin dışında Trabzon ve çevresinden çıkarılan madenler de Trabzon Limanı'ndan ihraç edilmekteydi ve maden ihracatı limanın gelişmesinde önemli bir paya olmuştur. Başta Şebinkarahisar'dan çıkarılan şap madeni olmak üzere Trabzon ve komşu illerden çıkarılan şap madeninin önemli bir miktarı Trabzon Limanı'ndan Avrupa'ya ihraç edilmiştir. XV. yüzyılda da Avrupa'ya deniz yoluyla senede 14.000 Ceneviz kantarı şap gönderilmiştir.⁴²⁴ Doğu Karadeniz şehirlerinden çıkarılan bakır, simli kurşun, manganez, gümüş, demir ve çinko gibi çeşitli madenler de Trabzon Limanı'ndan taşınmıştır.⁴²⁵ Orta Asya'dan gelen baharat ve ipekli ürünler de Trabzon Limanı'ndan Kırım'a ve Avrupa'ya gönderilmiştir. Anadolu'nun ihtiyacı olan cam eşya, kâğıt ve çeşitli kumaşlar da Avrupa'dan ithal edilerek Trabzon ve çevre limanlardan Anadolu'ya taşınmıştır. Trabzon Limanı'nı daha çok Venedikliler kullanmış, Cenevizliler ise Samsun'u kullanmışlardır.⁴²⁶

XV. yüzyılın sonlarında Osmanlı dönemi kayıtlarına göre Trabzon Liman'ından en çok şap, gümüş ve bakır gibi çeşitli madenler, iplik, dokumalar, keten bezi, balık ve deri ihraç edilmekteydi.⁴²⁷ Trabzon Limanı'ndan ihracatı yapılan önemli ürünlerden biri de şaraptı. Trabzon'da üretilen şarap tacirler tarafından Kefe, Kili ve Akkirman'a taşınıyordu. 1484 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra da Kili ve Akkirman'da Trabzon şarabı satılmaya devam etmiştir. Trabzon şarabının en çok satıldığı dönem Osmanlı dönemidir.

⁴²⁴ Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetler", 34.

⁴²⁵ Abdülvahap Hayri, *İktisadi Trabzon*, çev. Melek Öksüz (Trabzon: Serander Yayınları, 2008), 11; Köse, "Orta Çağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası", 188.

⁴²⁶ Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetler", 34.

⁴²⁷ Hanefi Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, XXVII (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 379.

Karadeniz’de yabancıların ticaretinin azalmasıyla Akdeniz’den gelen şarap da azalma yönüne gitmiş, çoğunlukla Trabzon şarabı satılmıştır. Trabzon şarabı diğerlerine göre daha uygun fiyattaydı ve üretim aşaması ve iklimsel şartlardan dolayı kalitesi de diğer şaraplardan daha düşük seviyede olmuştur. Diğer şarapların fiyatı 16-20 akçe arasında değişirken Trabzon Limanı’ndan satılan şarabın fiçisi 8 akçe belirlenmiştir.⁴²⁸

Seyyah Josaphat Barbaro, 1474 yılında Akkoyunlu Devleti’ne elçi olarak gönderilmiştir ve bu seyahati esnasında Trabzon’dan geçmiştir. Seyahatnamesinde Trabzon’la ilgili bilgiler vererek Trabzon-Tebriz yolunun güzergâhındaki şehirlerden ve Trabzon şarabından⁴²⁹ şu şekilde bahsetmiştir;

Trabzon’dan Tebriz’e yani güneybatıya gidince çok sayıda köy ve kaleler görürsünüz. Bundan sonra insan bulunmayan tepelerin ve ormanların arasından geçip Bayburt’a varırsınız. Burası düz bir derede yer alıp etrafı tepelerle çevrilidir...

...Trabzon ülkesinin her yerinde bolca şarap yaparlar. Üzüm asmaları koruma olmaksızın büyür ve bu yüzden bu diyara özgü olarak bir küp şarabı bir dukadan daha az paraya satarlar. Onun ormanları Apulia cevizi türünden ağaçlarla doludur. Burada oldukça iyi meyveler elde edilir. Bazı beldelerde zamora adlı bir şarap imal edilir.⁴³⁰

Trabzon Limanı’nın en önemli ticaret ürünlerinden biri de balıktır. Çeşitli balıkların bulunduğu Karadeniz’de balıkçılık çok eski zamanlara dayanmaktadır ve balıkçılıktan hem şehrin hem de ülkenin ekonomisine önemli derecede katkı sağlanmaktadır. Karadeniz’in diğer limanlarından da Trabzon’a çoğunlukla palamut ve ton balığı olmak üzere fiçilerle balık taşınmaktadır.⁴³¹

Trabzon Kanunnamelerine göre limandan en fazla ihraç edilen ürünler arasında kumaş, şarap, rakı, buğday, arpa ve çeşitli hububatlar ve balık alınmakta, keten bulunmaktadır. Limanda aynı zamanda gemi üretilen yerler bulunmakta ve gemi üretilip satılmaktadır.⁴³²

⁴²⁸ Xavier de Planhol, “Trabzon’da Bağcılığın Önemi ve Gerileyişi”, çev. Özgür Yılmaz, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy 23 (2017): 256-57.

⁴²⁹ Daş ve Törel, “XIV. ve XIX. Yüzyıllarda Batılı Seyyahların Gözüyle Karadeniz Ticareti”, 845.

⁴³⁰ Barbaro, *Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*, 91.

⁴³¹ Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, 429.

⁴³² Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, 379.

2.3. Osmanlı Döneminde Karadeniz’de Vergilendirme

Orta Asya’dan gelen büyük ticaret yollarının üzerinde bulunan Karadeniz, bölgedeki ticareti kontrol altına alabilmek ve devlete ekonomik gelir sağlayabilmek için her bölgesinde önemli bir liman bulunacak şekilde gümrük bölgelerine ayrılmıştır. Osmanlı öncesinde ayrılan bu gümrük bölgeleri Karadeniz Osmanlı egemenliğine girdikten sonra da varlığını devam ettirmiş ve gümrükler yeni düzenlemelere tabi tutulmuştur. Gümrükler şehir merkezlerine yakın kurulmuştur ve her bölgenin kendine ait yönetmelikleri, geçiş tarifeleri oluşturulmuştur. Gümrüklerde iltizam sistemi uygulanmıştır.⁴³³ Ürünlerin vergisi bölgedeki pazarların ortalama fiyatına, malın kalitesine, çeşidine ve tacirin mensup olduğu din, ırka göre değerlendirilmiştir. İmtiyazlara sahip olanlar dışında yabancılardan ve Müslüman olmayanlardan Müslüman tacirlere oranla daha fazla vergi alınmıştır.⁴³⁴ Ayrıca limanlar arasında veya karayoluyla şehirler arasında taşınan mallardan da şehirlere girişte veya çıkışta vergi alınmıştır. Başka ülkelerden gelenlerden vergi alınan yerlere haricî gümrükler, ülke sınırları içinde bir şehirden başka şehre taşınan mallardan vergi alınan gümrüklere dâhilî gümrükler adı verilmiştir.⁴³⁵

II. Mehmed döneminde yayınlanan 1481 tarihli Gümrük Kanunnamesi ile ticaret için getirilen ürünlerden alınması gereken vergi miktarı belirlenmiştir. Bu kanunnameye göre Venedik ve Ceneviz’den deniz yoluyla gelip malını limana bırakan tacirlerden, Osmanlı tebaası olanlardan ve Müslümanlardan %2, diğerlerinden %4 akçe alınmıştır. Limana kara yoluyla kumaş getiren Frenk tacirlerden %4 vergi alınır, eğer satmadan kara yoluyla malını götürürse vergi alınmamıştır. Eğer deniz yolundan malını taşırsa %4 vergi ödemek zorunda kalmıştır. Kara yolundan malını limana getirip deniz yoluyla götüren tacir Müslümansa %1, Osmanlı tebaası gayrimüslim ise %2 gümrük alınmıştır.⁴³⁶

⁴³³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 236-37.

⁴³⁴ Bulunur, “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkırman Gümrüğü (1505)”, 530.

⁴³⁵ Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, 220.

⁴³⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 1 (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 381.

Tablo 2.3: Karadeniz’de Osmanlı Gümrük Vergisi Oranları (1470-1487)⁴³⁷

Gümrük Bölgesi	Tarih	Müslüman	Gayrimüslim Halk	Gayrimüslim Yabancı
İstanbul, Galata	?	%4	%4	-
İstanbul	?	%4	%4	%5
İstanbul, Galata	1476	%4	%4	%5
Sinop, Samsun	1482	%1	%4	%4
Kefe	1487	%4,2	%4,2	%4,2

İstanbul gümrüğünde Osmanlı tebaası gayrimüslimden ve Müslüman tacirden %4, yabancılardan ise %5 gümrük alınıyordu. Sinop gümrüğünde Müslümanlardan %1, gayrimüslim halktan %2, gayrimüslim yabancidan %4 alınmaktaydı. Kefe gümrük bölgesinde de yerli, yabancı ayrımı yapılmadan %4,2 alınmaktaydı. Osmanlı döneminde gümrük vergileri devletin dış ülkelerle ticari politikasını yansıtıyordu. Yabancıların sahip olduğu imtiyazlar ve bazı ülkelerle olan ticari anlaşmalar buna örnek gösterilebilir.

Gümrük bölgelerinde ödenen vergiler tek sefere mahsustu. Ancak her tacir malını bir gümrük bölgesinden geçirip vergisini ödemek zorundaydı. Gümrükten ödemesini yaparak geçen tacirlere vergi ödediğine dair belge verilirdi ve diğer gümrükten geçerken belgeyi gösterip tekrar vergi ödmeden geçiş yapabiliirdi. Deniz yolunu kullanan tacirler gümrük vergisi öderken karayolundan gelen kervanlara gümrük ödenmiyordu. II. Mehmed döneminde bu kural değiştirilerek bütün yollara gümrük vergisi konuldu. Müslüman tacirlerin bu durumdan şikâyet etmesi üzerine II. Bayezid döneminde gümrük vergileri eski haline çevrilerek deniz yolundan gelen herkesten, karayolundan gelen ve Osmanlı tebaası olmayan gayrimüslimlerden vergi alınacaktı.⁴³⁸

Osmanlı döneminde Karadeniz’de dört ayrı gümrük bölgesi bulunmaktaydı. Kefe, Azak, Taman ve Koba olmak üzere Kefe civarındaki beş liman Kefe Gümrük Bölgesi olarak kayıtlara geçmiştir ve şehir için en önemli gelir Kefe gümrüğünden sağlanmıştır.⁴³⁹ Şehre gelen tacirlerden da taşıdığı mala ve tacirin mensup olduğu dine göre vergi alınmıştır. Bu gümrükte Müslüman ve gayrimüslim herkesten yaptığı ticaret karşılığında %4,2 oranında vergi alınmıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁷ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 243.

⁴³⁸ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 239.

⁴³⁹ Öztürk, “Karadeniz Ticaret Ağları ve Kefe (XIV-XVI. Yüzyıllar)”, 106.

⁴⁴⁰ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 238.

Dışardan Kefe pazarlarına getirilen kölelerden dış gümrük vergisi denilen bir vergi alınmaktaydı. Tatar ve Sohum gibi şehirlerden getirilen köleler bu vergiye tabiydi ve vergi miktarı 210 akçe idi. Azak ve Taman gibi şehirlerden getirilen kölelerden ise iç gümrük vergisi alınırdı. Bunun miktarı da 105 akçe idi. Alınan bu vergiler kölelerin yaş ve boy gibi özelliklerine göre değişiklik gösteriyordu. Bu vergilerden ayrı olarak Kefe’de köle başına miktarı binde 17 akçe olan satış vergisi uygulanmaktaydı. Sülûsan-ı dellâliyye olarak adlandırılan, alıcıyla satıcının beraber ödediği bir vergi daha bulunmaktaydı ve miktarı 46 akçeye ulaşıyordu. Dolayısıyla her bir kölenin satışından toplam olarak bu gümrükte 256 akçe vergi alınmaktaydı.⁴⁴¹

Karadeniz’in kuzeybatısı da Akkirman gümrük bölgesi olarak kayıtlara geçmiştir. Akkirman gümrüğü Özi ve Kili limanlarını içine almaktadır.⁴⁴² Bazı kaynaklara göre Kili, Akkirman gümrük bölgesine dahil olmayıp kendi başına bir gümrüktür. Kili ve Akkirman limanları Tuna ile Karadeniz arasında transit merkezi olarak kullanılmaktadır. Karadeniz veya Tuna’dan gelip bu limanlara girenler gümrüğe tabi olan ürünlerine gümrük vergisi ödemek zorunda kalmışlardır. Gümrük vergisi ödenmesi gereken ürünlerin başında da şarap, kumaş, baharat, canlı hayvan, et, balık ve köle bulunmaktadır.⁴⁴³ XV. yüzyılın son çeyreğinde Karadeniz’in kuzeyi ile diğer ülkeler arasında yapılan ticarete en işlek limanlar Kefe, Akkirman ve Kili limanları olmuştur.⁴⁴⁴

Tablo 2.4: 1484 Yılı Akkirman’daki Gümrük Vergileri⁴⁴⁵

Ürün	Akkerman Halkı	Akkerman Dışından Gelenler
Kumaş	%2	Alıcı ve satıcı birlikte %5,5. Her 300 akçelik mal değeri başına 10 akçe. Ürünler limana boşaltılmayıp transit geçerse %3,3
Gemiyle taşınan hububat	Her keyle (kepçe) başına 1 Pazar bac’ı (2 akçe)	-
Koyun	Satıcıdan 2 koyuna 1 akçe, alıcıdan 4 koyuna 1 akçe	-
Dışardan kişilerin sattığı inek	5 akçe	Alıcı ve satıcı eşit olarak paylaşır.

⁴⁴¹ Öztürk, “Osmanlı Devleti’nde Köleliğin Askeri, İktisadi, Sosyal ve Hukuki Çerçevesi”, 1847.

⁴⁴² Bulunur, “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)”, 531.

⁴⁴³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 238.

⁴⁴⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*, 168.

⁴⁴⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 358; Bulunur, “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)”, 532-33.

Yerel halkın sattığı inek	2 akçe	Alıcı ve satıcı eşit olarak paylaşır.
Atlar	12 akçe	Alıcı ve satıcı eşit olarak paylaşır
Rus'tan gelen ucuz kumaş	Her 100 zira başına 7,5 akçe	5 akçe satıcı, 2,5 akçe alıcı öder
Kısraklar	6 akçe	Alıcı ve satıcı eşit olarak paylaşır.

(Tablo 2.4. Devamı)

Limandan taşınması yapılan ancak bu tabloda yer almayan ürünler Osmanlı hâkimiyetinden önceki gümrük miktarlarına tabi tutulmuştur. Bu durum Akkirman gümrük defterlerinde şu şekilde ifade edilmiştir: *“Bu zikrolan rüsumdan gayri dahi bunda zikrolunmamış nesne varsa, âdet-i kadime üzre alınub cem oluna ve olmayan cemi rüsûmı emîn olan beğlik içim zabt eyleye. Aralıkda nesne fevt eylemeye.”*⁴⁴⁶

Vergi fiyatlarındaki bu düzenleme Akkirman'ın Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1484 yılında II. Bayezid döneminde yapılmıştır. Bu tabloya göre Akkirman halkından olan tacirlerin alışverişlerinden %2; Akkirman şehrine dışardan gelen orada ticaret yapanlardan %5,5; Rus tacirlerin limanda yük indirmeden geçişlerinden de %3,3 vergi alınmıştır. Diğer gümrüklerde Müslüman ve gayrimüslim arasında vergi farkı bulunurken bu gümrük bölgesindeki vergi düzenlemesinde din ayrımı yapılmamıştır.⁴⁴⁷

Varna ve İstanbul arasındaki bölge İstanbul gümrük bölgesi; Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarını içine alan bölge ise Sinop gümrüğü olarak adlandırılmıştır. Sinop gümrük alanı Sinop ve Trabzon arasındaki kıyıları içine almaktadır.⁴⁴⁸

XV. yüzyılın son çeyreğinde II. Bayezid döneminde maddeler halinde düzenlenen Sinop ve Samsun limanlarının gümrük vergileri ise şu şekildedir;⁴⁴⁹

- 1- Venedik ve Rum harici yerlerden gelen gayrimüslimler mallarını limana bırakırsa ibrişim, kumaş ve her türlü maldan limanda satsın veya satmasın %4 akçe gümrük

⁴⁴⁶ Bulunur, “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)”, 533.

⁴⁴⁷ Bulunur, “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)”, 533.

⁴⁴⁸ Aliusta, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XVII-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Gümrüğü Gelir-Gider Muhasebesi”, 294.

⁴⁴⁹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 2 (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 278-79.

alınır. Ancak Müslüman'dan %1, Osmanlı hâkimiyetinde olan gayrimüslimden %2 alınır.

- 2- Kara yoluyla kumaş getiren Frenkler ister malını limanda satsın ister gemiyle limandan götürsün %4 alınır. Eğer kara yolundan malını taşırsa gümrük alınmaz.
- 3- Eğer karadan kumaş getiren Osmanlı vatandaşı ise malını limandan gemiyle taşırsa Müslüman olan tacirden %1, Müslüman olmayandan ise %2 gümrük alınır. Eğer tacir malını limanda satarsa vergi ödemez.
- 4- Gemiyle menavişe içkisi dışında diğerlerini hangi amaçla taşıyorsa taşıсын, limana bıraktığında yaklaşık 10 litresine 1 akçe alınır. Menavişe içkisinden de her bir fıçıdan 67 akçe gümrük alınır.
- 5- Limandan deniz yoluyla mal taşıyanlar gümrük memurunun izin verdiği gemiyle malını taşıyabilir ve ancak gümrük memurunun izin verdiği zaman gemi limandan ayrılabilirdi.

Sinop bölgesinin iskele gelir gider kayıtları ile ilgili günümüze ulaşan en eski belge ise XVI. yüzyılın ilk yıllarına aittir. Bu belgede geçen Sinop Limanı'nın gümrük geliri yıllık 17.000 akçe olduğu belirtilmiştir. Birbirlerine yakın zamanlar olduğu düşünülürse XV. yüzyılın son çeyreğinde de yaklaşık olarak o miktarda olma olasılığı yüksek olmuştur. Samsun Limanı'nın ise gümrük geliri yıllık 1485 yılında 16.000 akçe olmuştur.⁴⁵⁰ İltizam sistemi uygulanan bu gümrüklerden elde edilen gelirin ülke ekonomisinde önemli bir payı bulunmaktaydı.

Osmanlı döneminde gümrük kanunlarından ayrı olarak her eyaletin kendine özgü vergi sistemi olduğu gibi Trabzon Limanı'nın da kendine özgü kanunnameleri bulunmaktaydı. Bu kanunnamelerden anlaşıldığına göre şehir uluslararası bir ticari özelliğe sahip olduğu için Orta Asya'dan gelip Bursa ve İstanbul'a giden tacirler bulunmaktaydı. Bazıları Trabzon'a kadar kara yoluyla gelip buradan limandan mallarını gemilere yükleyerek Karadeniz üzerinden başka şehirlere gitmişlerdir. Limana farklı ülkelerden ve Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinden tacirler gelmekteydi. Limanda ticaret için gelen veya

⁴⁵⁰ Ünal, *Osmanlı Devrinde Sinop*, 224.

mallarını başka yerlere nakletmek için gelen tacirlerden ırkına, dinine, malının cinsine ve kalitesine göre vergi alınmaktaydı. Limanın XV. yüzyıla ilgili gelir bilgileri yüzyılın sonlarında kaydedilmeye başlandığı için tam olarak bilinemesi de yoğun bir ticari kapasiteye sahip olduğu bilinmektedir. XVI. yüzyılın başında gümrük vergisi gelirlerinin yaklaşık 476 bin akçe⁴⁵¹ civarında olduğu kayıtlara geçmiştir. Çünkü Trabzon şehri hem deniz hem de kara ticaret yollarının birleştiği yerde kurulmuştur.

Trabzon İskele Kanunnamesine göre tacir limana kumaş getirirken kara yolunu kullanırsa din ayrımı gözetmeksizin eğer malını Trabzon'da satarsa %3, satmayıp limandan başka şehirler taşırsa %4 vergi alınmıştır. Eğer deniz yolunu kullanarak kumaşlarını getirirse malının değerinin üzerinden %4 akçe vergi ödemiştir. Eğer tacir Osmanlı tebaası değilse hangi yoldan geldiğine bakılmaksızın %5 vergi alınmıştır. Kara yoluyla gelen tacir kumaşını satıp keten bezi satın almışsa ve geldiği yolla geri dönerse %3 akçe, deniz yoluyla gelir, kumaşını satıp keten bezi alarak deniz yoluyla giderse %4 akçe ödemesi gerekli olmuştur. Limana teraziyle tartılan bir ürün gelmişse alıcı ve satıcı terazi hakkı olarak 1 akçe ödemek zorunda kalmıştır. Şarap satan bir tacir şarap fiçilerini deniz yoluyla getirirse ve limanda satsa her bir fiçiyi 25 akçe, satmayıp fiçileri başka şehre taşırsa 15 akçe, yarım fiçiyi da 7.5 akçe vergi ödemek zorundaydı. Deniz yoluyla hububat getirilirse iki kilesine bir akçe ödemiştir. Eğer bozuk hava şartlarından dolayı gemi limana demirlemek zorunda kalırsa ondan gümrük vergisi alınmamıştır.⁴⁵² Rakının da her bir fiçisinden dolu ise 28 akçe, yarım ise 9 akçe alınmıştır. Sandalla getirilen şarap fiçilerinin büyük boy olanlarından 30, orta boy ve tam dolu olan fiçiden 25, yarısına kadar dolu olan fiçiden ise 12,5 akçe alınmıştır.⁴⁵³

Trabzon Dellâliyye Kanunnamesindeki kayıtlara göre deniz yoluyla limana getirilen şaraplar limana çıkarılmadan başka bir yere taşınsa her bir fiçiden 3 akçe fiçi için, 2 akçe şarap için vergi alınırdı. Yarım dolu olanlardan 1,5 akçe fiçi vergisi, 1,5 akçe şarap vergisi alınırdı. Limana getirilip başka yere taşınan rakı için 7 akçe, yarım dolu fiçiyi ise 5 akçe

⁴⁵¹ Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetler", 70.

⁴⁵² M.Tayyib Gökbilgin, "XVI.Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten* XXVI, sy 102 (Nisan 1962): 298-99.

⁴⁵³ Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, 377.

alınırdı. Ayrıca limana gelen gemilerden limanı kullanım bedeli olarak yelkenli gemiden 50 akçe, diğerlerinden boyutuna göre 30, 40 veya 50 akçe alınmıştır.⁴⁵⁴

Trabzon İhtisâb Kanunnamesine göre ise sandalla şarap getirilir ve satılırsa fıçısına 12 akçe, yarım dolu olana ise 8 akçe bardak akçesi ödenmiştir. Balık getirilip satılırsa her bir sandal başına 5 akçe, gemi ile getirilen hububattan bir kileye 5 akçe, yarım kileye 2,5 akçe ödenirdi. Gemi ile getirilen diğer yiyecekler satılırsa 100 batmana 5 akçe ödenir. Balığın fıçısına 15 akçe, havyarın kantarına da 5 akçe ödenmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Gökbilgin, “XVI.Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, 299; Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, 377.

⁴⁵⁵ Bostan, *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, 378.

SONUÇ

Karadeniz kıyılarında zaman zaman pek çok devletin hüküm sürdüğü ve başta Cenevizliler ve Venedikliler olmak üzere bazı İtalyan devletlerin de Karadeniz ticaretine ortak olmak için önemli limanlara koloniler kurduğu görülmüştür. XV. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı tahtında oturan II. Mehmed ve II. Bayezid'in uyguladığı politikayla Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olma çabası başlamıştır. İstanbul'un fethi ve boğazların hâkimiyetinden sonra Karadeniz'e açılan II. Mehmed siyasi ve ekonomik stratejileri doğrultusunda önce Anadolu kıyılarına yönelmiş, Amasra ve Sinop'u fethedip bu kıyıların Osmanlı hâkimiyetine katılmasıyla sıradaki hedefi olan Trabzon'a yönelmiştir. Bizans'ın bir kolu olan Trabzon Pontus Rum Devleti'nin de hâkimiyetine son vererek Karadeniz'in Anadolu kıyısına tamamen hâkim olmuştur. Daha sonra Karadeniz'in kuzey kıyılarında Kırım, Eflak ve Boğdan'a sefer düzenlemiş, buralarda Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Tuna ağzında bulunan ve Karadeniz için hayati önemleri olan Kili ve Akkirman'ın da II. Bayezid döneminde fethedilmesiyle Karadeniz'in bütün kıyıları Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlının bölgedeki hâkimiyeti güçlenmiş, bölgenin siyasi ve ticari olarak güvenliği sağlanmıştır. Doğru zamanlarda atılan adımlar ve stratejik planlar sayesinde Karadeniz'in Sinop, Trabzon, Kırım, Kili ve Akkirman gibi önemli limanlarının kontrolü Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Böylece Karadeniz üzerinden doğu ve batı arasında uzanan önemli ticaret yollarının kontrolü de Osmanlıya geçmiştir. Fethedilen bölgelerle birlikte XV. yüzyıl biterken Karadeniz'de siyasi bölünmüşlüğün getirdiği ticari ve ekonomik bölünmüşlük ortadan kalkmış, Karadeniz siyasi ve ticari olarak Osmanlının kontrolüne girmiş, Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyeti kalıcı hale gelmiştir. Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan önemli ticaret yolları ve doğu-batı ve kuzey-güney yönlü ticari faaliyetlerin tümü Osmanlının kontrolüne geçmiştir. Ticaret yolları üzerine kurulan gümrük bölgelerinde hem karadan hem denizden gelen tacirlerden vergi alınmış, Osmanlı ekonomisinin

büyümesine katkı sağlanmıştır. Karadeniz limanları uluslararası bir nitelik kazanmış, çeşitli kesimlerden getirilen ticari ürünler Karadeniz üzerinden taşınarak Osmanlı pazarlarında satılmış, bunların dışında dış ülkelere de başta maden olmak üzere önemli ürünlerin ihracatı gerçekleştirilmiştir. Kafkasya steplerinde üretilen ürünlerle Ege'den getirilen ürünler mübadele edilmiş, iki taraf birbirlerini tamamlamışlardır. Karşılıklı bu ticaretin Osmanlı devlet ekonomisinin büyümesinde önemli bir payı olmuştur.

Bütün adımlarında siyasi becerilerini ortaya koyan II. Mehmed ve II. Bayezid'in yaptığı fetihler rastgele olmamış, ileri görüşlü bir politikanın sonucu olarak gerçekleşmiştir. Çıktıkları seferlerin her biri, iyi planlanmış ve iyi yönetilmiştir. Sahip oldukları kararlılıkla hedeflerine adım adım ulaşmışlar, Karadeniz kıyılarında Osmanlı hâkimiyetini kurmuşlardır. Yapılan fetihler sonrasında fethedilen yerlerin bir kısım halkı sürgün edilmiş, bölgenin hâkimiyetini kolaylaştırmak, şehirleri yeniden canlandırmak ve geliştirmek için buralara Osmanlı vatandaşları yerleştirilmiş, bölgenin demografik yapısını yeniden düzenlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Funda. *Osmanlı İlerleyişine Macar Direnci (1300-1512)*. Kimlik Yayınları, 2019.
- Acıpınar, Mikail. “Ahidnameler Çerçevesinde Karadeniz’de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. yüzyıllar)”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5, sy 12 (01 Aralık 2015): 319-36.
- Afyoncu, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Ağdere, Ayşe. “17. Yüzyılda Osmanlı Hâkimiyetinde Eflak ve Boğdan”. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2019.
- Ahmet Rasim. Osmanlı. Çeviren Metin Hasırcı. C. 1. İstanbul: Emir Yayınları, 1999.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, Erhan Afyoncu, İlyas Topsakal, Kürşat Yıldırım ve Dinçer Koç. *Türklerin Tarihi Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*. Editör Sahure Ergüzel ve Yeşim Çağlar. 2. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.
- Akbaş, Nur. “Osmanlı Kaynaklarına Göre Gedik Ahmed Paşa’nın Kırım Seferi”. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (19 Kasım 2017): 14-26.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. C. 1. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. C. 2. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Aksoy, Fatih. “Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2009.
- Aliusta, Hakan. “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XVII-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Gümrüğü Gelir-Gider Muhasebesi”. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* 23, sy 69 (Mayıs 2023): 291-320.
- Almas Sabir Javadova. “The Trade Centers of the Southern Black Sea Region And the International Trade Relations of Azerbaijan Before the Ottoman Invasion”. *Reconstructing the Past: Journal of Historical Studies* 1, sy 2 (Temmuz 2023): 29-36.
- Alptekin, Coşkun. “Türkiye Selçukluları”. İçinde *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, editör Kenan Seyithanoğlu, 8:209-406. İstanbul: Çağ Yayınları, 1988.
- Altundağ, Şinasi. “Osmanlı İdaresi ve Gürcüler”. İçinde *IV. Türk Tarih Kongresi*, 317-25. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948.
- Âşık Paşazâde. *Osmanoğulları’nın Tarihi*. Çeviren Kemal Yavuz ve Yekta Saraç. İstanbul: K Kitaplığı, 2003.
- Âşık Paşazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Aydın, Yunus Emre. “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Doğu Karadeniz Limanlarındaki Ticari Faaliyetler”. Yüksek Lisans, Uludağ Üniversitesi, 2016.
- Bakır, Abdulhalik, ve Fatih Aksoy. “North and West Black Sea Port Cities by the Eyes of Travelers and Geographers Between Xth and XVth Centuries”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 6, sy 1 (Haziran 2022): 10-86.

- Bakır, Abdulhalik, ve Muhammet Berberoğlu. “Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz’de Uluslararası Ticaret”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi 1* (Aralık 2017): 153-77.
- Bakirci, A. Erhan. “The Black Sea: A New Transport Focus for East-West Trade”. *J. Black Sea/Mediterranean Environment 11* (2005): 297-316.
- Balard, Michel. “*The Black Sea: Trade and Navigation (13th–15th Centuries)*”. Vorträge und Forschungen, 08 Şubat 2019, 181-94.
- Barbaro, Josaphat. *Anadolu’ya ve İran’a Seyahat*. Çeviren Tufan Gündüz. 4.Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022.
- Barker, Hannah. “Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade, 1260-1500”. Doktora Tezi, Columbia University, 2014.
- Başkır, Yasemin ve Funda Demirtaş. “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Limanı’nın Karadeniz Ticaretindeki Rolü”, 88-99. Tiran, 2023.
- Bekdemir, Ünsal, İbrahim Fevzi Şahin ve Yahya Kadioğlu. “Trabzon Limanı’ndan İran’a Yapılan Transit Ticaretin Gelişmesi, Sorunları ve Geleceği”. *Doğu Coğrafya Dergisi 7*, sy 5 (2011): 35-57.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. “Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi TS.MA.e / 757-103”, 29 Haziran 881.
- Bostan, Hanefi. *XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat. XXVII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.
- Bostan, İdris. “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği”. *İçinde Türkler*, 10:122-28. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bostan, İdris. ““Sultânü’l-Berri ve’l-Bahr’ Fatih Sultan Mehmed”. *İçinde Uluslararası Fatih Sultan Mehmed Dönemi Osmanlı Dünyası Sempozyumu (İdeoloji-Diplomasi- Savaş- Fetih)*, 3-11. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. C. 1. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989.
- Bulunur, K. İlker. “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkırman Gümrüğü (1505)”. *İçinde Omeljan Pritsak Armağanı*, editör Mehmet Alparğu ve Yücel Öztürk, 525-81. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*. Çeviren Yıldız Moran. 2.Baskı. Tarih dizisi. İstanbul: E Yayınları, 1979.
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Chardin, Jean. *Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671- 1673*. Çeviren Ayşe Meral. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Clavijo, Ruy Gonzales De. *Timur Devrinde Kadis’ten Semerkand’a Seyahat*. Çeviren Ömer Rıza Doğrul. 1.Baskı. İstanbul: Kesit Yayınları, 2007.
- Dashdondog, Bayarsaikhan. “The Black Sea Slave Trade in the 13th–14th Century That Changed the Political Balance in the Near East”. *Golden Horde Review, National*

University of Mongolia 7, sy 2 (29 Haziran 2019): 283-94.
<https://doi.org/10.22378/2313-6197.2019-7-2.283-294>.

Daş, Mustafa ve Türkmen Törelî. “XIV. ve XIX. Yüzyıllarda Batılı Seyyahların Gözüyle Karadeniz Ticareti”. İçinde *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canık*, 843-52. Samsun, 2012.

Demirtaş, Funda. “I. Süleyman’ın Sekizinci Seferi: Karaboğdan”. *Erciyes Akademi* 37, sy 4 (2023): 1610-24.

Demirtaş, Funda. “İstanbul’a Zafer Hediyesi: Sürgünler”. *Bilimname*, sy 47 (2022): 61-67.

Domna Lyratzopouou ve Grigoris Zarotiadis. “Black Sea: Old Trade Routes and Current Perspectives of Socioeconomic co-operation”. *Procedia Ekonomi ve Finans* 9 (2014): 74-82.

Döğüş, Selahattin. “Osmanlı-Candaroğulları İlişkileri”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13, sy 4 (2014): 1043-53.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. İbn Battûta Seyahatnâmesi. Çeviren A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Ebu’l-Fidâ. Takvîmul-Büldân: Ebu’l-Fidâ Coğrafyası. Çeviren Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.

Ehud R. Toledano. Osmanlı Köle Ticareti (1840-1890). Çeviren Y. Hakan Erdem. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayını, 1994.

Emecen, Feridun. “II. Bayezid”. İçinde İslam Tarihi ve Medeniyeti-12 / Osmanlılar 1, editör Mehmet Şeker, 2. Baskı., 12:253-94. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.

Emecen, Feridun. “Trabzon”. TDV İslam Ansiklopedisi, 41:296-301. İstanbul, 2012.

Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi* (1300-1600). 2. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Enrico Basso. “İşbirliğinden Ayrılığa: XIV ve XV. Yüzyıllarda Cenevizliler ve Türkler”. İçinde *Türkler*, 9:654-69. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Erdem, İlhan. “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu (1243-1258)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi XIV*, sy 38 (2005): 49-67.

Erkul, Fikriye. “Boğdan’ın Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boğdan”. *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy 1 (K 2021): 28-42.

Ersan, Mehmet. “Türkiye Selçuklu Devleti”. İçinde *İslam Tarihi ve Medeniyeti- 10 /Selçuklular*, editör Mehmet Şeker, 2.Baskı., 10:167-254. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.

Fedakar, Cengiz, ve Hakan Engin. “Erken Tarihlerde Osmanlı Serhad Kalelerinin Teftişi: Fetihlerini Mûteâkip Kili ve Akkırman Örnekleri (1491-1505)”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 17*, sy 2 (2022): 160-73.

Feridun Bey. *Mecmûa-i Münşeatü’s- Selâtin*. C. II. İstanbul, t.y.

Gibbons, Herbert Adams. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*. Çeviren Bülent Arı. Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 1998.

- Gökbilgin, M.Tayyib. “XVI.Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi”. *Belleten XXVI*, sy 102 (Nisan 1962): 293-338.
- Guboğlu, Mihail. “Fâtih’in Ştefan Çel Mare Üzerine İki Boğdan Seferi (1474-1476)”. *Belleten 47*, sy 185 (1983): 139-94.
- Guboğlu, Mihail. “Kanuni Sultan Süleyman’ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M. = 945 H.)”. *Belleten 50*, sy 198 (Aralık 1986): 727-806.
- Guboğlu, Mihail. “Osmanlılarla Romen Ülkeleri Arasındaki İlk Devir İlişkileri (1368-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrultmalar”. *İçinde Türk Tarih Kongresi, II:829-43. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 1981.
- Güler, Önder. “Orta Çağ’da Karadeniz Tarihi ve Coğrafyası”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2018.
- Günel, Zerrin. “Candaroğulları Beyliği”. *İçinde İslam Tarihi ve Medeniyeti-II /Anadolu Beylikleri*, editör Mehmet Şeker, 2.Baskı., 11:169-81. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Gündüz, Tufan. *Türklerin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2022.
- Güneş Yağcı, Zübeyde. “16.Yüzyılda Kırım’da Köle Ticareti”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy 8 (2015): 12-30.
- Güneş Yağcı, Zübeyde. “İstanbul Gümrük Defterlerine Göre Karadeniz Köle Ticareti (1606-1607)”. *International Journal of History 3* (2011).
- Hadîdî. *Tevârih-i Âl-i Osman: (1299-1523)*. Çeviren Necdet Öztürk. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991.
- Hammer, J. Von. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Editör İlhan Bahar. C. 1. Kumsaati Yayın Dağıtım, 2008.
- Hayri, Abdülvahap. *İktisadi Trabzon*. Çeviren Melek Öksüz. Trabzon: Serander Yayınları, 2008.
- Heper, Yusuf. “Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri (1574-1634)”. Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, 2020.
- Heper, Yusuf. “Sultan Mehmed’in Eflâk Prensi III. Vlad Drakula (Kazıklı Voyvoda) ile Olan Mücadelesi”. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi 6*, sy 12 (2023).
- Hoca Sa’deddîn Mehmed b. Hasancan. *Tâcü’t-Tevârih. C. 1. Tabhane-i Âmire*, 1279a.
- Hoca Sâdeddîn Mehmed b. Hasancan. *Tâcü’t-Tevârih. C. 2. Tabhane-i Âmire*, 1279b.
- Hoca Sâdettin Efendi. *Tacü’t-Tevârih*. Çeviren İsmet Parmaksızoğlu. C. 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hoca Sâdettin Efendi. *Tacü’t-Tevârih*. Çeviren İsmet Parmaksızoğlu. 3. Baskı. C. 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Işık, Mustafa. “701 Nolu Tapu Tahrir Defterlerine Göre Akkirman Sancağı”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Işık, Mustafa. “25452 Numaralı Gümrük Defterine Göre Kili Nezareti Gümrüğü”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi 3*, sy 6 (Temmuz 2016): 60-72.

- Işık, Mustafa. “XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy 18 (2008): 19-37.
- İdris-i Bitlisî. *Heşt Behişt VII. Ketîbe (Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481)*. Çeviren Muhammed İbrahim Yıldırım. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar. C. I. II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- İnalcık, Halil. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar. C. I*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- İnalcık, Halil. “Kırım” TDV İslâm Ansiklopedisi, 25:449-57. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- İnalcık, Halil. *Kısa Osmanlı Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu Tarihine Kuşbakışı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2022.
- İnalcık, Halil. “Mehmed II”. TDV İslam Ansiklopedisi, 28:395-407. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi, 2003.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Deniz Egemenliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300- 1600*. Çeviren Ruşen Sezer. 31.Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”. İçinde Doğu-Batı Makaleler II, 123-53. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. Çeviren Halil Berktaş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- İnalcık, Halil. *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*. London: Phoenix, 1995.
- İnalcık, Halil. “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”. *Belleten* 8, sy 30 (Nisan 1944): 185-230.
- İnan, Kenan. “II. Bayezid Dönemi”. *Türkler*, 9:711-27. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- İnan, Kenan. “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy 14 (01 Haziran 2003): 71-84.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklu Tarihi*. 2.Baskı. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Kalan, Ekrem. “XIII-XIV. Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları’nın Ticaret Politikaları”. *Avrasya Etüdleri* 45, sy 1 (Haziran 2014): 43-62.
- Karpat, Kemal. “Eflak”. TDV İslâm Ansiklopedisi, 10:466-69. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- “Karadeniz”. TDV İslâm Ansiklopedisi, 386-88. İstanbul, 2001.
- Kate Fleet. “Osmanlılar, 1451-1603: Siyasi Tarihe Bir Giriş”. İçinde *Cambridge Türkiye Tarihi: Bir Dünya Gücü Olarak Osmanlı İmparatorluğu, 1453-1603*, editör Suraiya N. Faroqi, çeviren Bülent Üçpınar, C. 2. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

- Kayhan, Hüseyin. “Selçuklular Devrinde Karadeniz Çevresindeki Şehirlerde Ticaretin Gelişimi”. İçinde Geçmişten Günümüze Karadeniz’de Ulaşım, editör Mehmet Okur. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Kelikli, Elif. “Türkiye Selçukluları Döneminde Kırımda Selçuklu Yönetimi”. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, 2019.
- Kemâlpasazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*. Çeviren Şerafettin Turan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- Kılıç, Remzi. “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 14 (2003): 95-118.
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Osmanlılar’ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*. XIII. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Kıvami. *Fetih-name- i Sultan Mehmed*. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1955.
- Koçak, Özdemir. “Sinope’nin Karadeniz Ticaretindeki Yeri ve Ticaret Ürünleri”. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy 9-10 (1995 1994): 247-65.
- Koday, Saliha. “Trabzon Limanı”. *Türk Coğrafya Dergisi*, sy 34 (1999): 467-88.
- Kol, Duygu. “XVIII. yüzyılda Sinop Limanı”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 20017.
- Köse, Bayram Arif. “Orta Çağ’da Trabzon Limanının Tarihsel Coğrafyasının Siyasal ve Ekonomik Sonuçları”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi 11*, sy 22 (2017): 9-42.
- Köse, Bayram Arif. “Orta Çağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Köse, Bayram Arif. “Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı”. *Current Research in Social Sciences 4*, sy 2 (2018): 60-72.
- Köse, Ensar. “Kefe Limanı ve Karadeniz Ticareti (18. Yüzyılın İlk Yarısı)”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 5*, sy 12 (Temmuz 2015): 24-56.
- Kurtoğlu, Fevzi. “İlk Kırım Hanlarının Mektupları”. *Belleten 1*, sy 3-4 (1937): 641-56.
- Lavrentiev, Alexander. “Ryazan Possessions in the Upper Reaches of the Don River «to the Top of the Don Dubok» and the Don Way of the 14th – 15th Centuries”. *Historical Geography Journal 2*, sy 2 (2023): 20-45.
- Lowry, Heath W. Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583. Çeviren Demet ve Heath Lowry. 3. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Lybyer, A. Howe. “Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları”. Çeviren Necmi Ülker. *Tarih İncelemeleri Dergisi 3*, sy 1 (Haziran 1987): 141-57.
- Matrakçı Nasuh. Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân: (Osmanlı tarihi 699-968/1299-1561). Editör Erhan Afyoncu. 118. 17. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân*. C. 1, t.y.
- Mesudî, Ebu’l Hasan Ali b. Hüseyin el. Murûc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar). Çeviren Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2004.

- Mihailoviç, Konstantin. *Bir Yeniçerinin Hatıraları*. Çeviren Kemal Beydilli. İstanbul: Tatar Yayınları, 2003.
- Miroğu, İsmet. “Fetret Devrinden II. Bayezid’e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi”. İçinde *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, editör Kenan Seyithanoğlu, 10:167-280. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- Mustafa Nûri Paşa. Netâyic’ül-Vukûât: *Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*. Çeviren Neşet Çağatay. 3. Baskı. I-II c. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiü’l-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481)*. Çeviren Ahmed Ağırakça. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Nemlioğlu Koca, Yasemin. “19.yy’da Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar”. *OÜSBAD*, 2015.
- Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi*. Çeviren Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen. C. 2. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Oruç b. Âdil. *Tevârih-i Âl-i Osman*. Paris Milli Kütüphanesi, Ek 1047 P Nüshası., t.y.
- Oruç Beğ. Oruç Beğ Tarihi: *Osmanlı Tarihi (1288-1502)*. Editör Osman Sevim. Çeviren Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Öksüz, Melek. “Kuruluşundan 19.yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış”. *Karadeniz Araştırmaları* (5), sy 5 (Bahar 2005): 11-25.
- Özcan, Abdülkadir. “Boğdan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6:269-71. İstanbul, 1992.
- Özcan, Abdülkadir. “Fâtih Sultan Mehmed”. *İslam Tarihi ve Medeniyeti-12 / Osmanlılar* 1, editör Mehmet Şeker, 2.Baskı., 12:205-49. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Özcan, Altay Tayfun. “Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz’in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam”. *MUTAD VII*, sy 1 (2020): 91-105.
- Özer, Mustafa. “Trabzon’un Osmanlı Dönemi Ticaret Hayatı ve Ticaret Yapıları; Genel Bir Değerlendirme”. *Trabzon Belediye Başkanlığı Yayınları*, sy 1 (1997): 85-100.
- Öztuna, Yılmaz. *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*. C. 3. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1983.
- Öztürk, Özhan. *Pontus Antik Çağ’dan Günümüze Karadeniz’in Etnik ve Siyasi Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Nika Yayınevi, 2016.
- Öztürk, Yücel. “Fatih Zamanında Osmanlı Karadeniz Politikasının Oluşması ve Sonuçları”, 1:138-61. Giresun, 2009.
- Öztürk, Yücel. “Karadeniz Ticaret Ağları ve Kefe (XIV-XVI. Yüzyıllar)”. Editör Barbara Kellner. Otto Harrosowitz GmbH & Co. KG, sy 34 (2017): 89-109.
- Öztürk, Yücel. “Kefe”. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25:182-84. TDV Yayınları, 2022.
- Öztürk, Yücel. “Kırım Hanlığı”. *Türkler*, editör Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, 8:484-513. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

- Öztürk, Yücel. “Kırım Hanlığı ve Osmanlı Kuzey Siyaseti”. Editör Kutluk Kağan Sümer, 15-25. İstanbul, 2018.
- Öztürk, Yücel. “Osmanlı Devleti’nde Köleliğin Askeri, İktisadi, Sosyal ve Hukuki Çerçeveleri”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, sy 2 (2023): 1812-60.
- Öztürk, Yücel. *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*. 2. Basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Öztürk, Yücel. “Osmanlı Karadenizi Hakkında Bir Risale”. *Karadeniz Araştırmaları* 13, sy 13 (2007): 65-92.
- Öztürk, Yücel. “XIII. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz Ticareti”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy 97 (Ağustos 1995).
- Öztürk, Yücel. “XVI. Yüzyılda Kefe’nin Yakın ve Uzak Hinterlandı ile Ticareti”. İçinde Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun, editör Osman Köse, 1157-65. Ankara: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Panaite, Viorel. “Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan”. *Türkler*, 9:382-93. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Papp, Sándor. “Eflak ve Boğdan Voyvodalarının Ahidnâmeleri Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ülkeleri”. İçinde Türkler Ansiklopedisi, editör Hasan Celâl Güzel, X:744-53. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Parlaz, Selim. “XV. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Cenevizliler (1400-1450)”, 219-24. Saraybosna, 2015.
- Perjés, Géza. *Mohaç Meydan Muharebesi*. Çeviren Şerif Baştav. 2.Baskı. 4. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Pero Tafur. *Pero Tafur Seyahatnamesi; 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*. Çeviren Hakan Kılınç. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Sancar, Erdinç. *21. Yüzyıl Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- Selen, Hamit. “Doğu Akdeniz ile Karadeniz’in Siyasi Coğrafyasına Dair”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 2, sy 3 (1947): 410-14.
- Solakzâde, Mehmed Hemdemî. *Solakzâde Târîhi*. İstanbul, 1880.
- Şimşirgil, Ahmet. *Osmanlı Tarihi Kayı-2 Cihan Devleti*. 31. baskı. 2. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Taneri, Aydın. *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri-Kuruluş Devri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Tansel, Selahattin. *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*. Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Tansel, Selahattin. *Sultan II. Bâyezit’in Siyasî Hayatı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1966.

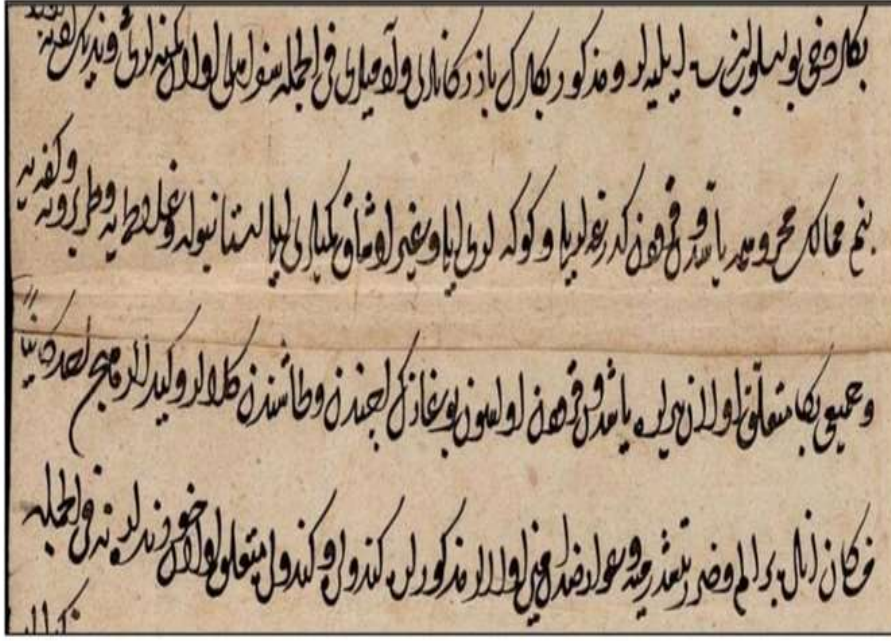
- Tekin, Zeki. “Osmanlı Devleti’nde K rk Ticareti”. *Türkler*, 10:754-63. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Tellio lu, İbrahim. “Moğol Hakimiyeti Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi”. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 1, sy 1 (2006): 19-28.
- Tellio lu, İbrahim. *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Tezcan, Mehmet. *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*. Trabzon: Serander Yayınları, 2012.
- Togan, Ahmed Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. Genel yayın 4415. İstanbul: Türkiye İ  Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Tulum, Mertol. “Dursun Bey”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10:6-7. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1994.
- Tuncel, Metin. “Karadeniz”. *İçinde TDV İslâm Ansiklopedisi*, 385-86. İstanbul, 2001.
- Turan, Şerafettin. “Bayezid II”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 5:234-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Turan, Şerafettin. “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 3, sy 4-5 (1965): 63-138.
- Turanly, Ferhad. “Ukraine’s Lands as an Important Factor of the Development of Trade And Geopolitical Contacts According to the Data From Arabographic Written Sources”. *Східноєвропейський історичний вісник*, sy 15 (22 Haziran 2020): 35-53. <https://doi.org/10.24919/2519-058x.15.204984>.
- Tursun Bey. *Târîh-i Ebu’l-Feth*. Çeviren Mertol Tulum. İstanbul: Baha Matbaası, 1977.
- Tükenmez,  zge Kurşun ve Timuçin Arslan. “Deniz Hakimiyeti Teorisi Bağlamında 1459-1476 Arası Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Siyasetinin İncelenmesi”, t.y.
- Umar, Bilge. *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi: Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşması*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 12.Baskı. C. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
-  nal, Mehmet Ali. *Osmanlı Devrinde Sinop*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Ürekli, Muzaffer. *Kırım Hanlı ının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Y kseli i (1441-1569)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.
- Xavier de Planhol. “Trabzon’da Ba cılı ın  nemi ve Gerileyi i”. Çeviren  zg r Yılmaz. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy 23 (2017): 251-62.
- Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Ba d d  er-Rûmî. *Mu’cem ’l- Büldân*. C. 1. Beyrut: Daru’s - Sadır, 1388.
- Yılmaz,  zg r. “Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy 7 (Bahar 2009): 359-82.
- Yuvalı, Abdulkadir. *İlhanlı Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.

- Yücel, Yaşar. “*Candaroğulları*”. TDV İslam Ansiklopedisi, 7:146-49. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1993.
- Yücel, Yaşar ve Ali Sevim. *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih, Yavuz, Kanuni*. 7. dizi, 134. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C. 2. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

EKLER

Ek 1. 1482 Tarihli Venedik Ahitnamesinin Karadeniz’le İlgili Maddesi⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Acıpinar, “Ahidnameler Çerçevesinde Karadeniz’de Ticaret ve Yabancı Tüccarların Durumu (XV-XVII. yüzyıllar)”, 334.

کسکه مانع اولبه و او شدرمه و دخی یکله فره دکره واره یع و شرا و نجارت نه ایه ایدوب
شولکه مقرر سوم عاده در و برد کلردن صکره کسکه انله مانع اولبه ا کر بربری ارالنده

⁴⁵⁷ Feridun Bey, *Mecmûa-i Münşeatü's- Selâtin*, II:79.

Ek 3. II. Mehmed Döneminde Fethedilen Yerler⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*.

⁴⁵⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1990, 1:382.